

Färre och färre händer

*- intervjuer om morgondagens landskapsförvaltare i det
småskaliga odlingslandskapet*

*Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, SLU Alnarp
Examensarbete inom landskapsarkitektprogrammet 2008:51*

Av: Caroline Gyllemark

Färre och färre händer

*- intervjuer om morgondagens landskapsförvaltare i det
småskaliga odlingslandskapet*

Fewer and fewer hands

*- interviews about tomorrow's landscape managers
in the small-scaled cultural landscape*

Examensarbete inom landskapsarkitekturprogrammet, 30 hp
2008:51

Av: Caroline Gyllemark

**Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
Område landskapsutveckling, ämne landskapsplanering
SLU Alnarp 2008**

Huvudhandledare:	Roland Gustavsson
Biträdande handledare:	Helena Mellqvist
Examinator:	Anna Peterson
Biträdande examinator:	Ingrid Sarlöv-Herlin
Opponent:	Karin von Zweigbergk

Framsida (Bild 1):	Torpa, Östergötland
--------------------	---------------------

© Caroline Gyllemark 2008

I grunden är vi alla lantbrukare...

Förord

Få saker berör mig så starkt som en försommarpromenad i hagen hemma hos mina föräldrar i västra Östergötland. Framförallt varma försommarkvällar ger en känsla av total tillfredsställelse. När jag befinner mig i hagen upplever jag hur dåtid, nutid och framtid förenas och jag känner mig hel. Den stora motivationen i mitt examensarbete är just denna djuprotade kärlek till det småskaliga odlingslandskapet. Jag tilltalas oerhört av den här typen av landskap och anledningarna är flera. Jag attraheras av den mänskliga skalan, de historiska och nutida spåren som samspelar och allt levande i form av djur och växter. Genom en uppsats i kursen *Agrarhistoria* under våren 2007 mötte jag människor som bar på en pessimism inför det småskaliga odlingslandskapets framtid. De befarade en igenväxning av odlingslandskapet, eftersom det kommer att fattas ungdomar som tar vid morgondagens förvaltning av landskapet. Jag blev bestört. Denna bestörtning blev startskottet till det här examensarbetet.

Min utgångspunkt var tydlig redan från början i examensarbetet, jag ville komplettera och förena min akademiska kunskap som jag har erövrat under utbildningen med kontextuell kunskap. Jag ville möta människor och därmed erövra och samla in kunskap ute i praktiken, på ett sätt som hängde starkt samman med situationen och det platsspecifika.

Jag vill tacka alla kloka och insiktsfulla människor som jag har haft privilegiet att träffa under det här arbetet. Genom dessa möten har jag vuxit som människa och blivande landskapsarkitekt. Deras personliga reflektioner och egna uppfattningar, i detta fall om framtidens brukare i det småskaliga odlingslandskapet har gett mig en djupare förståelse, insikt och förankring inom detta ämnesområde. De har vidgat min syn och hjälpt mig att se saker som jag tidigare har tagit för givet och för det är jag oerhört tacksam.

Jag vill även rikta ett varmt tack till min huvudhandledare Roland Gustavsson, min biträdande handledare Helena Mellqvist och nära och kära för deras värdefulla synpunkter och stöd under arbetets gång.

Caroline Gyllemark

Mjölby, januari 2008

Abstract

This degree project is based on my personal relation and engagement to the small-scaled cultural landscape. My viewpoint is the village Torpa in Östergötland. My observations of the changes and development together with the stories of the village people has lead me to the questioning about the future prospects of the small-scaled cultural landscape. The rationalization of the society and our urban culture has lead to big changes in the cultural landscape and the people have reduced to a small crowd. Fewer and fewer hands are managing the small-scaled cultural landscape and fewer and fewer young people have connection to this kind of landscape and its management. The cultural landscape is reducing and grows over, the agricultural companies get bigger, fewer and more specialized and soon there will be many pension retirements in the agricultural sector. Many of today's Swedish farms have no heir or heiress. Sweden operates its environmental issues on the basis of sixteen environmental goals and one of those is *Ett rikt odlingslandskap*. The small-scaled cultural landscape has many great values and its future existence is completely dependent on the younger generation taking over and managing the landscape. The question is if enough of today's youth, who has more choices and opportunities than yesterday's youth, will choose to go on managing the small-scaled cultural landscape? By searching for contextual knowledge and meet and talk with the people out in the field I have tried to get clarity in my own questioning about the future prospects of the small-scaled cultural landscape and tomorrow's landscape managers.

The interviews that took place in the river valley of Bräkneån in Blekinge and Bråbygdén in Småland points to that the small-scaled landscape will continue reducing and that there will be too few people to continue managing it. The probable overgrowing is a development in the opposite direction of the Swedish environmental goal *Ett rikt odlingslandskap*. The overgrowing can be reduced by more landscape managers, but the time is running out. The middle age of the managers is high and the older generation of farmers is getting too old to maintain the management of the small-scaled cultural landscape. To make the future of this kind of landscape possible we have to wake an interest among the younger generation and facilitate and make it possible for them to take over. We also have to increase the awareness of the broad mass. The interviews points out that cooperation and good development of the countryside are keystones for the future of the small-scaled cultural landscape. The strategies and purposes of the *European Landscape Convention* have clear similarities with what the interviews suggests as important conditions for the small-scaled cultural landscape survival. This shows that the convention can come to get great importance for this kind of landscape when it ratifies and carries out in Sweden. The development towards fewer and fewer managers of the cultural landscape increases the need for landscape planners with views and ways of working tied locally and with an overall view. Here we landscape architects have an important role to play. The environmental threats make us more and more reminded in our ways of living and a development for a sustainable world is needed. This could benefit a living small-scaled cultural landscape again!

Sammanfattning

Detta examensarbete har sin grund i min personliga relation till och engagemang för det småskaliga odlingslandskapet. Min utgångspunkt är byn Torpa i Östergötland. Mina iakttagelser av byns förändringar och utveckling tillsammans med vad människor i byn har berättat för mig har lett fram till ett ifrågasättande kring framtidsutsikterna för det småskaliga odlingslandskapet. Rationaliseringen i samhället och vår urbana kultur har lett till att odlingslandskapet genomgått och genomgår stora förändringar och att människorna i landskapet har reducerats till en liten skara. Färre och färre händer brukar det småskaliga odlingslandskapet och färre och färre unga människor har koppling till den här typen av landskap och dess förvaltning. Odlingslandskapet minskar och växer igen, jordbruksföretagen blir allt större, färre och mer specialiserade och inom kort väntas stora pensionsavgångar inom lantbrukarkåren. Många av dagens svenska lantbruk har ingen arvtagare. Sverige bedriver sitt miljöarbete utifrån sexton miljömål och däribland *Ett rikt odlingslandskap*. Det småskaliga odlingslandskapet har mycket stora värden och dess fortsatta existens är helt beroende av att den yngre generationen tar vid och brukar vidare. Men frågan är om tillräckligt många av dagens unga människor, som har helt andra valmöjligheter i livet än vad unga människor hade förr, kommer att välja att vårda och bruka vidare det småskaliga odlingslandskapet? Genom att söka upp kontextuell kunskap och möta och samtala med människor ute i praktiken har jag försökt nå klarhet i mitt eget ifrågasättande om det småskaliga odlingslandskapets framtidsutsikter och om morgondagens landskapsförvaltare.

Intervjuerna som är genomförda i Bräkneåns dalgång i Blekinge och Bråbygden i Småland tyder på att odlingslandskapet i Sverige kommer att fortsätta att minska och att det kommer att vara för få människor som tar vid den fortsatta skötseln av det småskaliga odlingslandskapet. Odlingslandskapets troliga fortsatta igenväxning är en utveckling i rak motsats till det svenska miljömålet *Ett rikt odlingslandskap*. Igenväxningen kan motverkas genom fler förvaltare, men tiden börjar bli knapp. Medelåldern hos lantbrukarna är hög och den äldre lantbrukargenerationen börjar bli för gammal för att upprätthålla skötseln av odlingslandskapet. För att möjliggöra det småskaliga odlingslandskapets fortlevnad måste vi tidigt väcka ett intresse hos den yngre generationen och underlätta och göra det möjligt för morgondagens landskapsförvaltare att ta vid och bruka markerna. Vi måste även öka medvetenheten om den här typen av landskap och dess kontext för den breda allmänheten. Intervjuerna påvisar att samverkan och god landsbygdsutveckling är grundläggande beståndsdelar för det småskaliga odlingslandskapets framtid. Den *Europeiska landskapskonventionens* strategier och syften har stora likheter med det som har framhållits under intervjuerna som viktiga förutsättningar för det småskaliga odlingslandskapets fortlevnad. Detta tyder på att konventionen kan komma att få stor betydelse för den här typen av landskap när den ratificeras och genomförs i Sverige. Utvecklingen mot färre och färre brukare i odlingslandskapet gör att behovet av landskapsplanerare med ett lokalt förankrat syn- och arbetssätt och med en helhetssyn ökar. Här har vi landskapsarkitekter en viktig roll att spela. Miljöhoten gör sig allt mer påmind i vårt leverne och en utveckling mot en hållbar värld fodras. Detta kan komma att gynna ett åter levande småskaligt odlingslandskap!

Innehållsförteckning

Inledning:.....13

Bakgrund	13
<i>Personlig koppling till det småskaliga odlingslandskapet:</i>	13
Mormor och morfar	13
Medvetenheten om det småskaliga odlingslandskapet	14
<i>Utgångspunkt:</i>	15
Torpas utveckling	15
Uppsats i Agrarhistoria väckte många frågor	16
<i>Problemdiskussion:</i>	17
 Mål och syfte	 18
 Avgränsningar och definitioner	 18
Avgränsningar	18
Definition: Småskaligt odlingslandskap	19
 Metod	 19
Litteraturstudier	20
Att lära genom att göra	20
Erövra kunskap genom intervjuer	20

Odlingslandskapet och dess aktörer:.....23

Odlingslandskapet	23
<i>Ett tilltalande landskap med många värden:</i>	23
Kort fakta om odlingslandskapet	23
Omtalad och tilltalande landskapstyp	24
<i>Efterkrigstidens jordbrukspolitik och odlingslandskapets förändring:</i>	26
Efterkrigstiden - drygt ett halvt sekel präglad av stor förändring	26
EU:s jordbrukspolitik och odlingslandskapets förändringar efter inträdet	28
Hög medelålder - generationsskifte - färre tar vid	30
Dilemma	31
 Att lära genom att göra	32
Praktisk erfarenhet fördjupar förståelsen	32
Egna lärdomar genom landskapsvård	38
 Intervjuerna	40
Intervjuernas syfte	40
Urvalsmetod	40
Kontakt	41
Genomförande och arbetsprocess	41
<i>Kort presentation av studieområdena:</i>	42
Bräkneåns dalgång, Blekinge	42
Intervjupersoner Bräkneåns dalgång	44
Bråbygden, Småland	47
Intervjupersoner Bråbygden	49

<i>Bakgrund till intervjumaterial:</i>	55
Samtalet	55
Bearbetning av intervjumaterial	55
Om informanterna	56
Intervjuernas betydelse	56
<i>Sammanställt intervjumaterial:</i>	57
AKTÖRERNA OCH ODLINGSLANDSKAPET	57
<i>Betydelsen av det småskaliga odlingslandskapet</i>	57
<i>Viktigt att landskapet förvaltas vidare</i>	59
<i>Att vara förvaltare</i>	64
Landskapsvård som fritidsintresse	64
Landskapsvård som yrke	67
<i>Betydelsen av samspel mellan människor</i>	73
Samarbete mellan lantbrukare	73
Bygdegemenskap	74
FRAMTIDEN FÖR SKOGS- OCH MELLANBYGDENS ODLINGSLANDSKAP	79
<i>Föryngring och framtidstro</i>	80
<i>Att locka fler unga människor och viktiga förutsättningar för det småskaliga odlingslandskapets fortlevnad</i>	85
Problematik och grundläggande förutsättningar för att fler ska ta vid	86
Att upptäcka och skapa intresse	91
Nästa generation förvaltare - entreprenörer och idealister	95
Viktiga förutsättningar för det småskaliga odlingslandskapet som helhet	97
Slutligen: Miljöhoten kan gynna småskalighet och närproduktion	99

Avslutning.....104

Diskussion och slutsatser	104
<i>Presenterat material:</i>	104
<i>Metoderna:</i>	106
Intervjuerna	106
Att lära genom att göra	107
Litteratur	108
<i>Slutliga kommentarer:</i>	108
 Källförteckning	 109
 Bilaga	 113
<i>Intervjuguide</i>	113

Rapportens disposition

Rapporten består av tre delar och börjar med en *inledningsdel* som tar upp *bakgrunden* till arbetet inklusive en problemdiskussion, därefter följer *mål och syfte*, *avgränsningar och definitioner* och *metod*. Nästa del av rapporten *odlingslandskapet och dess aktörer* innefattar det insamlade materialet och inleds med en del om *odlingslandskapet*, därefter följer en redovisning av mina praktiska erfarenheter i delen *att lära genom att göra* och sist presenteras *intervjuerna*. Rapportens *avslutningsdel* omfattar *diskussion och slutsatser*.

Inledning:

Bakgrund

Bakgrunden till detta examensarbete baseras på min personliga relation till det småskaliga odlingslandskapet, dels känslomässigt, dels fysiskt. Under årens lopp har jag skapat ett starkare band till och engagemang för denna typ av landskap. Genom att utgå från mina egna erfarenheter av utvecklingen i byn Torpa i Östergötland har jag formulerat en problemdiskussion med utgångspunkt i Sveriges miljömål och då främst miljömålet *Ett rikt odlingslandskap*.

Personlig koppling till det småskaliga odlingslandskapet:

Mormor och morfar

Min morfar och mormor var bönder. Jag minns mina morföräldrars händer. Morfar hade grova händer som hade tydliga tecken av ett liv präglad av hårt arbete, händerna var muskulösa, sträva och hade sprickor. Mormors händer var lite mer motsägelsefulla. Trots allt arbete de hade utfört, framförallt i hemmet, var hennes händer så nätta, lite runda och väldigt mjuka. Med detta vill jag beskriva bondens nära relation till landskapet, den genom tiderna främste aktören i landskapet.

Bild 2: Morfar Kalle med en av sina hästar i början av 1970-talet.

Bild 3: Morfar och mormor slår gräs i trädgården på Torpa Västergård, ca 1950.

Trots att det var drygt 15 år sedan morfar gick bort och 5 år sedan mormor gick bort, minns jag precis hur det kändes att hålla deras händer. När morfar och mormor slutade att vara aktiva lantbrukare var jag 8 år gammal, men visst minns jag de vackra hästarna, lukten i ladugården, hur roligt det var att hämta äggen hos hönsen och sova middag i mormors och morfars säng som doftade landet. Jag minns hur jag gick in hos korna i hagen och försökte få dem att jaga mig, och hur jag matade hästarna med hårt bitsocker. Gården som morfar och mormor köpte på 1940-talet ligger i Östergötlands mellanbygd, på gränsen till skogsbygd och mycket av omgivningarna består av betesmarker. När mormor och morfar flyttade till servicehus i Mjölby runt 1990, arrenderades marken ut till en mjölkbonde i byn och gården övergick till sommarbostad dit jag och min familj åkte ofta. Idag bor mina föräldrar på gården och sköter lantbruket på fritiden. Trots min uppväxt i ett litet villasamhälle på Östgötaslätten i gränzonen till mellanbygd, är det det karaktärsfulla småskaliga landskapet hos morfar och mormor som finns i mitt hjärta och varit drivkraften i det här arbetet.

Medvetenheten om det småskaliga odlingslandskapet

När blev jag egentligen medveten om den här typen av småskaligt odlingslandskap (se definition på sidan 19)? Detta har jag frågat mig flertalet gånger och under examensarbetets gång har det klarnat mer och mer. Det är inte enstaka händelser, utan hela min uppväxt präglas av den här typen av landskap. Jag har under min uppväxt idrottat mycket i småskaliga landskap genom löpning, längdskidor och cykling. Sporter som enligt min mening ger starka landskapsupplevelser. Landskapet är det grundläggande träningsredskapet eller arenan och intrycken och känslan av landskapet är både fysiska och själsliga. Parallellt med mitt idrottande, var mormor och morfar och deras gård med dess omgivande landskap en viktig referens i unga år. Medvetenheten om det småskaliga odlingslandskapet har alltså vuxit fram under en lång tid. Jag minns hur jag som tonåring hade svårt att acceptera att korna i Torpa började ersättas av ungdjur i beteshagarna och att mjölkbilen kom allt mer sällan. Jag förstod nog inte då att det var ett tecken på rationalisering och utveckling mot stordrift, det enda jag kände då var en olustkänsla över utvecklingen. Det kändes inte rätt helt enkelt, korna försvann i en bygd där det hade funnits kor under mycket lång tid.

Under gymnasieåren hade jag en väldigt inspirerande och entusiastisk lärare i biologi, det var genom henne jag för första gången kom i kontakt med begreppet biologisk mångfald och dess koppling till odlingslandskapet. Tack vare min biologilärare väcktes ett intresse för biologisk mångfald och odlingslandskapet och under gymnasietiden skrev jag flera arbeten som behandlade just detta, där mammas föräldragård fick agera referensplats.

Genom att mina föräldrar tog över gården efter morfar och mormor har jag fått större insikt i hur det är att förvalta ett mindre fritidslantbruk och jag har haft möjlighet att praktisera mina teoretiska kunskaper, att själv få hamla ett träd eller röja i hagen har förstärkt intresset och medvetenheten om det småskaliga odlingslandskapet.

Massmedia har bidragit till att öka insikten om det småskaliga odlingslandskapet, framförallt filmen *Bondens tid på jorden* som visades på tv för några år sedan satte djupa avtryck i mig. Filmen handlar kort om bonden Styrbjörn Ejneby och hans hustru Solveig som driver ett jordbruk med häst och vagn, utan gifter och konstgödsel. I filmen ifrågasätter Styrbjörn människans sätt att bruka landskapet idag:

”Dagens teknik sätter inga gränser för att omforma ett landskap, människan kan om hon vill helt ändra på naturbilden. Det var andra förhållanden tidigare. Man fick ofta gå runt, bygga över eller på något annat sätt passera de värsta hindrena i landskapet. Med dagens teknik försvinner de mjuka linjerna - det blir räta linjer istället.” (Styrbjörn Ejneby)
(Gerdehag & Johansson, 2003)

Under utbildningen till landskapsarkitekt på SLU (Sveriges lantbruksuniversitet) Alnarp är det framförallt kurser som *Park- och naturmarksskötsel*, *Landskapsvård och naturmarksskötsel* och *Agrarhistoria* som har fördjupat min kännedom om och intresse för det småskaliga odlingslandskapet. I kursen *Park- och naturmarksskötsel* var det speciellt ett moment som jag uppskattade mycket, nämligen resan till Tjärö i Blekinge, där vi studenter fick tillämpa våra teoretiska kunskaper genom praktisk naturmarksskötsel. I kursen *Landskapsvård och naturmarksskötsel* fick jag en fördjupad kunskap i den teoretiska delen av landskapsvård och i kursen *Agrarhistoria* lärde jag mig mer om den historiska utvecklingen av landskapet och dess aktörer.

Utgångspunkt:

Torpas utveckling

Den ursprungliga utgångspunkten i mitt examensarbete är mina iakttagna erfarenheter av vad som händer med byn Torpa, där mina föräldrars gård är belägen. Torpa ligger i Östergötlands småskaliga mellanbygd, på gränsen till skogsbygd och består främst av mindre gårdar (ca 20-40 ha). Fram till 1980-talet var byn i stor grad levande, med flertalet aktiva bönder. Idag är två heltidsbönder verksamma, den ena försörjer sig helt och hållet på sitt 36 ha stora jordbruk (plus ca 20 ha arrende) och den andre bonden som äger majoriteten av markerna i byn har satsat på storskaligt hönseri och därmed frångått traditionellt jordbruk med nötdjur som jag förknippar med skogs- och mellanbygd. Förutom två gårdar som förvaltas på fritiden är övriga gårdar utarrenderade eller har köpts upp av bonden som har övergått från traditionellt jordbruk till hönseri. Utvecklingen i Torpa är inte unik. Den följer

till stora delar den övriga utvecklingen inom jordbrukssektorn i Sverige, där lantbruken blir färre, större och mer specialiserade (Regeringskansliet, 2007).

Uppsats i Agrarhistoria väckte många frågor

Under våren 2007 läste jag kursen *Agrarhistoria* på SLU Alnarp och jag fick då möjligheten att genom uppsatsen *Berättelser om Torpa by* fördjupa mig i Torpas jordbrukshistoria under 1900-talet. Uppsatsen som baserades på intervjuer har varit ett värdefullt komplement till mina egna minnen och betydelsefull bakgrund för att bättre förstå vår samtid. Genom intervjuer fick f.d. lantbrukare och aktiva lantbrukare (i åldern 56-88 år) berätta om sina erfarenheter av bondelivet under 1900-talet. De fyra personer jag intervjuade hade många positiva minnen om dåtidens Torpa, men en ganska pessimistisk syn på byns framtid. Alla tillfrågade var överens om att det mest tänkbara är att markerna i byn kommer att växa igen och ännu fler gårdar kommer att stå öde, eller bara fungera som säsonsboende i framtiden. Detta trots att byn ligger i tätortsnära landsbygd och har goda kommunikationsmöjligheter. Stig, den siste heltidsbonden i byn som bedriver traditionellt jordbruk och som lever på sitt 36 ha stora jordbruk (plus ca 20 ha arrende), sade under intervjun att han trodde att mellanbygden blir nästa anhalt efter skogsbygden att växa igen. Stig är 62 år och kommer att sluta som jordbrukare om ca 3 år. Han trodde inte att hans marker kommer att förvaltas vidare, eftersom det idag bl.a. på grund av den dåliga lönsamheten saknas intresse hos den yngre generationen att bedriva små jordbruk. Arbetet om Torpa väckte mycket tankar och funderingar över den historiska utvecklingen, men framförallt väcktes ett ifrågasättande över nutidens och framtidens förvaltning av det småskaliga odlingslandskapet. Deras dystra framtidstro för landskapet fick mig att vilja utforska deras ställningstaganden och påståenden närmare. I och med arbetet om Torpa började jag iaktta byn och dess utveckling med nya ögon, jag började ifrågasätta utvecklingen i Torpa och ställde följande frågor:

Kunde det vara som de sa att det inte finns någon framtid för det här landskapet? Fanns det någon sanning i Stigs uttalande om att nästa generation inte vill ta över och driva vidare små jordbruk i skogs- och mellanbygd? Och i sådana fall varför? Vad händer när den äldre generationen genuina bönder som exempelvis Stig, slutar förvalta och en yngre generation behöver ta över? Unga människor som har fått mindre och mindre naturlig kontakt med denna typ av landskap och kommit längre och längre ifrån själva görandet d.v.s. den praktiska förvaltningen. Frågorna var många och blev startskottet i mitt examensarbete.

Problemdiskussion:

De generationer som har en fysisk och naturlig kontakt till odlingslandskapet i skogs- och mellanbygd blir bara färre och färre och idag saknar många unga människor koppling till det småskaliga odlingslandskapet. Samtidigt hänger landskapets framtid på att det kommer att finnas tillräckligt många människor som handgripligen vårdar landskapet vidare. 1999 antog Sveriges riksdag femton nationella miljö kvalitetsmål, och 2005 tillkom ytterligare ett miljö kvalitetsmål. Idag bedrivs Sveriges miljöarbete utifrån dessa sexton nationella miljö kvalitetsmål och syftar till att:

- "Främja människors hälsa"
- "Värna den biologiska mångfalden och naturmiljön"
- "Ta tillvara kulturmiljön och de kulturhistoriska värdena"
- "Bevara ekosystemens långsiktiga produktionsförmåga"
- "Trygga en god hushållning med naturresurserna"

(www.naturvardsverket.se/sv/Sveriges-miljomal)

Ett av miljö kvalitetsmålen som är nära kopplat till just odlingslandskapets framtid är *Ett rikt odlingslandskap*, vars syfte enligt riksdagen är att skydda odlingslandskapet och jordbruksmarkens värde för livsmedelsproduktion och biologisk produktion och samtidigt bevara och stärka kulturmiljövärdena och den biologiska mångfalden som återfinns i odlingslandskapet. Inom miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* återfinns ett antal delmål som fastställts av riksdagen. Delmålen preciserar miljö kvalitetsmålet och anger inriktning och tidsperspektiv (www.naturvardsverket.se/sv/Sveriges-miljomal). Ett av delmålen som är nära kopplat till just förvaltning av odlingslandskapet är att samtliga ängs- och betesmarker senast 2010 ska bevaras och skötas så att deras värden bibehålls. Dessutom innebär delmålet att ängsmarken och betesmarken av de mest hotade typerna ska utökas. I nuläget bedöms arbetet med miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*, att gå i positiv riktning. (www.miljomal.nu)

De olika delmålen inom miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* innefattar målsättningar fram till 2010, och även om delmålen anses vara möjliga att nå fram till 2010 (www.miljomal.nu), anar jag en tänkbar konflikt i framtida målsättningar om odlingslandskapets fortlevnad och utvecklingen mot färre och färre händer i landskapet, där dessutom många unga människor idag saknar fysisk och nära koppling till det småskaliga odlingslandskapet.

Är mina egna aningar befogade? Och finns det en generell sanning bakom Torpabornas uppfattning om framtidens odlingslandskap? Landskapets fortsatta existens är helt beroende av att människor fortsätter att bruka markerna, men frågan är om det kommer att finnas tillräckligt många unga människor som vill och kan ta vid? Om inte, vilka förutsättningar måste då till för att fler unga människor ska upptäcka det småskaliga odlingslandskapet och lockas att vilja förvalta vidare?

Mål och syfte

Syftet med examensarbetet är att möta aktörer som är djupt inbegripna i det småskaliga odlingslandskapet och därmed få större insikt i den här typen av landskap och dess kontext. Syftet är även att undersöka människors tyckande och tro om det småskaliga odlingslandskapets framtid och dess framtida förvaltare och därmed få en klarare bild av det småskaliga odlingslandskapets framtidsutsikter. Det tredje syftet är att fördjupa mig i intervju som metod och förvärva erfarenhet via direkta möten med människor i den miljö där de hör hemma.

Målet med arbetet är att uppmärksamma det småskaliga odlingslandskapets komplexitet och lyfta frågan om dess framtid och framtida förvaltare.

Arbetet utgör en pilotstudie och är tänkt att fungera som ett diskussionsunderlag för frågor som rör nutidens och framtidens förvaltning av det småskaliga odlingslandskapet. Målgruppen för mitt arbete är tjänstemän och politiker vid kommuner, länsstyrelser etc.

Avgränsningar och definitioner

Avgränsningar

Examensarbetet har specifikt fokus på det småskaliga odlingslandskapet, dess förvaltning och aktörer i Sveriges skogs- och mellanbygder med inriktning södra Sverige. Bråbygden och Bräkneåns dalgång är mina huvudsakliga studieområden, men även min hembygd Torpa i Östergötland är en geografisk och mental referens. Motiven till mina valda studieområden är att bägge ligger i utkanten av den sydsvenska skogsbygden, innefattar ett småskaligt odlingslandskap och har en samhällsföreningssamverkan med ett stort lokalt engagemang. Där det småskaliga odlingslandskapet är ett viktigt motiv i samverkansarbetet. Urvalet av bygder har gjorts tillsammans med min handledare Roland Gustavsson.

Genom att använda mig av metoder där jag framförallt förvärvar erfarenheter via direkta möten med odlingslandskapet och dess människor i deras egna sammanhang har jag avgränsat mig gentemot hur mycket tid jag har lagt ner på att exempelvis läsa litteratur.

Definition: Småskaligt odlingslandskap

Odlingslandskapet är en benämning för det agrara kulturlandskapet. Markanvändningen (jordbruk, betesbruk eller skogsbruk) som råder eller har rått präglar odlingslandskapet. Odlingslandskapet innefattar produktionsytor, bebyggelse och vägar. (Nationalencyklopedin, 1994) Kulturlandskap är ett landskap som förändrats genom mänskliga aktiviteter. Ofta sätts odlingslandskapet lika med kulturlandskapet. (Nationalencyklopedin, 1993)

Småskaligt odlingslandskap är en definition som jag använder mig av i det här arbetet för att beskriva landskapskaraktären jag har inriktat mig mot. Småskaliga odlingslandskap återfinns i Sverige i skogs- och mellanbygder. I många fall kan det småskaliga odlingslandskapet också känneteckna det kustnära. Till skillnad mot odlingslandskapet i slättbygden är skogs- och mellanbygdens odlingslandskap betydligt mer småskaligt, mer omväxlande, det har vanligtvis stor artrikedom och tillgänglighet. Också de historiska spåren i landskapet som minner om ett äldre odlingslandskap är mer framträdande i det småskaliga odlingslandskapet.

Speciellt det förindustriella traditionella odlingslandskapet omfattade en varierande produktion med åkrar, ängar, betesmarker och skog, där landskapets naturliga förutsättningar styrde markanvändningen. Det äldre odlingslandskapets mångsidighet medförde en artrik flora och fauna och till skillnad mot idag fanns det ofta en bättre balans mellan landskapets produktion och människans konsumtion. Avsaknad av balans och samspel med naturen i dagens odlingslandskap har lett till stora miljöproblem. (Nationalencyklopedin, 1993)

Metod

Att närma mig kunskapen om odlingslandskapets nutida och framtida förvaltning och aktörer har fodrat flera tillvägagångssätt. Hermeneutiken har varit en viktig ståndpunkt i mitt arbete. Detta innebär att jag har närmat mig det som ska undersökas, i detta fall odlingslandskapet och dess aktörer, subjektivt utifrån min egen förförståelse. Där förförståelsen är en tillgång för att tolka och förstå. Enligt hermeneutiskt synsätt är mänsklig verklighet av språklig natur och kunskapen om det genuint mänskliga kan införskaffas i och genom språket. (Davidsson & Patel, 2003) Ytterligare ett huvudfokus i min metod har varit att kontextuellt möta verkligheten så nära som möjligt, i ett komplext, situationsbetingat tillstånd.

Mina tillvägagångssätt har bestått av följande huvudstrategier:

1. Litteraturstudier
2. Att lära genom att göra
3. Erövra kunskap genom kvalitativa intervjuer

Litteraturstudier

Litteraturdelen har fått en underordnad roll i det här examensarbetet och främst legat till grund som viktiga komplement i olika delar av arbetet.

Att lära genom att göra

För att nå en djupare förståelse i vad det innebär att vara aktör i odlingslandskapet kändes det relevant att själv reflektera över min roll i odlingslandskapet. Eftersom själva görandet, det vill säga landskapsvårdandet i sig är avgörande för odlingslandskapets framtid, kändes det viktigt att själv medverka, dokumentera och reflektera över dessa moment. Denna del av metoden, där mitt eget görande har en central roll, har varit viktig grund för själva intervjudelen, där mina egna erfarenheter har fungerat som referens i samtalet med informanterna och i bearbetningen av intervjumaterialet. De praktiska inslagen har koncentrerats framförallt till Östergötland och då främst mina föräldrars gård. Jag har även deltagit i en ängslåtter i Östergötland och närvarat under byggnads- och landskapsvårdsdagar i Bråbygd, Småland.

Erövra kunskap genom intervjuer

Genom kvalitativa intervjuer och ett fenomenologiskt angreppssätt har jag velat fånga människors tyckande och tro om dagens och framtidens småskaliga odlingslandskap. Att intervjua människor i deras egna hemmiljöer och sammanhang har varit viktigt. Då jag ansett det mycket betydelsefullt att under och efter intervjumomentet ha möjlighet att placera de tillfrågade och själva intervjuerna i ett större och bredare sammanhang. Detta har också varit viktigt för att de tillfrågade ska ha nära till sina svar och för min del som intervjuare att ha möjlighet att ha fler sinnen närvarande under intervjun, vilket breddar dess komplexitet och underlättar min egen förståelse.

Genom ett fenomenologiskt angreppssätt förutsätts den relevanta verkligheten vara vad människor uppfattar den att vara. Fenomenologi innebär att utifrån aktörernas/människornas egna perspektiv försöka förstå de sociala fenomenen och att beskriva världen sådan som den upplevs av aktörerna/människorna. (Kvale, 1997)

Intervjuerna har koncentrerats till bygderna, Bräkneåns dalgång i Blekinge och Bråbygden i Småland. Bägge bygderna har ett stort engagemang för det småskaliga odlingslandskapets fortlevnad och har därför varit intressanta studieområden att genomföra intervjuer i. Mina föräldrars hembygd har fungerat som en referens under arbetets gång genom att det jag har hört, sett och lärt i Bråbygden och Bräkneåns dalgång har färgats av min erfarenhet som jag har med mig från hembygden.

Under våren 2007 läste jag kursen *Hälsofrämjande miljöer - teori och metod*. Där fick jag möjlighet att genom övningsuppgifter tillämpa olika metoder och där upptäckte jag intervju som ett redskap att erövra kunskap. Parallellt med kursen *Hälsofrämjande miljöer - teori och metod* genomförde jag uppsatsen *Berättelser om Torpa by* i kursen *Agrarhistoria*, genom det arbetet fick jag ytterligare en möjlighet att fördjupa mig i intervju som metod och kom till insikt att det här sättet att samla in kunskap, ”ute i verkligheten”, kändes betydelsefullt och arbetssättet passade mig som person. Med tanke på att det här examensarbetet framförallt handlar om att undersöka människors tyckande och tro kring en fråga, i detta fall om det småskaliga odlingslandskapet, dess förvaltning och framtida förnygring kändes intervjuer som det rätta redskapet att få tillgång till den här informationen.

Kvalitativa intervjuer där både intervjuaren och intervjupersonen är medskapare i samtalet har varit en viktig utgångspunkt i mina intervjuer. Kvalitativa intervjuer syftar till att urskilja och upptäcka karaktärsdrag och egenskaper hos något, t.ex. den intervjuades livsvärld eller uppfattningar om någon företeelse (Davidsson & Patel, 2003).

Att intervju är inte bara ett sätt att samla kunskap och information, det är en metod där även den tillfrågade förhoppningsvis får något tillbaka och känner sig delaktig i arbetet. Vikten av människors delaktighet inom frågor som rör landskapsplanering och landskapsförvaltning betonas i den *Europeiska landskapskonventionen* (www.coe.int). Konventionen är en regional naturvårdskonvention för Europa som syftar till att slå vakt om det omgivande landskapet och erkänna dess betydelse (www.naturvardsverket.se/se/sv/Arbete-med-naturvard). Ett viktigt steg i fullföljandet av konventionens målsättning är att öka medborgarnas delaktighet och inflytande i planeringen, skötseln och skyddandet av landskapet (www.coe.int). Konventionen omfattar de länder som är medlemmar i Europarådet och trädde i kraft 2004. Sverige har i skrivande stund (januari 2008) ännu inte ratificerat konventionen. (www.naturvardsverket.se/se/sv/Arbete-med-naturvard)

Hitintills har landskapsvårdspolitiken i Sverige präglats av ett ovanifrånperspektiv, där den lokala förankringen varit liten, men under senare år har dock synsättet på lokala perspektiv och lokal förankring inom landskapsvården i Sverige kommit att uppmärksammas allt mer. Exempelvis innefattar 2002 års riksdagsbeslut om svensk naturvårdspolitik målsättningar om ökat lokalt deltagande. (Stenseke, 2006) Att intervju innebär att kommunicera med människor. När det gäller just delaktighet och lokalt inflytande inom frågor som rör landskapsförvaltning och landskapsplanering framhålls god kommunikation mellan aktörer som en av nyckelfaktorerna för att nå framgång (Stenseke, 2006). Därför känns det viktigt

att utifrån min framtida roll som landskapsarkitekt och landskapsplanerare fördjupa mig i en metod som innebär en lokalt förankrad dialog.

Odlingslandskapet och dess aktörer:

Odlingslandskapet

Odlingslandskapet är väldigt värdefullt för många växter, djur och människor. Genom åren har odlingslandskapet utstått stora förändringar och dess värdefulla komplexitet och många arters fortsatta existens hotas av den fortgående rationaliseringen i vårt samhälle och utvecklingen mot färre brukare.

Ett tilltalande landskap med många värden:

Kort fakta om odlingslandskapet

Det svenska odlingslandskapet har en huvudroll i vår historia och det innefattar rika natur- och kulturvärden. Odlingslandskapet består av åkrar, hagar och ängar. Här återfinns även stenmurar, gärdesgårdar, dikesrenar, åkerholmar, hamlade träd, alléer, fornlämningar, blomstrande snår och bryn m.m. Tillsammans utgör de viktiga beståndsdelar i odlingslandskapets särprägel.

Sveriges odlingslandskap, som utgör åtta procent av landets yta, inrymmer vår rikaste biologiska mångfald och här återfinns nära hälften av Sveriges alla växter och däggdjur samt alla kräl- och groddjur. Nära hälften av Sveriges insekter hör hemma i odlingslandskapet och till dessa miljöer är även många moss-, lav- och svamparter knutna. En fjärdedel av Sveriges häckande fåglar har sina bon och föder upp sina ungar i miljöer knutna till odlingslandskapet och i dess marker återfinns ett stort antal markdjur och markorganismer. Ängen och betesmarken är odlingslandskapets artrikaste och arttätaste biotoper. Ängen tillhör genom kontinuerlig slåtter de artrikaste marker som finns i Sverige och naturbetesmarkens artrikedom har uppstått genom kontinuerlig hävd i form av betande djur. (Naturskyddsföreningen, 2005)

Som tidigare nämnts finns det dock en stor skillnad på odlingslandskap och odlingslandskap. Karaktären och innehållet skiljer sig radikalt åt beroende på om man talar om odlingslandskap i slättbygd eller odlingslandskap i skogs- eller mellanbygd. De höga natur- och kulturvärdena återfinns framförallt i Sveriges skogs- och mellanbygder, det vill säga i det småskaliga odlingslandskapet, där jordbruket alltid har varit mer småskaligt och anpassats betydligt mer till naturens och landskapets förutsättningar. Det är i första hand i skogs- och mellanbygder vi återfinner den lilla spillran av ängar som fortfarande finns och det är framförallt i dessa bygder de värdefulla naturbetesmarkerna återfinns.

Omtalad och tilltalande landskapstyp

Jag tilltalas av det småskaliga odlingslandskapet och flera med mig upplever samma känslor inför denna typ av landskap. Frågan är varför vi svenskar attraheras av just den här landskapskaraktären, trots att vi är få idag som lever i den här typen av miljöer. En vacker försommarsång skildrar odlingslandskapets rikedom med följande rader:

”De fagra blomsterängar och åkerns ädla säd, de rika örtesängar och lundens gröna träd, de skola oss påminna Guds godhets rikedom, att vi den nåd besinna, som räcker året om”. (Palm & Stenström, 1997)

Känner du igen textraderna? Förmodligen. Det är nämligen andra versen i psalm 199 *Den blomstertid nu kommer*, en laddad sång som sedvanligt brukar sjungas på svenska skolavslutningar i juni. Den skildrar miljöer i odlingslandskapet som idag är ovanliga inslag och som få människor idag har direkt fysisk kontakt med. Genom sånger som *Den blomstertid nu kommer* tillåts barn och vuxna ändå ha en indirekt kontakt med dessa miljöer, vilket är viktigt för att bibehålla en sorts medvetenhet om det småskaliga odlingslandskapet.

Det småskaliga odlingslandskapet är en omtalad landskapstyp. Dess miljöer omnämns i allt från visor till avhandlingar på universitetsnivå. Trots att inte alla människor har upplevt dess miljöer i verkligheten har de flesta svenskar ett förhållande till dess miljöer genom sånger på skolavslutningar och barnboksböcker, då framförallt skrivna av Astrid Lindgren. Förr var den här typen av landskap en verklighet för många, idag är det mer något man läser eller sjunger om och få människor har koppling till den verkliga miljön. Trots detta fortsätter vi att sjunga psalmer som handlar om ängar och hagar på skolavslutningen och läser om Astrid Lindgrens barn i Bullerbyn och Emil i Lönneberga, där handlingen till stor del utspelar sig i en landskapsmiljö som inte är så vanligt förekommande i dagens Sverige. Vi verkar tilltalas av att sjunga och läsa om den här typen av miljöer. Men vi tilltalas också av att vistas i den här typen av landskap. Egenskaper i landskapet som har visat sig ha en positiv betydelse för människor är bl.a. variationsrikedom, god tillgänglighet, ålderdomlighet genom ex. gamla träd, element som påminner om vår historia, ljushet i form av ex. åker eller äng, artrik flora och fauna och blomning (Gustavsson & Ingelög,

1994). Ovannämnda egenskaper är sådant som framförallt återfinns just i det småskaliga odlingslandskapet. Att den här landskapstypen är en attraktiv miljö att vistas i är Bråbygden, som är ett av mina studieobjekt, ett bra exempel på. Dit kommer årligen tusentals besökare som till stor del kommer just för att uppleva själva landskapet.

Bild 4: Böljande beteshagar i min hembygd Torpa i Östergötland.

Vad beror det då på att vi tilltalas av den här typen av landskapsmiljöer? Nostalgi kan vara en förklaring. I en artikel i tidningen Dagens Nyheter diskuteras just att begreppet åter har blivit aktuellt på 2000-talet och att nostalgi behövs *"i tider av existentiell oro"* eftersom det *"tycks fånga in frånvaron av trygghet, stabilitet och kontinuitet"*. (www.dn.se) Kanske längtar vi tillbaka till det landskap som vi svenskar under historien har levt med så länge och som var vardag fram till mitten av förra seklet. Landskapet är våra rötter och dess uppenbarelse, vare sig det är i verklig skepnad, eller illustrerat i text eller bild tillåter oss att tänka tillbaka på vårt ursprung. I avhandlingen *The Experience of Pastoral Landscapes* beskriver Caroline Hägerhäll (1999) möjliga förklaringar till varför vi svenskar tilltalas av det gamla traditionella odlingslandskapet, vars karaktärsfulla drag ofta återfinns just i det småskaliga odlingslandskapet. En tänkbar förklaring är enligt Hägerhäll landskapets fysiska form och struktur, där många av dess särdrag har visat sig ha hög preferens hos människor. Det gamla traditionella odlingslandskapet karaktäriseras av dess halvöppenhet, komplexitet, djupkänsla och det är samtidigt sammanhängande och väl definierat. Det är

en landskapskaraktär som i många studier har kallats för savannlik och Hägerhäll menar att det utifrån många aspekter skulle kunna vara så att vi har biologiska preferenser till det här landskapet, som i sin tur gör att vi attraheras av det. En annan möjlig förklaring enligt Hägerhäll till varför vi svenskar tycks föredra denna typ av landskap kan bero på den framträdande position som det här landskapet har i svensk kultur, där det traditionella odlingslandskapet och dess aktörer har förekommit ofta både i litteratur och i konst. Dessutom har statlig propaganda och nutida kommersiella medias positiva marknadsföring förstärkt den positiva synen av denna landskapstyp. Som sista möjlig förklaring framhåller Hägerhäll landskapets visuella kulturella spår av människors inverkan i miljön, då det har visat sig betydelsefullt för människors preferenser att miljön visar tecken på omsorg. Hägerhäll menar sammanfattningsvis att vår attraktion till det traditionella odlingslandskapet, troligen beror på både kulturella och biologiska faktorer. (Hägerhäll, 1999)

Efterkrigstidens jordbrukspolitik och odlingslandskapets förändring:

Efterkrigstiden - drygt ett halvt sekel präglat av stor förändring

Efterkrigstidens utveckling har åsamkat påtagliga spår i odlingslandskapet. I mångt och mycket har landskapet ändrat skala, från det småskaliga till det storskaliga och många av våra historiska spår har drastiskt suddats bort. Hemma hos mina föräldrar har svinhuset blivit garage och förråd, men på många ställen saknar det gamla jordbrukets byggnader funktion och står därför ensamma och övergivna. De gamla ladugårdarna är ofta tomma, djuren är borta och ladugårdarnas fönster lyser inte längre vid mörkrets inbrott.

Livet i odlingslandskapet har förändrats sedan förra seklets mitt. Då bidrog människorna till liv och rörelse, men idag har dessa reducerats till en liten skara, och därmed har en del av livfullheten i landskapet försvunnit. I och med att antalet människor och mångfalden av djur har minskat, präglas dagens odlingslandskap av betydligt mer tystnad.

Överlag följer det svenska jordbrukets efterkrigshistoria den övriga västvärldens utveckling. Den ökande befolkningen, den ekonomiska tillväxten, den tekniska-vetenskapliga utvecklingen och ändrade konsumtionsmönster har lett till att lantbrukarna har tvingats att rationalisera driften av jordbruket. Effektiviseringen och utvecklingen mot stordrift inom jordbrukssektorn har bidragit till att många jordbruksföretag i Sverige har lagts ner och de som finns kvar har blivit större och specialiserade. (Flygare & Isacson, 2003) Sedan 1995

har 25 procent av jordbruksföretagen försvunnit och år 2004 uppgick antalet till 67 000. I Götalands mellan- och skogsbygder och i mellersta Sveriges skogsbygder fanns det 1995 ca 42 000 jordbruksföretag, 2003 fanns det ca 33 000. Nedläggningarna är mest omfattande bland familjejordbruken, som länge dominerat det svenska jordbruket. Anledningar till att ett jordbruk läggs ner är ofta sjunkande lönsamhet och sociala faktorer. (Regeringskansliet, 2007)

Den genomsnittliga storleken på dagens jordbruk är 40 hektar och idag är det de större och ofta specialiserade jordbruksföretagen som står för merparten av livsmedelsproduktionen och markanvändningen. (Regeringskansliet, 2007)

Rationaliseringen har satt tydliga avtryck i odlingslandskapet och det har även inneburit att färre och färre människor är sysselsatta inom jordbruk och färre och färre människor har koppling till landsbygd och jordbruk. Därmed har färre människor en naturlig och fysisk koppling till det småskaliga odlingslandskapet. Runt 1945 var ca 25 procent av den arbetande befolkningen i Sverige sysselsatta inom jordbruk och dess binärningar (Flygare & Isacson, 2003). 2004 var siffran för huvudsakligen sysselsatta inom jordbruket 1,4 procent av samtliga förvärvsarbetare (Regeringskansliet, 2007).

En stor del av dagens lantbrukshushåll bedriver jord- och skogsbruk som deltids- eller hobbyverksamhet och har sin huvudsakliga försörjning genom arbete utanför företaget. Dock växer gruppen företagande som genom diversifiering har utvecklat en lönsam verksamhet vid sidan om den traditionella lantbruksverksamheten. Olika former av entreprenörskap, hästverksamhet, landsbygdsturism, småskalig förädling av råvaror från jordbruk, lokal försäljning av företagens produkter och produktion av råvaror till energiändamål är exempel på nya verksamheter som ökat i omfattning inom jordbruket. (Regeringskansliet, 2007)

Av Sveriges befolkning bor 24 procent på landsbygden. Människorna på landsbygden är allmänt sett äldre än landets genomsnittliga befolkning. Generellt har befolkningsutvecklingen på landsbygden under 1990-talet och början av 2000-talet varit negativ, det vill säga det har skett en befolkningsminskning, medan storstädernas befolkning har vuxit snabbt. Dock är variationerna i befolkningsutvecklingen stora i olika landsbygdsområden. Det är framförallt glesbygder i skogslänens inland som har haft snabb befolkningsminskning, medan det har skett en viss befolkningsökning i den tätortsnära landsbygden, vilket tyder på att landsbygdens värde som attraktiv boendemiljö har ökat. Unga människor flyttar mer än äldre på grund av studier, arbete eller för att byta miljö. (Regeringskansliet, 2007)

EU:s jordbrukspolitik och odlingslandskapets förändringar efter inträdet

Vid EU-inträdet 1995 var lantbruket i Sverige till stor del en följd av den tidigare svenska politiken. Det vill säga en starkt reglerad marknad fram till 1990, som därefter avreglerades och införandet av temporära omställningsstöd inleddes. Denna avregleringsfas blev dock kortvarig, då Sverige snart därefter lämnade in en ansökan om medlemskap i EU. (Naturvårdsverket et al., 2005) I och med medlemskapet 1995 förlades ansvaret för det nya regleringssystemet utanför landets gränser och det svenska jordbruket inpassades i EU:s övernationella och gemensamma jordbrukspolitik, CAP (Common Agricultural Policy). Likheter mellan målen för EU:s gemensamma jordbrukspolitik och de mål som länge har väglett den svenska jordbrukspolitiken är flera, nämligen höjd produktivitet, säkerställa en skälig levnadsstandard för jordbrukarbefolkningen, stabilisera marknaden, trygga livsmedelsförsörjningen och garantera konsumenterna skäliga livsmedelspriser. (Flygare & Isacson, 2003) I samband med EU-inträdet infördes ett miljö- och landsbygdsprogram som bl.a. innefattade regionala stöd för svagare regioner och ersättning för en rad olika miljöåtgärder som för skötsel av betesmarker och landskapselement i åkermark m.m. Redan innan EU-inträdet fanns det dock regionala stöd och miljöstöd, men då med annan inriktning och andra nivåer på ersättningen. Marknadsprisstöd, arealersättning och djurbidrag är de delar i CAP som var mest betydelsefulla när det handlar om påverkan på jordbruket i och med medlemskapet i EU. (Naturvårdsverket et al., 2005)

Trots inträdet i EU och därmed införandet av olika miljöersättningar, regionala stöd m.m., fortsätter Sveriges odlingslandskap att förändras och minska! Arealen åkermark minskar och till följd av detta minskar även förekomsten av många småbiotoper så som diken, åkerholmar, stenmurar etc. De naturliga gräsmarkerna minskar, medan mängden kultiverad (gödslad) gräsmark har ökat. Positivt är att betesmarksarealen, som är ojämnt fördelad över landet, där drygt 60 procent ligger i Götalands skogs- och mellanbygder, har ökat kraftigt sedan EU-inträdet. Därmed har det skett ett avbrott i den långa negativa trenden av minskade betesmarker. Eftersom landskapselement som exempelvis stenmurar, solitära träd, öppna diken, brukningsvägar och åkerholmar idag saknar ekonomisk betydelse inom lantbruket är intresset att fortsätta utnyttja dem litet och detta innebär att de växer igen och på sikt försvinner. Genom miljöersättningarna för värdefulla natur- och kulturmiljöer har dock landskapselementen fått förbättrad skötsel på de marker som har ersättning. Sammanfattningsvis kan utvecklingen i odlingslandskapet beskrivas som att på de marker där det finns miljöstöd hålls landskapet öppet, där bevaras och förbättras skötseln av gräsmarker och småbiotoper, medan det i övriga marker utan stöd sker en betydande igenväxning. Totalt sett växer alltså Sveriges odlingslandskap igen. (Naturvårdsverket et al., 2005)

Strukturomvandlingen inom jordbruket mot färre och större enheter pågår i oförändrad takt och det är i sig ett stort hot mot odlingslandskapets natur- och kulturvärden och däribland lantbruksbyggnaderna. När lantbruksföretagen försvinner alternativt blir större förlorar många lantbruksbyggnader sin naturliga funktion och löper då risken

att sluta användas och därmed sluta underhållas. Alternativt får byggnaderna en ny funktion och förlorar sin agrara karaktär. Inventeringar av jordbrukets byggnader påvisar att ängsladorna minskar och att husdjursbyggnader i allt större utsträckning byter funktion till förråd. På grund av teknikutveckling, skärpta miljöskydds krav kopplade till djurhållning och mjölkkvoter blir befintliga lantbruksbyggnader förlegade och den befintliga gårdsmiljön har inte plats för nya större byggnader, utan de får placeras där de inte smälter in naturligt. (Naturvårdsverket et al., 2005)

Från 2005 verkställdes en ny reform inom den svenska jordbrukspolitiken. Den nya jordbruksreformen innebär att de stöd som tidigare var kopplade till produktion omvandlades till frikopplade gårdsstöd. Detta tros få verkningar för strukturen inom det svenska jordbruket, på produktionen och på landskapet. Jordbruksreformen tros påskynda strukturomvandlingen mot färre och större företag och långsiktiga analyser tyder på att spannmålsproduktionen, nötköttproduktionen och mjölkproduktionen kommer att minska i Sverige. Samtidigt skapar jordbruksreformen nya möjligheter för utveckling av ny produktion eller verksamhet som utgår från marknaden efterfrågan. (Regeringskansliet, 2007)

75 procent av Sveriges mest värdefulla ängs- och hagmarksobjekt återfinns i Götalands skogs- och mellanbygder, men dess fortlevnad och övriga natur- och kulturvärden i det småskaliga (småbrutna) odlingslandskapet fodrar att markerna brukas, att det finns tillräckligt med djur och att landsbygden är befolkad. Södra Sveriges skogslän domineras av husdjursföretag med nötdjur, men antalet djurföretag minskar och detta spås på sikt bli problematiskt för den fortsatta hävden i odlingslandskapet. (Regeringskansliet, 2007)

Ett nytt landsbygdsprogram trädde i kraft 2007 och ska gälla till 2013. Programmets övergripande mål är att främja en utveckling av Sveriges landsbygd som är hållbar ekonomiskt, ekologiskt och socialt. Programmets åtgärder finansieras både nationellt och av EU har tre övergripande målsättningar:

- *"Förbättra konkurrenskraften och tillväxten i jord- och skogsbruket, inklusive rennäringen, och därigenom bidra till en ökad sysselsättning på landsbygden"*
- *"Ytterligare miljöanpassa det svenska jordbruket, bevara det öppna landskapet och en mångfald av växt- och djurarter"*
- *"Utveckla ett diversifierat landsbygdsföretagande och därigenom förbättra möjligheterna att leva och arbeta på landsbygden"*

(www.regeringen.se)

Landsbygdsprogrammets åtgärder kopplat till ovanstående målsättningar ska bl.a. bidra till att miljökvalitetsmålen och däribland *Ett rikt odlingslandskap* uppnås (Regeringskansliet, 2007). Detta innebär bland annat att bevara och förstärka kulturmiljövärdena och den biologiska mångfalden i odlingslandskapet (www.naturvardsverket.se/sv/Sveriges-miljomal). För att ha möjlighet att uppfylla miljökvalitetsmålen är miljöåtgärderna en stor del av programmets totala budget. Kompensationsbidraget till jordbruk i svagare (mindre gynnade) regioner är ett annat exempel på satsning som syftar till att motverka nedläggning av jordbruk i dessa områden och främja ett fortsatt öppet och levande odlingslandskap. I genomförandet av landsbygdsprogrammet främjas den så kallade Leader-metoden som bygger på "*lokal förankring, inflytande och samarbete*" och som syftar till att "*mobilisera landsbygdsområdenas egen utvecklingspotential*". (Regeringskansliet, 2007)

Hitintills har utvecklingen mot igenväxning inte gått att hejda, frågan är om det här nya landsbygdsprogrammet kan ändra denna utveckling?

Hög medelålder - generationsskifte - färre tar vid

Medelåldern hos lantbrukarna i Sverige, som 2002 var 50 år, är hög jämfört med andra näringsgrenar. Genomsnittsåldern har sedan 1986 ökat och den ökar i snabbare takt än den genomsnittliga åldern bland egna företagare. Eftersom lantbrukarna bli allt äldre väntar på stora förändringar i ägandestrukturen. (Regeringskansliet, 2007) Ett nytt generationsskifte är att vänta inom lantbruket, eftersom den förra stora förnygringen inom lantbruket skedde på 1970-talet. Sjuttiotalets nya lantbrukare tillhör fyrtiotalets stora barnkullar som inom en snar framtid går i pension. (Flygare & Isacson, 2003) Brukarna som idag är över 70 år kommer troligen inom en snar framtid att sluta med sin verksamhet och i sin tur låta någon anhörig ta över alternativt arrendera ut verksamheten, ytterligare alternativ är att de säljer verksamheten till utomstående eller låter marken växa igen. (Regeringskansliet, 2007)

Idag saknar många lantbruksföretag arvtagare. Anledningen till att unga avstår att ta vid, beror ofta på att många unga människor anser att lantbruksföretagets levnadsstandard och livsstil (där arbetssituationen ofta innebär tungt och farligt arbete med långa arbetsdagar och lite ledighet, bundenhet, dålig lönsamhet och mycket ensamarbete) inte är tillräckligt attraktivt. När det inte finns någon som kan eller vill ta över lantbruksföretaget försvinner motivationen för investeringar och utvecklingsplaner, eftersom generationsskiftet i sig är ett stort motiv för många lantbrukare. Att bedriva lantbruksföretag i gles- och skogsbygd är ofta fortfarande relativt olönsamt, trots att EU-inträdet förbättrat situationen något. (Jordbruksverket et al., 2002) Därför kan inte pengar vara en bakomliggande orsak till man väljer att bli lantbrukare i mindre gynnade bygder som skogsbygder. Där måste andra drivkrafter till.

Dilemma

Odlingslandskapet fortsätter att minska och lantbruksföretagen fortsätter att bli större och färre (Naturvårdsverket et. al., 2005). Dessutom ökar medelåldern på lantbrukarna (Regeringskansliet, 2007) och inom kort väntas stora pensionsavgångar (Flygare & Isacson, 2003). Den aktiva äldre lantbrukargenerationen börjar bli för gammal och tros inom kort sluta med sin verksamhet (Regeringskansliet, 2007), många svenska lantbruk har idag ingen arvtagare och många unga människor vill ha högre levnadsstandard och annan livsstil än vad lantbruksyrket kan erbjuda (Jordbruksverket et al., 2002). Många människor och däribland många unga, bor dessutom i städerna, inte på landsbygden, och därför saknar många koppling till det värdefulla småskaliga odlingslandskapet och dess förvaltning. Denna koppling blir även allt svagare med tiden. Med bakgrund av detta tror jag att vi står inför en svår problematik, där det kan komma att fattas otaliga händer i odlingslandskapet inom en snar framtid. Utan tillräckligt många människor som kan och vill ta vid kommer vi förlora än mer av det värdefulla odlingslandskapet och därmed kommer det att vara omöjligt att upprätthålla Sveriges biologiska mångfald och våra miljökvalitetsmål i framtiden. Satsningar genom Landsbygdsprogrammet görs, men frågan är om det är tillräckligt? Jag är tveksam.

Att lära genom att göra

Kan man skriva om landskap och dess framtida förvaltning utan att själv ha erfarenhet av vad det innebär att vara landskapsförvaltare i ett småskaligt odlinglandskap? Enligt min mening är det en omöjlighet. Ett flertal kurser under landskapsarkitektutbildningen har tagit upp odlingslandskapet, men betydligt färre har gjort direkta kopplingar till praktik och försök till inifrånperspektiv. Denna del av arbetet handlar om hur jag som blivande landskapsarkitekt och landskapsplanerare försöker nå en djupare förståelse i vad det innebär att vara just landskapsförvaltare genom att själv förvalta.

Praktisk erfarenhet fördjupar förståelsen

Liksom många andra unga svenskar är min uppväxt tätortspräglad. För min del skedde uppväxten i ett litet brukssamhälle nära en mindre tätort. Även om länkar till landsbygden och lantbruket hela tiden har funnits med i mitt liv, har det inte präglat mitt liv, utan mer varit positiva inslag då och då.

Under utbildningen till landskapsarkitekt på SLU Alnarp läser vi studenter en obligatorisk kurs som heter *Park- och naturmarksskötsel*. I den kursen ingår ett praktiskt moment där studenterna får åka till en skärgårdsmiljö i Blekinge och tillämpa sina teoretiska kunskaper genom praktisk landskapsvård och landskapsgestaltning. För min del är det momentet något jag verkligen uppskattade och minns väl. Den praktiska erfarenheten är väldigt viktig även i en akademisk utbildning, det är först då bitarna verkligen faller på plats och allt sätts i ett större sammanhang och får en djupare innebörd. Vilket för min del ledde till ett ökat intresse för landskapsvård. Utbildningen till landskapsarkitekt har gett mig en god akademisk grund, men praktiska inslag i utbildningen kopplade till landskapsvård och landskapsgestaltning har varit få. Eftersom landskapsvårdandet i sig är avgörande för odlingslandskapets framtid kändes det betydelsefullt att själv genom examensarbetet ytterligare fördjupa förståelsen inom detta genom att dokumentera och reflektera över min egen roll som landskapsvårdare. Att själv införskaffa praktisk kunskap, kändes avgörande för att på ett rättvist sätt kunna bearbeta och förstå det intervjumaterial jag införskaffade mig under sommaren 2007. Under sommaren deltog jag därför som brukligt i sysslor på mina föräldrars gård (Torpa Västergård), men skillnaden den här sommaren har varit att jag har försökt begrunda det jag har gjort och att det har fått ingå som en del i mitt examensarbete. Under sommaren passade jag även på att delta i en ängsslåtter i Sättra ängar i närheten av mina föräldrars gård. Ängen är sedan långt tillbaka naturreservat och sköts av länsstyrelsen i Östergötland. Jag hade egentligen velat delta i en traditionell ängsslåtter, men eftersom det finns så få ängar kvar idag fann jag tyvärr ingen äng som sköts traditionellt inom rimligt avstånd.

Under mitt besök i Bråbygden var det tänkt att jag skulle delta i ett landskaps- och byggnadsvårdsläger som anordnades av Bråbygdens intresseförening m fl. Meningen var att förutom att få mer praktiskt erfarenhet även få inblick i hur ett sådant här arrangemang fungerar och få möjlighet att träffa engagerade människor som av olika anledningar har intresse i sådana här frågor. Jag ville veta mer om de människor som sökt sig till ett läger med just den här inriktningen, vilken bakgrund hade de? Hur såg åldersfördelningen ut? Etc. Men på grund av för få intresseanmälningar genomfördes inte lägret. Istället arrangerades några dagar med byggnads- och landskapsvård för boende i just Bråbygden. Under dessa dagar fick jag och min pojkvän Claes möjlighet att delta. Vi fick prova på att hägna gårdsgård och lägga sticketak, vilket var väldigt fascinerande och givande. Efter denna erfarenhet framstår gårdsgårdar och sticketak än vackrare och respekten för dessa inslag i landskapet har vuxit.

Bild 5: Gårdsgårdshägning, Bråbygden.

Bild 6: Lunchavbrott i gårdsgårdshägningen, Bråbygden.

Bild 7: Stickor till taket, Bråbygden.

Bild 8: Jag lägger sticketak, Bråbygden.

Torpa Västergård

Bild 9: Pratstund med tjurarna, Torpa Västergård.

I en av gårdens hagar har speciellt en ovälkommen gäst fått fäste, nämligen hundkexet. Vi har försökt att minimera dess uppkomst genom att ständigt ta bort dem, men de återkommer år efter år. Den här sommaren kunde vi dock konstatera att mängden hundkex har minskat, vilket är positivt. Till våren planerar jag att samla ett gäng nära och kära och tillsammans tänkte jag att vi kunde gå skallgång över hela hagen och dra upp alla synliga hundkex, det kommer nog att göra stor skillnad till sommaren.

Eftersom mina föräldrar bor på en gård har jag goda möjligheter att få praktisk erfarenhet av landskapsvård. Årets sommar regnade till stora delar bort och mycket av arbetet koncentrerades till att hålla efter nässlor, hundkex, och uppslag av asp och slån som fick mycket växtkraft av det ständigt återkommande regnet. Även om djur betar av markerna, behövs en kontinuerlig hjälpare hand för att inte naturen ska ta överhanden på dessa marker. Landskapsvård inbegriper också i många fall djuromsorg, från försommaren fram till hösten kommer det nötdjur som betar i hagarna, tillsynen av dessa är självklart en del av rollen som landskapsvårdare och under sommaren var jag nästan dagligen nere i hagen och pratade med djuren.

Bild 10: Vackra landskapsvårdare, Torpa Västergård.

En dag i somras när mina föräldrar var på jobbet, kom grannen upp och berättade att en av våra tjurar gick och betade i en angränsande hage där det fanns andra tjurar, jag sprang in i hagen och kunde konstatera att tjuren stod på fel sida om staketet, men han verkade ändå ta det hela med ro. Just den här tjuren hade skadat sig tidigare i våras och gick därför lite illa, detta gjorde mig orolig, eftersom han var ensam i en hage med femtontalet andra tjurar. Jag bestämde mig för att locka bort tjurarna så långt jag kunde från vår tjur, sprang sedan och hämtade en pinne som fick duga som försvarsmedel och kröp under staketet till tjuren. Jag pratade lite med tjuren och sedan fick jag honom att följa med mig till ett hörn i hagen så långt från de andra djuren som möjligt. Jag ringde min pappa och sedan var det bara att stå där och vänta på att pappa skulle komma hem och klippa upp staketet. Tjuren väntade så snällt och när pappa kom var det inga problem att få honom att gå in i hagen igen. Denna händelse är ju såklart inte unik på något vis, men för mig var det en ny erfarenhet och efter det kändes det som om jag och just den tjuren hade kommit varandra närmare.

För min del finns det en stor tillfredsställelse i att exempelvis hamla en ask, röja sly i en hage eller prata med djuren i hagen, det är en skapande process som är rekreerande för både kropp och själ. Som barn minns jag hur vi drog ris i skogen och hur gott belöningen med bulle och saft smakade efteråt. Det jag menar är att själva görandet i sig har varit väldigt viktigt för att grundlägga mitt intresse och engagemang för det småskaliga landskapet. Jag kan inte läsa mig till vad varken det småskaliga landskapet eller landskapsvård innebär, detta måste upplevas på riktigt, fysiskt.

Ängsslåtter Sättra ängar

Bild 11: Nyslagen äng, Sättra ängar.

Ängar är ett levande kulturarv och levande genbanker. Under två tusen år var ängen som är en naturlig gräsmark och som brukas genom slåtter, basen i jordbruket och på ängen hämtade bonden vinterfoder till kreaturen. Under 1800-talet slog nya skiftesreformer och odlingsmetoder igenom, vilket bidrog till att ängen började nyttjas mindre och arealen ängsmark har minskat mycket sedan dess. Idag återstår mycket lite av detta markslag som förr var en naturlig del av odlingslandskapet. (Jordbruksverket, 1998)

Vid Sättra ängar i Ödeshögs kommun finns Östergötlands största fastmarksäng. Sättra ängar är en otroligt vacker kulturhistorisk oas som blev naturreservat 1970. Reservatet är 22 hektar stort och består av hagmark och slåtteräng (som är uppdelad i tre mindre delar). Slåtterängarna slås årligen och förvaltas av länsstyrelsen i Östergötland. (www.e.lst.se) I en av slåtterängarna finns olika försöksytor, där undersöks hur olika slåttermetoder påverkar florán. Det finns även ett annat försök i reservatet, där effekten av olika skötselåtgärder studeras. Syftet med försöket som påbörjades av SLU på 1970-talet är att belysa hur användbara olika skötselmetoder är för att bevara det öppna odlingslandskapet (Länsstyrelsen Östergötland & Ödeshögs kommun, 1999).

Den regniga sommaren i södra Sverige försvårade årets skötsel av Sättra ängar. Traktorn hade på grund av de vattendränkta markerna under slåttern lämnat spår efter sig och mer areal än vanligt fick slås med manuella slåttermaskiner. Regnet medförde svårigheter i att torka höet och räfsningen blev mer tidskrävande än vanligt. För att minimera slitaget från traktorn på marken fick de mesta av markerna handräfsas.

Syftet med mitt besök i Sättra ängar var att få tal del av hur slåttermarker i skogs- och mellanbygd kan skötas idag. Jag redovisar mitt besök i dagboksform.

Den 20 juli 2007:

På förmiddagen deltog jag i slåttern i Sättra ängar. Jag cyklade dit med tron om att delar av skötseln sköttes av en intresseförening eller liknande, men det visade sig att ängarna förvaltades sedan lång tid tillbaka av länsstyrelsen i Östergötland. Kenneth Strand från länsstyrelsen som skött ängarna i många år, guidade mig runt i ängarna. Förr slogs Sättra ängar med lie, men eftersom ängsarealen är så stor och kunskapen om lieslätter är liten idag, slås ängarna med hjälp av slåtterbalk, dels kombinerad med traktor, dels med slåttermaskiner som sköts manuellt. Jag fick möjlighet att prova på de maskiner som sköttes manuellt. Med tanke på att just skötsel av ängar är så tidskrävande så kan jag efter besöket i Sättra ängar förstå att dessa arealer inte går att sköta genom lieslätter. Skötseln måste ske rationellt och då är slåtterbalk med traktor och manuella slåtterbalkmaskiner ett bra alternativ. Jag pratade med en markägare som hjälpte till med slåttern och han hade även en egen äng som han skötte med just en slåtterbalkmaskin. Efter slåttern skulle höet torka och räfsning skulle påbörjas tidigast nästa vecka beroende på väder.

Bild 12: Det var länge sedan Sättra ängar slogs för hand, numera slås ängarna med bl.a. manuella slåttermaskiner; Sättra ängar.

Den 1 augusti 2007:

Sista dagarna i juli var varma och regnfria och första dagen i augusti cyklade jag till Sättra ängar för att se hur det gick med räfsningen. Räfsarna var utspridda över en av ängarna och jag deltog i räfsningen fram till lunch. Att räfsa i Sättra ängar sätter spår inuti. Jag fylldes av vördnad och stolthet samtidigt som jag till en början omedvetet började vissla på huvudvinjetten till tv-serien "Raskens". Under denna förmiddag tycktes jag känna hur jag blev en del av något större, och jag upprymdes av någon slags känsla av förr, då slåttergille var ett viktigt moment, där många deltog. Att besöka Sättra ängar, när de är nyslagna och nyräfsade är välgörande för själen och att själv få vara med och dra ett litet strå till stacken för dess bevarande känns som en viktig erfarenhet som fler borde prova på.

Bild 13: Handräfsning av ängarna, Sättra ängar.

Egna lärdomar genom landskapsvård

Erfarenheten från Sättra ängar, den landskapsvård som jag har fått pröva på hemma hos mina föräldrar och erfarenheterna av gärdsgårdshägning och sticketakläggning har fått mig att inse hur mycket arbete som ligger bakom skötseln av det småskaliga odlingslandskapet och det har fått mig att uppskatta det än mer. Det är ett hantverk som är tidskrävande och som i grunden måste baseras på intresse och engagemang. Inför sommaren hade jag

planerat in många skötselåtgärder hemma hos mina föräldrar som inte hanns med, bl.a. behövde askarna hamlas, men det får vänta till nästa sommar. Även om skötseln utförs av en myndighet fodras ett engagemang hos dem som utför själva skötseln, Kenneth Strand som var ansvarig för skötseln i Sättra ängar påvisade ett stort genuint intresse för sitt arbete. Mitt eget deltagande har gett mersmak och jag har funderingar på att omvandla en bit betesmark till slåttermark. Under sommaren har jag noterat i tidningen Östgöta Correspondenten flertalet artiklar som handlar om hur olika ideella förvaltare av slåtterängar har haft svårigheter att hinna med slåttern på grund av för få deltagare. Efter besöket i Sättra ängar har jag bestämt mig för att till våren söka upp en äng i mina hemtrakter som är i behov av hjälp och ge en hjälpende hand. Just deltagandet i landskaps- och byggnadsvårdsdagarna i Bråbygden skapade möten med bygdens människor och det i sin tur bidrog till att jag fick tips på potentiella informanter.

Fotografen Peter Gerdehag inleder boken *Bondeboken* genom att berätta om hur han som 25-åring inte visste hur en ask såg ut trots att han är uppväxt på Öland, där detta träslag är så vanligt, detta gav honom en grundläggande insikt nämligen att "*det man inte kan namnet på, det ser man inte*" (Danielsson, 2002). Detta är en viktig insikt i sig som jag fullständigt håller med om. Jag vill utveckla detta faktum, genom att betona betydelsen av själva görandet, det är först när man upplever och arbetar i landskapet som man riktigt förstår och även om detta kan anses självklart så har det fått en djupare mening för mig under det här examensarbetet. Mina egna erfarenheter har varit till stor hjälp i förståelsen av det som informanterna har berättat för mig. Sammanfattningsvis kan jag alltså konstatera att mitt eget deltagande i förvaltningen av landskapet till stor grad har fördjupat mitt intresse och engagemang och gett ökad förståelse för vad landskapsvård i ett småskaligt odlingslandskap innebär. Detta är en värdefull kunskap som jag kommer att ta med mig som framtida landskapsplanerare.

Intervjuerna

Intervjuerna har inneburit många minnesvärda möten med människor som på olika sätt är nyckelpersoner i det småskaliga odlingslandskapets framtid. I denna del av arbetet är det fokus på människorna och deras tyckande och tro om det småskaliga odlingslandskapet.

Intervjuernas syfte

Ett syfte med intervjuerna är att lära känna aktörer i det småskaliga odlingslandskapet, framförallt brukarna, men också andra nyckelpersoner som på olika sätt verkar i och för det småskaliga odlingslandskapet. Genom detta angreppssätt vill jag vidga min kunskap om dagens landskapsförvaltning i skogs- och mellanbygd och få fördjupad förståelse för vad det innebär att vara landskapsförvaltare i dessa bygder. Ett annat syfte med intervjuerna är att få fatt på just dessa människors attityder och tro om det småskaliga odlingslandskapets framtid och dess framtida förvaltare. Hur ser människor på odlingslandskapets framtid? Är min oro för det småskaliga odlingslandskapets fortlevnad befogad? Och om den är det vad behövs då för att ändra denna utveckling? Det tredje syftet med intervjuerna är att fördjupa mig i att intervjua som metod och testa hur detta arbetssätt i en större skala fungerar att arbeta på.

Urvalsmetod

Urval av intervjupersoner har skett genom olika metoder. I Bräkneåns dalgång skedde urvalet främst med hjälp av min handledare Roland Gustavsson. I Bråbygden fick jag till en början tips på några potentiella intervjupersoner av olika personer verksamma på *fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap* SLU Alnarp. Dessa i sin tur tipsade mig om ytterligare lämpliga personer att träffa och de i sin tur rekommenderade personer. Informanternas ålder varierar från 25 år till uppskattningsvis 65 år, men majoriteten av de tillfrågade är under 55 år. När det gäller åldern på informanterna har urvalet medvetet varit att prata med yngre människor, eftersom examensarbetet har stort fokus på framtidens landskapsförvaltare. Min målsättning i urvalet har varit att intervjua olika kategorier människor som alla har koppling till det småskaliga odlingslandskapet på olika plan, som ex. lantbrukare (heltidslantbrukare, fritidslantbrukare etc.), myndigheter och representanter från föreningar. Sammanlagt intervjuades 9 personer under besöket i Bräkneåns dalgång och 27 personer under besöket i Bråbygden. Under några intervjuer medverkade även informanternas barn.

Kontakt

Jag har kontaktat informanterna främst via e-post och telefonsamtal. Alla tillfrågade tackade till min stora glädje direkt ja till att medverka. Jag fick uppfattningen att intresset kring mitt valda intresseområde var stort och att de tyckte att det var ett viktigt ämne att samtala kring. I Bräkneåns dalgång bokade jag tid med alla informanter innan besöket, medan majoriteten av mötena med informanterna i Bråbygden bestämdes på plats under besöket.

Genomförande och arbetsprocess

Insamlingen av intervjumaterialet har omfattat drygt två veckor, varav fem dagar i Bräkneåns dalgång och tio dagar i Bråbygden. Utöver besöken i respektive bygd genomfördes en intervju vid ytterligare ett tillfälle i Växjö. Detta för att få möjlighet att intervjua en representant från länsstyrelsen i Kalmar län. På grund av olika anledningar har sex intervjuer genomförts utanför själva studieområdena.

Utan bil hade det varit omöjligt att genomföra det här arbetet, eftersom de flesta intervjuerna har skett hemma hos de intervjuade. De intervjuer som genomfördes med representanter från länsstyrelsen har i det ena fallet skett på dennes arbetsplats, medan den andra intervjun genomfördes på ett kafé i Växjö. Att få träffa människorna så långt som möjligt i deras hemmiljöer kändes otroligt viktigt, eftersom de då hade nära till sina svar och jag fick möjlighet att uppleva själva intervjuerna, besöken och människorna jag intervjuade med fler sinnen.

Som jag har beskrivit ovan var urvalsmetoden för lämpliga personer att intervjua olika i Bräkneåns dalgång och Bråbygden. Detta medförde att arbetsprocessen skilde sig åt på de olika platserna. Besöket i Bräkneåns dalgång var den första platsen jag besökte och genom att jag redan innan hade kontaktat mina informanter och bestämt tid kunde jag tidsbestämma besöket. Till skillnad mot besöket i Bråbygden, där besökstiden inte var förutbestämd, utan anpassades till platsen, människorna och situationen. Under besöket i Bräkneåns dalgång var det först och främst fokus på människorna som jag skulle intervjua och besöket och arbetsprocessen anpassades efter det. Medan besöket i Bråbygden tillät mig att komplettera intervjuerna med rena och skära upplevelser av själva bygden, dess miljö och människor på ett mycket djupare plan.

Bearbetningen av själva intervjuerna beskrivs mer ingående på sidorna 55-56.

Kort presentation av studieområdena:

Bräkneåns dalgång, Blekinge

Bild 14: Ett mångskiftande landskap, Bräkneåns dalgång.

Bild 15: Soldränkt beteshage i Bräkneåns dalgång.

Bild 16: Den vackra Bräkneån.

Att valet föll på Bräkneåns dalgång och närmare bestämt Bräkne-Hoby och omnejd, beror framförallt på att det är en bygd där landskapet och människorna är viktiga drivkrafter i bygdens gemensamma arbete. Bräkne-Hoby är ett samhälle beläget i Bräkneåns dalgång och ligger ca 15 km väster om Ronneby i Blekinge. Bräkne-Hoby och omgivningarna ligger i gränstrakten mellan skogs- och mellanbygd. Landskapet i bygden karaktäriseras mycket av dess småskalighet och variation. Hela Bräkneåns dalgång löper mellan Östersjön i söder till Småland i norr.

Det lokala samarbetet i bygden genom *Bygd i samverkan* (hette tidigare *Byn på nätet*) har pågått sedan 1999 och syftar till att utveckla och ta till vara bygdens möjligheter. För närvarande arbetar *Bygd i samverkan* med att bygga upp ett tolkningscentrum, ett Leaderprojekt (projektform som ingår i EU:s landsbygdsprogram). Tolkningsprogrammet handlar om att hitta tillvägagångssätt på landsbygden för att fördjupa känslan för och kunskapen om det omgivande natur- och kulturarvet. Vidare handlar det även om hur denna kunskap och dessa känslor förmedlas. Ett tolkningscentrum ska påvisa möjligheter och skapa aktiviteter och kan i slutändan leda till turism, nya sysselsättningar, stärkt demokratisk samverkan med samhällsorgan, och starkare band mellan invånarna. Bygdens samverkan har bl.a. lett fram till en sex mil lång cykelväg med tillhörande informationsskyltar som invigdes 2006, flera landskapsvårdsprojekt, exkursioner i och föreläsningar om bygdens landskap. (Wennerberg, 2007) SLU i Alnarp samverkar med *Bygd i samverkan* genom professor Roland Gustavsson och doktoranden Helena Mellqvist.

Bygd i samverkan - Bräkne-Hoby har prisats för sin lokala mobilisering och utsågs 2007 till årets lokala utvecklingsgrupp av riksorganisationen *Hela Sverige ska leva*. (www.bygde.net) Med utgångspunkt i detta lokala engagemang har ett urval av människorna i denna bygd fått utgöra ett värdefullt underlag i min intervjudel.

Bild 17: Carina & Tore Olsson

Bild 18: Axel Wallander

Bild 19: Klas Wennerberg

Intervjupersoner Bräkneåns dalgång

Carina & Tore Olsson

Carina och Tore är lant- och skogsbrukare i skogsbygden utanför Bräkne-Hoby i Bräkneåns dalgång. De har tidigare haft mjölkkor, men har nu valt att satsa på något nytt, nämligen får som ska sköta gårdens betesmarker. Gården de bor på är Tores barndomshem. Tore tog över gården i ung ålder och Carina har bott på gården i 20 år. Carina är aktiv inom LRF som kommungruppsordförande. Under intervjun får jag möjlighet att prata med deras barn och då framförallt deras son Jon som läser på naturbruksgymnasium med inriktning mot skogsbruk. (Intervjun är genomförd hemma hos Carina och Tore den 14 juni 2007)

Linda Mattisson Olsson

Linda är mångsysslare och bor med familj på en gård som hon har tagit över efter sina morföräldrar. Gården är belägen i skogsbygd, och ligger en bit utanför Bräkne-Hoby, i Bräkneåns dalgång. När Linda var liten hade hennes morföräldrar lantbruk och sågverk. Idag är det framförallt skogsbruk som bedrivs på gården, förr fanns det odlingsmark, men den var så svårbrukad så den har inte brukats på länge. Betesmarkerna hålls öppna med hjälp av hjortar och slagning. Både Linda och hennes morfar har ett brinnande intresse för skytte, de har båda tävlat och Linda har vunnit SM två gånger. Skytteintresset har bidragit till att en småskalig skytteverksamhet sakta har vuxit sig större på gården. Linda och hennes man har också en jaktbutik på gården. (Intervjun är genomförd hemma hos Linda den 14 juni 2007)

Birgitta Olsson

Birgitta är lärare på Bräkne-Hobys folkhögskola och hon undervisar i svenska, engelska, historia, geografi i kombination med naturämnen som hon själv är intresserad av. Birgitta har lantbruksbakgrund på Österlen, Skåne och är uppvuxen på ett litet

Bild 20: Linda Mattisson Olsson

Bild 21: Birgitta Olsson

Bild 22: Ulrika Widgren

egnahemsjordbruk. Birgitta var tidigt nyfiken på omgivning och landskap och är väldigt förtjust i kor. 1980 övertog Birgitta egnahemslantbruket tillsammans med sin bror, de hade mjölkkor samtidigt som hon jobbade heltid som lärare, hon var månskensbonde fram till 1992. Sedan började hon arbeta som folkhögskolelärare. Birgitta har läst Landskapsvetarprogrammet i Kristianstad och den kunskapen använder hon i sin nuvarande undervisning på folkhögskolan i Bräkne-Hoby. Inom EU-projektet att skapa ett tolkningscentrum i Bräkneåns dalgång är Birgitta speciellt ansvarig för ungdomsprojektet. (Intervjun är genomförd på folkhögskolan i Bräkne-Hoby den 15 juni 2007)

Per Isaksson

Per är rektor sedan januari 2007 på Naturbruksgymnasiet i Bräkne-Hoby. Naturbruksgymnasiet har fyra inriktningar: Jordbruk, skogsbruk, smådjur och hästhållning och hästsport. Inriktningarna smådjur och hästhållning och hästsport har stort intresse, speciellt intresserar de tjejer, medan jord- och skogsbruksinriktningen har betydligt färre sökande/elever. (Intervjun är genomförd på naturbrukskolan i Bräkne-Hoby den 15 juni 2007)

Klas Wennerberg

Klas är ordförande i samhälls- och hembygdsföreningen i Bräkne-Hoby, föreningen har 600 medlemmar. Sedan 1999 samverkar samhälls- och hembygdsföreningen i organisationen *Bygd i samverkan*. (Intervjun är genomförd i hembygdsföreningens hus i Bräkne-Hoby den 17 juni 2007)

Ulrika Widgren

Ulrika är biolog och arbetar med naturvård på länsstyrelsen i Blekinge län. Hon har arbetat med att göra åtgärdsplaner för lantbruk och varit rådgivare åt lantbrukare. Ulrika har arbetat mycket med frågor som rör Natura 2000, nu arbetar hon mycket med inventering i skyddade områden och hon är involverad i ett biosfärprojekt. (Intervjun är genomförd på länsstyrelsen i Karlskrona den 18 juni 2007)

Ingegerd Lindén

Ingegerd arbetar som enda heltidsanställd i projektet/organisationen *Bygd i samverkan*. Hennes huvuduppgift är att hålla ihop projektet, som består av olika delar med olika grupper människor som är sysselsatta inom olika områden som i sin tur är kopplade till ett EU-finansierat program kring uppbyggandet av ett tolkningscentrum kring Bräkneåns dalgång. (Intervjun är genomförd på Ingegerds kontor i Bräkne-Hoby den 18 juni 2007)

Axel Wallander

Axel är mjölkbonde i Fågelmara, en mellanbygd på gränsen till skogsbygd och han har ca 50 mjölkkor. Axel bor inte i Bräkneåns dalgång utan honom har jag kontaktat på grund av hans engagemang i LRF:s ungdomsstyrelse i Blekinge. Axel är föreningsmänniska och är engagerad i Arla och ordförande i LRF:s ungdomsstyrelse i Blekinge. Föräldrarna var månskensbönder, men inte mjölkbönder. Axel arbetade som lastbilsmechaniker innan, men målet har hela tiden varit att bli mjölkbonde. (Intervjun är genomförd hemma hos Axel den 15 juni 2007)

Bråbygden, Småland

Bild 23: Hamlad lind, Bråbygden.

Bild 24: Den röda stugan i blickfånget, Bråbygden.

Bild 25: Hamlade askar i beteshagen, Bråbygden.

Precis som Bräkneåns dalgång har Bråbygden en alldeles speciell samverkan, där landskapet är djupt inbegripet i bygdens samarbete.

Sedan flera år tillbaka är jag en lycklig ägare av den fantastiskt fina boken *Bygden där vinden vände* som år 2000 utsågs till årets Pandabok. Boken är skriven av Mårten Aronsson med fotografier tagna av Peter Gerdehag. *Bygden där vinden vände* skildrar just Bråbygden bestående av 14 sammanhängande byar beläget i Kristdala socken i Oskarshamns kommun i Småland (Aronsson, 2004). Landskapet i bygden karaktäriseras precis som Bräkneåns dalgång av ett mycket skiftande och småskaligt landskap. Odlingslandskapet i denna skogsbygd är väldigt närvarande och hänför med dess genuina, hantverksmässiga och levande inslag. Bygdens medelålder är anmärkningsvärt låg ca 35 år (www.brabygden.se).

1993 startade Bråbygdens intresseförening, vars huvudsakliga syfte var att arbeta för bygdens överlevnad och bevara natur- och kulturvärden i odlingslandskapet. Sedan starten har människornas lokala vilja och arbete förvandlat en avfolkningsbygd till inflyttningsbygd och stora insatser har gjorts och görs för den biologiska mångfalden och ett fortsatt levande landskap. (Aronsson, 1999) I många år har det funnits ett samarbete i undervisning och forskning mellan SLU i Alnarp och Bråbygdens intresseförening. Intresseföreningen driver verksamheter som en natur- och kulturskola och ett Naturum bland mycket annat. Genom åren har Bråbygden rönt stor uppmärksamhet för sitt arbete för bygdens och landskapets fortlevnad, bl.a. har de erhållit "Stora landpriset" av tidningen Land.

Med utgångspunkt av Bråbygdens långa erfarenhet av landsbygdsutveckling nära kopplat till odlingslandskapets fortlevnad har ett urval av människorna i denna bygd fått utgöra ett värdefullt underlag i min intervjudel.

Bild 26: Johanna Lövgren & Olof Svensson

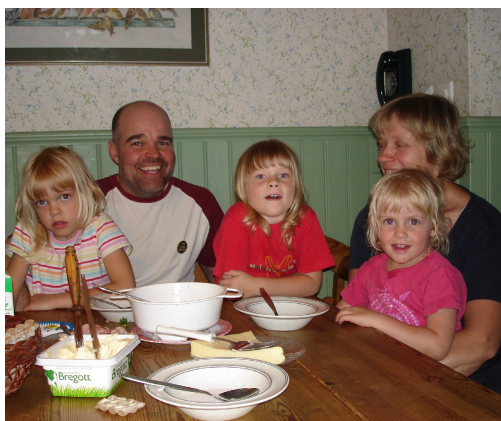

Bild 27: Familjen Sjögren

Bild 28: Lars Lennartsson

Intervjupersoner Bråbygden

Jimmy Svensson & Jinger Bremberg

Jimmy och Jinger är verksamma i Bråbygdens intresseförening, Jimmy är ordförande och Jinger arbetar som projektutvecklare. Förutom sin ordföranderoll är Jimmy även engagerad i andra aktiviteter som rör intresseföreningen. Jimmy är född i trakten och har under en period i sitt liv bott i stan, men återvänt hem igen, på sin fritid sysslar han med lanskapsvård. Jinger är i grunden kulturvetare, förutom arbetet i intresseföreningen frilansar hon inom media, arbetar konstnärligt och har sysslat med utbildningar och turism, hon har rötter i trakten genom sitt föräldrahem. (Intervjun är genomförd på Bråbogården den 27 juni 2007)

Sven Joelsson

Sven är sedan 2003 heltidsanställd i Bråbygdens intresseförening. Innan dess han har jobbat inom skogsnäringen. Sven var med och startade upp föreningen och är för närvarande vice ordförande. Sven är uppväxt i bygden och efter 13 år som fränflyttad bor han åter på föräldragården. Båda hans föräldrar var lantbrukare och han och hans fru har själv egna får som sköter delar av naturbetesmarken, i övrigt är de mesta av markerna utarrenderade. Sven har även återskapat en slåtteräng och restaurerat igenvuxen betesmark. (Intervjun är genomförd i Bråbogården den 28 juni 2007)

Monia Ivarsson

Monia är lärare på natur- och kulturskolan i Bråbygden och har bott i bygden i snart 15 år. Hon är uppväxt i ett litet samhälle och var som liten mycket hos morföräldrarna på landet. Landet och kulturlandskapet har alltid funnits med i hennes liv och hon har alltid gillat det. Genom åren har hennes engagemang för Bråbygden vuxit sig allt starkare. (Intervjun är genomförd hemma hos Monia den 29 juni 2007)

Bild 29: Tord Andersson

Bild 30: Familjen Harrysson

Bild 31: Jonas Sköld

Simonette de Groot

För Simonettes del finns det en småländsk rot långt tillbaka, hon är född och uppvuxen i Stockholm och det är mer av en slump att hon bosatte sig just i Bråbygden. Simonette och hennes man Flemming blev fast bosatta i bygden 1993 samtidigt som Bråbygdens intresseförening var nybildad. De bor tillsammans med sina barn i ett torp och har hållit markerna runt omkring torpet öppna med hjälp av bl.a. får. Simonette har varit anställd i Bråbygdens intresseförening, men för närvarande utbildar hon sig. (Intervjun är genomförd på Naturum i Bråbo den 29 juni 2007)

Tord Andersson

Heltidsbonden Tord är född på gården som han brukar i Bråbygden och han har bott där hela livet. Han hade tankar på att bli lärare, men efter gymnasiet (vid 17 års ålder) började han arbeta på gården. Övertagandet av gården skedde successivt och idag bor han på gården tillsammans med sin sambo och deras barn. Tord höll på med mjölkproduktion fram till hösten 2006, nu har de amkor och de har nyligen byggt ett nytt djurstall för 50 amkor. Precis som andra bönder i bygden sysslar han med fler saker så som snöröjning, skogsarbete och uthyrning av hus. (Intervjun är genomförd hemma hos Tord den 29 juni 2007)

Mårten Aronsson

Mårten har arbetat med landskap sedan han var fältbiolog och när han därefter läste kvartärgeologi fick han upp ögonen för landskapets dynamik och helhet. Han har stor erfarenhet av bl.a. natur- och kulturmiljöfrågor. Han har bl.a. arbetat på Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket, Jordbruksverket, Svenska Naturskyddsföreningen och han har även arbetat inom organisationen LRF. Idag arbetar han på Skogsstyrelsen. Mårten har sina rötter i Bråbygden och är aktiv i Bråbygdens intresseförening. (Intervjun är genomförd i "SLU-huset" i Östantorp den 1 juli 2007)

Niclas & Camilla Kennestig

Niclas är delägare i ett byggmaterials företag och hans fru Camilla är sjuksköterska. Båda är uppväxta i stan, men sedan en tid tillbaka bor de på en gård i Bråbygden. Niclas har varit mycket i bygden sedan barnsben och han har förankring till bygden genom släktgården i Bråbygden, där hans föräldrar bor. Varken Niclas pappa eller han själv har arbetat som lantbrukare utan de har mer verkat som trottoarbönder på fritiden, gemensamt har de får som håller markerna öppna. (Intervjun är genomförd hemma hos paret Kennestig den 1 juli 2007)

Jan Karlsson

Jan är mångsysslare och är 11:e generationen på den gård som han med familj bor på i Bråbygden. Som ung ville han bli lantbrukare och producera mat, men snart märkte han svårigheterna med detta och tanken att producera mat på gården idag finns inte för Jans del utan det är bara biprodukter. Fram till 1996 var Jan mjölkproducent, men eftersom han inte såg någon framtid för mjölkproduktion på gården slutade han med mjölkkor och övergick till köttdjur. Sedan 1996 ägnar han sig främst åt köttdjur och landskapsvård. Förutom detta finns på gården även skogsproduktion, verksamheten ”bo på lantgård”, koltillverkning och husuthyrning. (Intervjun är genomförd hemma hos Jan den 1 juli 2007)

Anette Svensson

Anette driver ett lantbruk tillsammans med sin sambo i Kristdala. På gården finns 50 mjölkkor, kvigor och stutar. Anette har bott på gården sedan 2002. Hon är uppväxt på en gård i Bråbygden och hennes föräldrar är fortfarande aktiva bönder i bygden. Lantbruk i olika former har funnits med hela hennes liv. Anette är aktiv inom LRF, hon är både ordförande för avdelningen och kommungruppen. Genom LRF är hon också ”bondekompis”, vilket innebär att medlemmar kan ringa till henne och prata om de t.ex. känner sig ensamma eller missmodiga. Hennes son Joakim, läser tredje året på jordbruksinriktningen på naturbruksgymnasiet i Gamleby och närvarade under delar av intervjun. (Intervjun är genomförd hemma hos Anette den 1 juli 2007)

Stihna Johansson-Evertsson & Patrik Evertsson

Stihna och hennes man Patrik är bosatta i Högsbytrakten. Stihna driver hotellverksamhet i Högsby och sitter med både i LRF:s förbundsstyrelse och ungdomsstyrelse. Egentligen var det meningen att jag enbart skulle intervjua Stihna med tanke på hennes engagemang i LRF, men när jag fick höra att Patrik tillsammans med en annan mjölkbonde nyligen startat ett mejeri, blev jag nyfiken att prata även med honom. Patrik är mjölkbonde sedan 1994 och har våren 2007 startat upp *Emåmejeriet* utanför Högsby tillsammans med en kollega. Att han just blev mjölkbonde berodde på att hans far var mjölkbonde och det var det enklaste sättet att starta ett företag på. Han startade med 49 kor och idag har han ca 180 mjölkande kor. (Intervjun är genomförd i Högsby den 2 juli 2007)

Lars Lennartsson

Lars och hans bror driver tillsammans två skogsgårdar i Bråbygden. Lars är uppvuxen i bygden och bröderna tog över föräldragården när Lars var 25 år. Brodern bor på föräldragården, medan Lars bor på den gård som köptes till 1993. Lars arbetar heltid som bonde, medan brodern har ett annat heltidsarbete. 2003 byggde de nytt djurstall och två år efter byggde de om befintlig ladugård. De har ca 90-100 stutar. (Intervjun är genomförd hemma hos Lars den 3 juli 2007)

Stefan & Gun Sjögren

Stefan och Gun bor på gården Ängenäs i Bråbygden. Gården användes tidigare som sommarstuga, men nu bor de där permanent tillsammans med sina barn. Stefan har sina rötter i bygden genom sin mormor och morfar. Stefan arbetar som landskapsvårdare och har ett företag som heter *Ängenäs landskapsvård*, Gun studerar konsthantverk på folkhögskola. Stefan är uppvuxen i stan och har ingen tidigare koppling till lantbruk och landskapsvård, men han har varit mycket ute i skog och natur som liten. Gun är uppfödd på gård och läste jordbrukslinjen på ett naturbruksgymnasium. De har två hästar som betar av gårdens betesmarker. (Intervjun är genomförd hemma hos paret Sjögren den 3 juli 2007)

Victoria Jonsson

Victoria arbetar som lärare i årskurs 3-6 och hon med familj har bott i Bråbygden i 5 år och genom hennes föräldrars sommarställe i bygden har hon varit där som barn och har även bott där som liten. Som barn fick Victoria uppleva bondelivet genom en bonde i trakten, hon fick vara med och bl.a. hämta kossorna och hjälpa till att mjölka. Victoria bodde tidigare i Stockholm, men när de fick barn bestämde de sig för att flytta till Bråbygden. Familjen har inga egna marker de sköter, men de njuter av granngårdens marker som betas av får. (Intervjun är genomförd hemma hos Victoria den 3 juli 2007)

Thorgny Nelson & Maj-Britt Nelson

Thorgny är en gift trebarnsfar som arbetar heltid på Scania i Oskarshamn, på fritiden sköter han ett lantbruk tillsammans med sin pappa. Mamma Maj-Britt och Thorgnys fru sköter bokföring och övrigt pappersarbete. Idag har de ca 60 nötdjur (amkor med kalvar). Thorgny har tidigare koppling till lantbruk genom att båda föräldrarna är uppväxta på lantbruk och genom hans morbror som var lantbrukare. (Intervjun är genomförd hemma hos Thorgny den 4 juli 2007)

Marijan Francic

Marijan arbetar som arkitekt och är speciellt inriktad mot ekologiskt byggande. Marijan kommer ursprungligen från Kroatien, men har bott i Sverige i 40 år. Att han kom att flytta till just Bråbygden beror på hans fru Bibbi som har sina rötter i bygden. Marijan var en av

18 personer som startade Bråbygdens intresseförening och under 11 år var han ordförande i intresseföreningen. Marijan har ett stort engagemang för bygden. (Intervjun är genomförd hemma hos Marijan den 4 juli 2007)

Örjan Laneborg

Örjan är utbildad inom skog och jobbar på Skogsstyrelsen. Örjan har anknytning till Bråbygden, dels genom sin syster som bor i bygden, dels genom att han har bott i bygden tidigare. Örjan är engagerad i Bråbygdens intresseförening, han sitter med i styrelsen och är även med i Ängskommittén. För närvarande renoverar Örjan ett hus i bygden som han planerar att flytta in i. (Intervjun är genomförd i "SLU-huset" i Östantorp den 4 juli 2007)

Daniel & Anne Harrysson

Daniel och Anne arbetar på natur- och kulturskolan i Bråbygden. De är utbildade biologer på Kalmar högskola. Efter utbildningen (de blev klara runt 1998-1999) började de arbeta med kontroll av EU-stöd på länsstyrelsen, först i Kalmar län och sedan i Jönköpings län. Därefter började Daniel arbeta på Jordbruksverket, där han främst arbetade med KULM d.v.s. kompetensutveckling av lantbrukare. På Jordbruksverket startade han upp den landsomfattande kampanjen "Levande landskap". Under tiden Daniel arbetade på Jordbruksverket arbetade Anne vidare på länsstyrelsen med åtgärdsplaner, ett arbete där hon fick möjlighet att vara ute mycket, vilket hon trivdes med. Det var genom Mårten Aronsson som paret fick upp ögonen för Bråbygden och natur- och kulturskolan. De var med att starta upp projektet med natur- och kulturskolan och våren 2003 sade de upp sina fasta tjänster på länsstyrelsen och Jordbruksverket och började jobba med natur- och kulturskolan. När intervjun genomförs bor de på en liten gård som de hyr, men de har köpt en gård en bit därifrån som de troligtvis i skrivande stund har flyttat till. Markerna runt den gård de bor på när jag besöker Anne och Daniel var till stora delar igenvuxna, men genom restaurering av markerna är det åter öppet. (Intervjun är genomförd hemma hos Anne och Daniel den 5 juli 2007)

Jonas Sköld

Genom tips från Thorgny och Maj-Britt Nelson, fick jag möjlighet att träffa 25-åriga lantbrukaren Jonas som bor i Lämmedal, en by som ligger en bit utanför Bråbygden. Under min vistelse i Bråbygden kändes det relevant att få träffa någon yngre lantbrukare, men eftersom de vara svåra att finna i just Bråbygden fick jag söka mig utanför bygden. Jonas är lantbrukare i skogsbygden och landskapet i Lämmedal påminner mycket om Bråbygden. Jonas tog över sin farfars lantbruk för tre år sedan, men han lever inte på lantbruket utan arbetar som truckförare i Mönsterås också. Jonas är uppvuxen i lantbruket och han har varit med sin farfar sedan han kunde gå. Trots att Jonas skulle kunna försörja sig som truckförare så har han ändå valt att driva lantbruket vidare, han tycker om att hålla markerna i ordning. Jonas har nyligen investerat i en ny ligghall och han har för närvarande 25 stutar. (Intervjun är genomförd hemma hos Jonas den 5 juli 2007)

Johanna Lövgren & Olof Svensson

Johanna och Olof är tvåbarnsföräldrar och arbetar som socialsekreterare. Sedan ca 4 år tillbaka bor de på en gård i Bråbygden. På gården finns det ridhästar som sköter viss del av markerna, resten av markerna är utarrenderade till en bonde i trakten. Förutom hästar finns även höns på gården och de har även funderat på att skaffa får. Varken Johanna eller Olof är uppväxta på en gård och anledningen till att de valde att bosätta sig på landet och i Bråbygden, berodde först och främst på att de hittade en bra gård där Olof kunde förverkliga sin barndomsdröm att ha hästar och att det fanns dagis i bygden. De visste inget om Bråbygden innan de flyttade dit och det är först efter flytten till bygden som de har förstått att det är en speciell bygd de bor i. (Intervjun är genomförd hemma på deras gård den 5 juli 2007)

Annigun Wedin

Annigun är i grunden husdjursagronom och arbetar på länsstyrelsen i Kalmar Län. Hon har arbetat med två huvudfrågor under en längre tid, nämligen odlingslandskapet (sedan 1980-talet) och landsbygdsutveckling och då främst småskalig livsmedelsförädling. (Intervjun är genomförd i Växjö den 26 juli 2007)

Bakgrund till intervjumaterial:

Samtalet

Intervjuerna genomfördes i ett tidigt skede av det här arbetet och med hjälp av en intervjuguide (se bilaga på sidorna 113-114). Jag inledde varje intervju med att kortfattad presentera mig själv och innebörden i mitt examensarbete och sedan fick informanterna berätta kort om vilka de var. Därefter började jag ställa frågor utifrån min frågeguide. Frågorna var öppna och intervjuguiden följdes i stora drag, men anpassades till varje specifik intervju, där vissa frågor föll bort, kom till eller bytte ordning beroende på vem som intervjuades och intervjuens utveckling. Intervjuerna spelades in med hjälp av mp3-spelare och jag noterade att den inledningsvis i intervjuerna hämmade en del informanter, men efter en stund verkade det som om de glömde bort den. Längden på intervjuerna varierade mellan ca 40 min - 90 min.

Bearbetning av intervjumaterial

Bearbetningen av intervjumaterialet har skett i flera steg, det första var att lyssna igenom alla intervjuer och sammanfatta dem så långt som möjligt, men ändå få ut det väsentliga i varje intervju och bibehålla informanternas egna ord. Andra steget i bearbetningen av intervjumaterialet var att läsa igenom allt material och finna återkommande teman i intervjuerna. Till en början kunde jag använda mig av min intervjuguide där jag redan hade börjat skapa teman, men när intervjuerna kom in på frågor om framtiden blev intervjuerna än mer individuella och det är i den delen den stora utmaningen har varit att sammanställa intervjumaterialet. Där har informanternas svar varit grunden i de teman jag valt ut. Jag har försökt att förhålla mig så neutral som möjligt till intervjumaterialet.

Eftersom det är av vikt att intervjumaterialet bibehåller sin personliga karaktär har jag gjort ett urval av informanter under varje rubrik som ska representera det väsentliga som framfördes under varje huvudtema i intervjuerna. Jag har valt att framförallt skildra deras uttalanden i referatform för att på så sätt, så långt som möjligt få personlig karaktär på det sammanställda materialet. Det är först och främst deras ord som ska tala.

I intervjumaterialet förekommer olika benämningar på det småskaliga odlingslandskapet. Jag själv har valt att kalla landskapstypen för småskaligt odlingslandskap, medan många informanter pratar om kulturlandskapet, alternativt jordbrukslandskapet eller småbrutet landskap. Jag tolkar det dock som att vi alla pratar om samma landskapstyp, men har valt att benämna det olika.

Om informanterna

Alla informanter har koppling till förvaltning av odlingslandskapet och majoriteten av de tillfrågade har även egen erfarenhet av att handgripligen vårda en bit mark och delta i olika sysslor kopplade till odlingslandskapet. Det finns hela skalan representerad allt från dem som har barndomsminnen av ex. höbärgning till de som idag arbetar som heltidsbönder. Majoriteten av de intervjuade är själva brukare. Brukarnas närvaro, det vill säga människorna som på ett eller annat sätt vårdar odlingslandskapet i skogs- och mellanbygd är helt avgörande för att odlingslandskapets framtid.

Intervjuernas betydelse

Intervjuerna har varit mycket betydelsefulla i mitt arbete och har fördjupat min kännedom om människorna som ligger bakom dagens landskapsvård i Sverige, hur de upplever sin tillvaro och hur de ser på framtiden. Jag är oerhört tacksam för deras visdom, tyckande och tro som de har delat med sig av.

Sammanställt intervjumaterial:

AKTÖRERNA OCH ODLINGSLANDSKAPET

En del av mitt syfte med det här arbetet var att möta och lära känna aktörerna i odlingslandskapet, både de som direkt brukar landskapet, men även de som arbetar med landskapet mer indirekt genom exempelvis rådgivning, utbildning och landsbygdsutveckling. Alla är de viktiga pusselbitar i det småskaliga odlingslandskapets framtid. Det kändes helt avgörande att först få fördjupad förståelse för och kännedom om de som på olika sätt verkar i och för odlingslandskapet idag för att överhuvudtaget kunna sätta mig in i och behandla det småskaliga odlingslandskapets framtid.

I den här delen av intervjumaterialet presenteras ett urval av informanternas relation till det småskaliga odlingslandskapet. Vad betyder landskapet för dem? Varför anser de att det är viktigt att den här typen av landskap får fortleva och vad tycker de om sin roll som förvaltare? Här presenteras även betydelsen av samspelet mellan människor.

Betydelsen av det småskaliga odlingslandskapet:

Det framgår tydligt av intervjuerna att det småskaliga odlingslandskapet är betydelsefullt för de allra flesta intervjupersonerna och att de alla har en egen relation till den här typen av landskap. De tillfrågade förknippar just denna landskapstyp med en mängd olika kvalitativa värden och nedan beskriver ett urval av informanterna vad just det småskaliga odlingslandskapet personligen betyder för dem och vilka värden just de förknippar med det småskaliga odlingslandskapet.

Trivsel, avkoppling och njutning

Niclas Kennestig, månskensbonde, förknippar framförallt det öppna landskapet i Bråbygden med trivsel. Han uppskattar denna typ av landskap och säger att det är vackert och rekreerande. För Mårten Aronsson som har mångårig erfarenhet av landskapsvård, har den här typen av landskap en ofantlig betydelse och då främst upplevelsemässigt. Mårten berättar att han arbetar mycket i den här typen av landskap, men föredrar även att koppla av i jordbrukslandskapet och menar att det säger en hel del om dess värden. Han betonar värden som mångformighet, variation, lättillgänglighet, rikedom på växter och djur, omväxling och att det hela tiden sker nya saker med dofter, ljud, färger etc. Heltidslantbrukaren Jan Karlsson njuter av sin mark och tycker det är vackert, han menar att han har växt upp i de hagar som han sköter om och han har gått där tillsammans med sin far och farfar.

Bild 32: Det småskaliga odlingslandskapet förknippar informanterna med många kvalitativa värden som bl.a. trivsel, avkoppling och njutning. (Bråbygden)

Gör gott i själen

Anne och Daniel Harrysson, månskensbönder och lärare på natur- och kulturskolan i Bråbygden, använder även de starka ord och menar att tillsammans med deras barn betyder den här typen av landskap allt för dem. De betonar betydelsen av att få vårda och förvalta det som människor förr har skapat och de framhåller att själva landskapsvården gör dem gott i själen. Linda Mattisson Olsson, månskensbonde bland mycket annat, poängterar även hon att landskapet är för själen och att hålla landskapet öppet gör själen väl. Linda framhåller att öppet landskap behövs, speciellt i trakter som hennes egen, där granen har dominerat och förmörkat bygden.

Det småbrutna landskapet en del av en större variation

Annigun Wedin, länsstyrelsen, tycker att det småskaliga odlingslandskapet är väldigt charmerande, variationsrikt och ett landskap som är vackert för ögat. Hon menar att just den här typen av landskap stimulerar henne till olika tankebanor, men eftersom hon har valt att bo på Öland i det öppna landskapet så framhåller Annigun att hon även har en relation till det landskapet. Dessutom kommer hon från Norrland och skogen, så även den har hon en relation till. Annigun tycker därför om variationen av skogen, det småbrutna landskapet

och det öppna landskapet och det är det som är det fina med Sverige att det ser olika ut menar hon. Annigun avslutar med att besvara frågan om betydelsen av det småskaliga odlingslandskapet med orden:

”Jag skulle gråta blod om det småbrutna landskapet försvann och bara blev skogsbygd, det är Emils landskap för mig.”

”Emils landskap” säger Annigun Wedin, jag antar att hon åsyftar Astrid Lindgrens Emil i Lönneberga, ännu en definition på det småskaliga odlingslandskapet.

Reflektioner - Betydelsen av det småskaliga odlingslandskapet

Att landskapet i många fall har en speciell plats i hjärtat hos informanterna är inget som förvånar mig, eftersom det i sig är en stor drivkraft i att vilja engagera sig för landskapet. Oberoende om man är uppväxt i den här typen av landskap eller inte, verkar den här sortens landskap sitta djupt rotad i själen hos många informanter och med tanke på att det bara är ca femtio år sedan den här typen av landskap fortfarande var vanlig på den svenska landsbygden är det inte så konstigt att många fortfarande känner starkt för det här landskapet. Att många svenskar tillalas av de traditionella odlingslandskapet, tros bero både på biologiska och kulturella faktorer (Hägerhäll, 1999).

Viktigt att landskapet förvaltas vidare:

Det småskaliga odlingslandskapet engagerar intervjupersonerna och alla kan med lätthet argumentera för dess fortlevnad. När det gäller varför man ska förvalta vidare denna typ av landskap berör flertalet begrepp som rötter, generationer, historia och de betonar de rekreativa värdena. Flertalet tycker att det är viktigt att bevara den biologiska mångfalden på grund av den okunskap vi människor har idag. Det vill säga att vi inte bör utrota arter, eftersom vi kan tänkas behöva dessa i framtiden. Flera informanter ifrågasätter även vilken rättighet vi människor har att utrota andra arter.

Tankar om landskapets fortlevnad:

”Det är ett gammalt kulturlandskap som generationers generationer har brukat och brutit sten på och odlat upp, visst det enklaste och smidigaste är ju att plantera gran ända in på knuten men det är ju inte så trevligt att bo så. Det är som en antik möbel eller veteranbil, det ska man vårda och vara rädd om.”
(Niclas Kennestig, månskensbonde)

"Här har funnits kor på gårdarna i eviga tider, och det är ju fan om det skulle vara just jag som slutade med det, att det faller på min lott och att det är min generation som ska göra det."
(Axel Wallander, heltidslantbrukare)

Rötter, förfäder, arv och det genuina

För Linda Mattisson Olsson känns det superviktigt att vårda den mark som tidigare var hennes morföräldrars. Hon framhåller att det är hennes rötter och där hör hon hemma. Månskensbönderna Gun och Stefan Sjögren har själva hästar och för dem känns det viktigt att vårda det som förfäderna har skapat och att det ser trist ut där skogen växer inpå knuten. För Jan Karlssons del skulle det inte kännas bra om det skulle växa granskog på den öppna marken som han och tidigare generationer har vårdat och menar att han skulle ha svårt att njuta av den granskogen.

Bild 33: Odlingslandskapets fortlevnad är viktig enligt informanterna, de menar att det är vårt arv, vår historia och våra rötter. (Bråbygden)

Spåren i landskapet är vår historia och när marken planteras igen med gran så blir det identitetslöst och spåren försvinner. Att få inkomst av marken på det viset är på fel sätt, eftersom det skapar en anonymitet i landskapet. Detta är ord från Simonette de Groot,

inflyttad till Bråbygdén från Stockholm. Simonette menar att kulturlandskapet är våra rötter, vår historia och det genuina, därför är det viktigt att det landskapet får fortleva även i framtiden.

Kulturlandskapet är en del av vårt kulturarv, både genom lämningar från det landskap som finns idag som är en kulturhandling och de lämningar som kan spåras från tidigare generationer säger Annigun Wedin, länsstyrelsen. Även den biologiska floran är ett kulturarv på grund av brukningssätt som slåtter eller bete som skett genom många generationer och detta kulturarv tror Annigun betyder mycket rent socialt för oss som individer. Vi relaterar till det här landskapet antingen vi tycker det är vackert, eller att det är fult. Antingen trivs vi i det eller så vantrivs vi i det, men vi har en relation till landskapet menar Annigun.

Att känna till sin historia

Det är vår historia säger Monia Ivarsson, lärare på natur- och kulturskolan i Bråbo, när jag frågar henne om varför det är viktigt att landskapet förvaltas vidare. Monia menar att känner man inte till sin historia och får med sig det och visar det för dem som ska komma kan man inte gå vidare i livet. Man måste känna sin historia för att kunna förstå och för att få en bra framtid och det tror Monia är viktigt för alla.

Etik och moral

Ulrika Widgren som är biolog är en av flera av informanter som anser att det ligger mycket etik och moral i varför jordbrukslandskapet i skogs- och mellanbygd ska fortsätta att skötas och finnas kvar. Hon ser mångfalden och frågar sig vilken rätt vi människor har att ställa oss över andra arter som har funnits mycket länge. Det är viktigt att bevara arter och biologisk mångfald på grund av den okunskap vi har idag. Tappar vi en massa arter, vad har vi då förlorat imorgon som vi kommer på för sent, påpekar Ulrika. Hon poängterar att den biologiska mångfalden inte kommer att bibehållas, om vi inte behåller landskapet i den mosaiken som finns idag. På frågan om det liknar konstgjord andning att bevara ett landskap som inte har samma nyttoaspekter idag som förr frågar sig Ulrika vad som händer om vi inte gör någonting, och hon hänvisar till samhällets övriga utveckling, där man tittar på kortsiktig och ekonomisk lönsamhet, där exempelvis granen dominerar och breder ut sig. Om man ska följa argumentet konstgjord andning släpper man den etiska sidan framhåller Ulrika. Precis som Ulrika Widgren ifrågasätter Annigun Wedin, länsstyrelsen, vår rätt att göra ingrepp i odlingslandskapets ekosystem som bidrar till att livsförutsättningarna för många olika arter försvinner och hon påpekar att enligt Sveriges miljö kvalitetsmål har vi inte rätt att göra det.

Landskapets betydelse för hälsan

Ulrika Widgren understryker att hon inte vill leva i en monokultur utan hon vill leva i en mosaik. Hon tror att det finns ett antal väldigt grundläggande kriterier hos människan för

att må bra och hänvisar till den forskning som bedrivs på Alnarp inom miljöpsykologi. Precis som Ulrika återkopplar Marijan Francic, arkitekt och engagerad i Bråbygden, till den forskning som bedrivs på Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp i miljöpsykologi och hur viktigt det är att man tar naturen till hjälp för att läka människors psykiska hälsa och han menar att om landskapet är förbuskat och bara är produktionslandskap går det inte att återfinna den läkande ängen, hagen etc. Jinger Bremberg, projektutvecklare i BIF (Bråbygdens Intresseförening) mår bra av den här typen av landskap och hon tror att miljöer som återfinns i kulturlandskapet kommer att bli viktiga för människors välmående i framtiden och fungera som andningshål för dem som bor i städer. De här miljöerna måste finnas säger Jinger och menar att hon har möjlighet att välja var hon vill bo, men det har inte alla.

Bild 34: Att vistas i den här sortens landskap är rekreerande menar många informanter och därför är dess fortsatta existens mycket viktig att beakta. (Bråbygden)

Närlandskap för människor och internationella åtaganden

Mårten Aronsson anser att det finns oerhört många anledningar till varför det är viktigt att kulturlandskapet förvaltas vidare i skogs- och mellanbygd. Han har erfarenhet av arbetet på Skogsstyrelsen och hänvisar till hur skogen brukas idag, där det brukade skogslandskapet riskerar att bli ett mycket innehållsfattigt landskap (kulturmiljövärden förstörs, mångfalden minskar och den sociala attraktionen minskar). Jordbrukslandskapet är för många

människor närlandskapet, även för många som bor i städer, eftersom de flesta städer har en zon av jordbruksmark innan skogen tar vid. Jordbrukslandskapet är därmed den viktigaste närmiljön för många människor säger Mårten. Vidare hänvisar han till vad som har bestämts internationellt i Rio och nationellt genom Jordbruksverkets miljö kvalitetsmål *Ett rikt odlingslandskap*, där vi har åtagit oss att bevara den biologiska mångfalden och mer fokus har även blivit på landskapets kulturmiljövärden. Förut var dessa värden separerade och sedan har utvecklingen gått mot större landskap och nu i senaste utvärderingen från Jordbruksverket om miljömålet *Ett rikt odlingslandskap* påpekar han att steget har tagits fullt ut och där pratas det om agrara helhetsmiljöer.

Sitter i generna

De skäl som Anne och Daniel Harrysson framhåller som argument för varför det är viktigt att landskapet förvaltas vidare är kulturhistoriska, biologiska och ekologiska. Daniel tycker att det känns som att det sitter i generna och han berättar att han upplevde ren glädje när de flyttade till gården de bor på och upptäckte att det fanns igenvuxna betesmarker som de fick öppna upp. Daniel understryker att det är lycka att kunna göra något.

Kulturlandskapet måste bevaras

Sven Joelsson, vice ordförande i Bråbygdens intresseförening, menar att kulturlandskapet måste bevaras på ett eller annat sätt, men gör inte hans generation det och försöker få nästa generation att bli intresserad så kommer kulturlandskapet försvinna tror Sven.

Reflektioner - Viktigt att landskapet förvaltas vidare

Intervjumaterialet tyder på att det är insiktsfulla människor jag har mött under mina besök i Blekinge och Småland och det är en stor vidd på argumenten för det småskaliga odlingslandskapets fortlevnad. Många informanter formulerar sig väl och Simonette De Groot är en av dem. Simonette beskriver den anonymitet som uppstår när odlingslandskapet planteras igen med gran och att landskapet då blir identitetslöst. Genom denna enkla beskrivning hjälpte hon mig att sätta ord på mina egna iakttagelser av den ständigt pågående rationaliseringen av odlingslandskapet. Nämligen att det generellt håller på att bli ett mer och mer anonymt landskap, vilket jag anser är en mycket tragisk utveckling.

Sven Joelsson framför en väldigt viktig aspekt, som tål att upprepas, nämligen hur viktigt det är att intresset för det här landskapet förs vidare till nästa generation, annars riskerar det småskaliga odlingslandskapet att gå förlorat, för utan händer inget landskap.

Att vara förvaltare:

Av de informanter som förvaltar odlingslandskapet har de som är heltidslantbrukare varit med i jordbrukets sysslor redan som små, de är uppväxta på gård och har genom detta fått ett tidigt intresse och lärt sig lantbruksyrket från grunden. Detta har i sin tur lett till att de har valt att bli lantbrukare. Alla utom en av de tillfrågade heltidslantbrukarna har tagit över jordbruket efter föräldrar. Bland dem som förvaltar landskapet på fritiden är bakgrunden mer skiftande. För någon som inte har en bakgrund på landet var det en barndomsdröm att få flytta ut på landet och ha hästar, för någon annan har det mer berott på att andra omkring är aktiva och intresset har på så sätt växt fram. För andra beror det på att föräldrarna eller morföräldrarna var lantbrukare och man har valt att förvalta vidare barndomens marker. Anne och Daniel Harrysson skiljer sig lite från övriga informanter som sysslar med landskapsvård och har en intressant bakgrund genom att de är utbildade biologer och har genom arbeten på länsstyrelsen och Jordbruksverket erfarenhet av att arbeta ”på andra sidan”, där de bl.a. har arbetat med kontroll av EU-stöd, åtgärdsplaner och KULM (kompetensutveckling av lantbrukare). Varken Anne eller Daniel har förutom sina tidigare arbeten erfarenhet av lantbruk.

Informanterna som sysslar med landskapsvård på fritiden beskriver sina sysslor mer innerligt till skillnad mot dem som försörjer sig på det, de är av naturliga skäl mer konkreta när de pratar om sin sysselsättning. Alla spelar de en betydande roll för odlingslandskapets fortsatta existens.

Landskapsvård som fritidsintresse

Engagemanget hos de människor jag har mött fascinerar mig mycket och de pratar med värnads i rösten om vad det ger tillbaka att vårda landskapet. Tydligast är det hos dem som valt att syssla med det på fritiden och inte behöver försörja sig på landskapsvård. Att landskapet ska fortsätta att vara öppet är ett av de vanligaste argumenten till att man har valt att förvalta landskapet på fritiden. I Bråbygden är många människor aktiva landskapsvårdare och flera av de tillfrågade tror att det beror på att det har uppstått en positiv spridningseffekt i bygden när det gäller att rusta upp, hägna, röja etc. Man ser att grannen gör fint och då vill man själv göra fint. Att vårda odlingslandskapet innebär många arbetstimmar och de flesta av de tillfrågade som sköter mark på fritiden har stöd och ersättning från EU, några har avstått medvetet på grund av att de inte sköter markerna enligt ”EU-mallen” eller att de har för lite mark för att det ska löna sig. Säkerligen är ersättningarna en viktig morot i arbetet att hålla landskapet öppet.

Njutning att slå sin äng

"Det är en sån njutning när du har gjort i ordning din äng och så sätter du dig där" säger Marijan Francic som tillsammans med sin fru sköter sin egen äng. Det finns flertalet poeter som använder äng i sin vokabulär och idag använder man uttrycket äng utan att veta vad det är säger Marijan. Så det är bra om vi bevarar ängen så de vet vad de skriver och pratar om menar Marijan.

Förena dåtid och nutid

Simonette de Groot som är uppväxt i Stockholm berättar hur chockad hon var första gången hon såg nyhamlade träd. Hon tyckte då att träden såg förstörda ut, men när hon lärde hon sig om hamling insåg hon att allt hänger ihop. Simonette berättar:

"Allting har en anledning och ett syfte och alla sammanhangen är så sköna att lära sig och det blir så självklart att det är klart att det är så det ska vara känner man och så ler man och tycker att det är det som är det rediga och riktiga."

Sedan flytten till Bråbygdén har Simonette och hennes familj haft egna får och hon tycker att det har varit jätteroligt att koppla ihop kunskapen med det gamla och att försöka ha med sig det i det moderna livet. Hon menar att det är en rolig utmaning, att förstå varför de gjorde så, och hur mycket av det kan man ha med sig idag, och det är rätt så mycket, fast det kräver mycket arbete.

Själva förvaltningen betyder mycket

För Anne Harryssons del kändes det naturligt att börja med landskapsvård efter att ha gått och sagt till andra hur de skulle sköta markerna i flera år. Anne uppskattar att se hur landskapet växer fram och tycker det är jättevackert. Hon påpekar att landskapsvård innebär kontinuerlig skötsel, men hon tycker verkligen det är jätteroligt. Det är ett skapande säger Anne, istället för att sitta och dreja. Daniel Harrysson menar att själva förvaltningen betyder mycket och han tycker att det är jätteroligt att gå ut med motorsågen och röja upp och sedan gå och titta på hur det blev. Han uppskattar även att ta ut sin egen ved från sina egna marker. Anne säger att det känns rätt att leva på det sättet de gör och menar att det känns som om de lever med naturen, inte mot naturen. Örjan Laneborg som är med i Bråbygdens ängskommitté säger att den årliga medverkan i Ängens dag (då de slår ängar i Bråbygdén) ger en tillfredsställelse och att det är skoj att slå med lie och delta i en del av ängens årliga kretslopp.

Bild 35: Anne Harrysson tycker att det är ett skapande att vårda landskapet. (Bråbygden)

Den sista "finputsen"

Den utarrenderade marken sköts mer rationellt och den sista "finputsen" blir inte av menar Niclas Kennestig. Därför har han valt att sköta markerna närmast husen, resten av marken är utarrenderad. Han tycker dessutom om att ha lite djur på gården. Niclas planerar att fortsätta att vara "trottoarbonden" som han uttrycker det och har inga planer på att bli heltidslantbrukare. Han understryker att de som vårdar markerna på fritiden blir allt viktigare eftersom det blir färre och färre heltidslantbrukare.

Bedriver lantbruk på fritiden

Jonas Sköld och Thorgny Nelson arbetar båda heltid med andra yrken, men har ändå valt att vara lantbrukare på fritiden. Båda framhåller att en stor grundorsak till detta var att de ville fortsätta att hålla landskapet öppet. I jämförelse med de andra informanterna som sysslar med landskapsvård på fritiden har de relativt stora lantbruk där Thorgny med familj har ca 60 nötdjur och Jonas i nuläget har ca 25 nötdjur. Båda lantbruken är dock för små för att de ska kunna försörja sig som lantbrukare. Jonas som är 25 år är den yngsta av alla

informanter, är positiv till lantbrukslivet och tycker att det ger mycket tillbaka. När jag frågar Jonas vad det är som gör att just lantbrukare är ett sådant roligt yrke berättar han om årstidsväxlingarnas betydelse och hur roligt det är att se hur något växer. Han framhåller att det är inspirerande att få skapa något själv och att se att det han åstadkommer bidrar till förbättringar.

Landskapsvård som yrke

Eftersom gårdarna generellt i skogsbygd är små behöver lantbrukarna arrendera många gårdar för att få ekonomi på lantbruket. Att vara lantbrukare i dagens skogsbygder innebär också att man till stor del är landskapsvårdare, där produktionen av mat har fått en betydligt mindre roll i lantbruket. Ingen av de tillfrågade heltidslantbrukarna i skogsbygden försörjer sig helt på lantbruket, utan det är en av flera inkomstkällor. Att vara lantbrukare i skogsbygden har alltid inneburit mångsyssleri och skogen är ett av flera ben som lantbrukarna står på. Flera lantbrukare har tagit upp problematiken med granbarkborren som härjar i skogarna och ställer till med problem. För många lantbrukare är skogen betydelsefull utifrån flera aspekter och den är en stor del av framförallt skogsbygder, men genomgående under intervjuerna har fokus varit på själva odlingslandskapet, dess förvaltare och dess förvaltning. När det gäller landskapsvård som yrke skiljer sig Stefan Sjögren från övriga informanter genom att han försörjer sig på att arbeta med landskapsvård i naturreservat, mark som tidigare har sköts av lantbrukare.

Lantbruksyrket

De flesta heltidslantbrukarna jag har träffat är övervägande positiva till sitt yrke och friheten att själv få bestämma över sig själv och sin verksamhet är något som de flesta framhäver som positivt.

Det är ett sätt att leva, där man lever med naturen och djuren säger Carina Olsson som tillsammans med sin man Tore Olsson bedriver lantbruk i Blekinges skogsbygd. Carina tycker att lantbrukslivet ger mycket, hon styr själv över sitt liv och det är en frihet. Anette Svensson som är mjölkbonde menar att hon inte håller med de bönder som säger att yrket medför frihet, hon menar att mjölkkor innebär att man är bunden morgon och kväll sju dagar i veckan och det är inte frihet med sin egen tid. Hon kan däremot hålla med om att det är frihet genom att man kan göra som man vill med sin egen verksamhet. Anette tycker att det är ett trevligt arbete när allt går bra, men det finns också de dagar som är mindre roliga med exempelvis sjuka djur eller att något går sönder, men det hör till och är en del av lantbrukarlivet.

Jan Karlsson menar att man får det man gör det till och det är den egna företagarens spelregler. Framförallt uppskattar Jan att det är ett omväxlande arbete, där han gör allt från att mocka skitrännan till att sköta den ekonomiska biten och att ta ansvar för allt är ett

väldigt stimulerande sätt att arbeta på. Andra positiva synpunkter som nämns är att yrket ger livskvalitet, möjlighet att uppleva årstidsväxlingar, tillfredsställelse att få göra saker som är vackert för ögat och möjligheten att kunna förverkliga uppsatta mål. Ensamheten är en aspekt som flera framför som något mindre bra med yrket. Att lantbrukare känner sig ensamma bekräftas även av Anette Svensson, som förutom lantbruket även är aktiv inom LRF, där hon bland annat är en så kallad *bondekompis*. Hon berättar att det är fler och fler lantbrukare som ringer till henne och vill prata av sig. Att det är ett ökat antal som ringer tror hon just beror på att dagens lantbruksyrke innebär mycket ensamarbete. När det gäller andra aspekter som är mindre bra med yrket, nämner en person svårigheten i att få ekonomi på lantbruket, någon annan nämner känslan av att ibland känna sig överbelastad. Andra aspekter som framförs är att inte kunna stänga igen på helgen och att den privata och firmans ekonomi är sammanvävda i ett litet företag, vilket kan vara lite skrämmande ifall något händer, eftersom bägge dras med i fallet.

Att vårda landskapet

Det är framförallt lantbrukarna som vårdar stora delar av odlingslandskapet och gör det möjligt att uppfylla miljökvalietsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Utan dem, inget småskaligt odlingslandskap. För mig är det självklart att de gör en enorm insats för människor, djur och växter. De är de främsta landskapsvårdarna och deras insatser är ovärderliga. Jag försökte undersöka hur lantbrukarna såg på sin roll som landskapsvårdare och om de tycker att deras insatser är viktiga, men det visade sig vara en svår fråga att besvara. De flesta besvarade frågan genom att berätta att de sköter markerna för sin egen skull. Lars Lennartsson är stolt över sina marker, att det är öppet, han tycker själv att det är fint och trivs med det. Lars påpekar att människor som kommer och tittar på hans marker reagerar genom att tycka att det är så det ska se ut, men samtidigt är det en självklarhet för dem tror Lars. De tycker inte att de ska betala något för landskapet, utan att det är lantbrukarens skyldighet att hålla markerna öppna menar Lars.

Anette Svensson berättar att hon inte tänker på att hon gör något viktigt när hon sköter markerna, utan mer att de faktiskt måste sköta markerna för att ha foder till sina djur. Samtidigt ser hon när det inte är skött och påpekar att utan djur växer det igen fort. Det goda som EU-bidragen har medfört är enligt Anette att det är väldigt fint hos dem som har bidrag och det hade aldrig sett ut så om inte bidragen funnits. Hon menar att det är pengarna som driver folk att sköta om landskapet.

EU:s stöd- och ersättningssystem

Sedan 1995 är Sverige en del av EU:s jordbrukspolitik, vilket har bidragit till att lantbrukare i framförallt skogs- och mellanbygd har kommit att bli ekonomiskt beroende av EU:s stöd- och ersättningssystem. I och med medlemskapet i EU sjönk lantbrukarnas ersättning för kött- och mjölkproduktionen och istället skulle de kompenseras genom stöd och ersättning. Jag som konsument märkte inget på priset ute i handeln, men för lantbrukarna har det

inneburit att betydligt mer tid får läggas på pappersarbete och byråkrati. Även om det i folkmun pratas om bidrag så heter det numera att man får ersättning för en tjänst, när man ex. sköter en betesmark. Under intervjuerna är ändå bidrag den vanliga benämningen på den ersättning som de får. De flesta av de tillfrågade anlitar hjälp när det gäller EU-stöd och ersättningar, eftersom det är för krångligt och tidskrävande att göra själv. Jan Karlsson är en av få som skiljer sig från mängden, genom att han sköter allt pappersarbete själv. Jan menar på att om man blir lantbrukare idag är det viktigare att ha ekonomisk utbildning och ledarutbildning än att veta hur man sår, det går att läsa på påsen avslutar han.

EU:s stöd- och ersättningssystem har en betydande roll för lantbrukarens ekonomi och flera av de tillfrågade lantbrukarna hävdar att det inte skulle gå att leva på lantbruket om inte de fick stöd och ersättning, det är helt enkelt en nödvändighet för många. Attityden till EU skiftar, vissa lantbrukare verkar ha vant sig vid att få stöd och ersättning, medan andra fortfarande framhåller tydligt att de hellre skulle vilja ha betalt direkt för det de producerar, det vill säga för mjölken och köttet, istället för att pengarna ska komma bakvägen. När det gäller miljöersättningen råder det delade meningar om den är tillräcklig för det arbete som utförs i landskapet. Jan Karlsson är tydlig med att han får ersättning för det han producerar, nämligen landskap, mat har han slutat att producera säger han. Jan med flera framhåller att bidragssystemet är nödvändigt om det ska finnas kvar öppet landskap i trakter som Bråbygden.

Flera av lantbrukarna förknippar EU-stöd och ersättningar med krav. Carina Olsson tycker att kraven är för höga på henne som lantbrukare och att det är påfrestande med kraven att behöva ha kunskap om alla regler. Carina ifrågasätter allt pappersarbete och tror att all byråkrati kring stöden gör att vissa tappar lusten och kanske väljer att inte ha stöd för då kan de göra som de vill och riskerar inte att behöva betala tillbaka för att de exempelvis inte hunnit med att beta av ett område ett visst år. Carina tror även att fler skulle lockas av att syssla med lantbruk om reglerna var enklare. Även hennes son Jon Olsson som läser på naturbruksgymnasium, med inriktning skogsbruk anser att regelverket inom lantbrukssektorn bör förenklas. Carina tycker även att samspelet och dialogen med länsstyrelsen bör bli bättre, där länsstyrelsen ser på saker med sunt förnuft. Hon menar att det är ett dilemma att generation efter generation minskar sin koppling till lantbruk, det medför att få kontrollanter från exempelvis länsstyrelsen har erfarenhet av lantbruk. Tore Olsson är inne på samma spår och betonar EU:s stela regelverk, där det exempelvis finns regler om hur många träd som får finnas per hektar betesmark. Tore framhåller att Europa ser olika ut, trots detta görs det upp lika regler för hela EU. Han efterlyser mer lokala regler och att kontrollanterna som kommer ut och besiktar markerna får vidare svängrum.

Även om det råder delade meningar om miljöersättningarna hos lantbrukarna, framhåller Mårten Aronsson med mångårig erfarenhet inom naturvård, att miljöersättningarna är mycket betydelsefulla för odlingslandskapets framtid. Mårten menar att det är en fara för naturvården om bygder som Bråbygden fick en ny inkomstkälla som slår ut miljöersättningarna. Mårten tror därför att miljöersättningarna måste finnas kvar och

han drar paralleller till vad parkvården i städer kostar och att mångfalden i det levande landskapet skulle vara mindre värd, vägrar Mårten att acceptera. Han påpekar att parkerna i städerna är livsviktiga, men att det levande landskapet är ännu viktigare.

Bild 36: Miljöersättningarna är enligt lantbrukarna en viktig del av inkomsten. Samtidigt framhåller Mårten Aronsson att dessa ersättningar är mycket betydelsefulla för odlingslandskapets framtid. (Bråbygden)

Mångsyssleri

För att överleva som lantbrukare i skogsbygd och småskalig mellanbygd fodras att man är mångsysslare och det framkommer också under intervjuerna att lantbruket är ett av flera ben att stå på. Carina och Tore Olsson som tidigare hade mjölkproduktion har valt att satsa på något nytt, nämligen att förutom ungnöt även ha får som köttdjur och som betesdjur. De vill fortsätta att hålla landskapet öppet och eftersom mycket av markerna just är betesmark passar det att ha får och ungnöt. Att de slutade med mjölkkorna berodde på att det innebar för stora investeringsbehov, ifall de skulle ha fortsatt med mjölkproduktionen. De har även skogsmaskin på entreprenad och det är den som ger inkomst, än så länge ger inte fåren någon inkomst. Jan Karlsson är ett annat exempel på mångsyssleri, förutom köttdjur och landskapsvård bedrivs verksamheter som skogsproduktion, ”bo på lantgård”, husuthyrning och koltillverkning på gården.

Turism är inget som de tillfrågade lantbrukarna satsat nämnvärt på. Flera påpekar svårigheten med att få lön för mödan, när det gäller turism, Jan Karlsson som bedriver verksamheten ”bo på lantgård” betonar att det inte är någon stor näring i hans företag och att det är svårt att utöka det till en större inkomstkälla. Flera frågar sig vad de kan ta betalt för och de menar att de människor som kommer för att uppleva landskapet har rätt att göra det enligt allemansrätten.

Många gårdar per lantbruksföretag

Under intervjuerna har det blivit än mer uppenbart för mig att det är mycket tidskrävande och fodrar mycket arbete att bedriva lantbruk i småskaliga odlingslandskap, detta just på grund av småskaligheten i form av små skiften och stenrösen etc. Det är exempelvis mycket mer tids- och arbetskrävande att ta fram en viss fodermängd i sådana bygder som Bråbygden än i slättbygd. Lars Lennartsson berättar att han och hans bror får lägga ner 75 % av allt arbete de utför på de två gårdar de driver ihop på lantbruket för att komma upp i en halvtidslön. Resterande 25 % lägger de på skogen för att komma upp i en heltidslön, så skogen räddar företaget menar Lars. Han upplever att det är svårt att få tiden att räcka till inom lantbruket, där mycket arbete även läggs på att röja betesmarker etc. Under intervjuerna framkommer det att lantbrukarna arrenderar många gårdar och det är en nödvändighet för att få ekonomi på lantbruket. Detta bidrar till långa avstånd mellan de marker som sköts och är därför ännu en stor bidragande orsak till att ett lantbruk i skogsbygd är mäkta tidskrävande att bedriva. De ännu längre avstånden mellan markerna som en expansion innebär, kostar både tid och pengar enligt flera av lantbrukarna, vilket gör det svårt att expandera som lantbrukare i skogsbygd.

Att lantbrukarna brukar många gårdar innebär även att förvaltningen av odlingslandskapet har övergått från många brukare till få brukare på samma ytor. Mårten Aronsson menar att man inte kan räkna med att lantbrukarna ska ha samma känsla för de arrenderade markerna som sina egna, eftersom det är ytor som man betalar för, för att utnyttja till lantbruket. Och han tycker att en lantbrukare som brukar 10 gårdar, egentligen inte bör lägga ner någon tid på naturvård på arrenderad mark om han/hon ska vara snäll mot sig själv. Mårten framhåller att det är ett problem när lantbrukarna tvingas arrendera så många gårdar, men han tror på samverkan och att de kan få tillräckligt med miljöersättningar på sin egen gård. Han tror det är svårt att hinna med så mycket naturvård på de gårdar de arrenderar. Mårten menar att det blir kombination av intensiv vård på gårdsnivå och lite mer extensiv skötsel på övrig mark som arrenderas. Detta tror han kommer att bli ett problem i framtiden, genom att mycket mark på landskapsnivå kan komma att växa igen just på grund av att stora arealer sköts extensivt. Mårten säger samtidigt att de arbetar med det här problemet i Bråbygden, där de exempelvis ska göra en plan för hamlade träd som ska hjälpa människor på gårdarna så att de vet vilka träd som ska hamlas och när.

Ängenäs landskapsvård - framtiden?

Ängenäs landskapsvård heter Stefan Sjögrens företag. Hans företag utför landskapsvård och hans största kund är länsstyrelsen i Kalmar län. Han jobbar i olika naturreservat, där han hägnar gärdesgårdar, röjer, hamlar träd och utför allmänt underhåll och skötsel. Stefan är uppvuxen i stan, men tillbringade som barn mycket tid i naturen och han tror att det är det som har gjort att intresset för landskapsvård har vuxit fram. De naturreservat som Stefan sköter är privatägda och anledningen till att han sköter dem beror på att de som äger dem inte hinner eller inte orkar med och då är det länsstyrelsens ansvar att se till att naturreservaten sköts, så de köper in tjänsten av Stefan. Stefan trivs med sina arbetsuppgifter och han menar att det ger väldigt mycket att arbeta med sådant han tycker om att göra, han säger att det är en livsstil och att det är hälsosamt. Stefan tror att hans tjänster kommer att efterfrågas än mer i framtiden. Detta tror Stefan grundar sig i att de äldre lantbrukarna inte orkar hålla på längre och då kan det bli så att staten köper in fler naturreservat och de måste skötas.

Reflektioner - Att vara förvaltare

Skillnaden mellan att förvalta landskapet på fritiden respektive på heltid är såklart stor och det framkommer även i intervjumaterialet. Medan informanterna som förvaltar landskapet på fritiden ofta beskriver sina sysslor som rekreativa, upplever jag att heltidslantbrukarna är betydligt mer tyngda av allt arbete och att de många gånger har svårt att hinna med att njuta av sina sysslor och landskapet. Att det finns människor som väljer att lägga ner stora delar av sin fritid på landskapsvård därför att de tycker det är viktigt och givande är beundransvärt och positivt. Förhoppningsvis kan dessa människors engagemang smitta av sig på än fler människor. Men det är viktigt att människors engagemang når en bredare allmänhet så att fler får upp ögonen för landskapsvård och dess rekreativa värden.

Som framgår av intervjuerna har lantbrukarna i skogsbygden en mycket arbetskrävande situation, där utvecklingen mot större och större enheter försvårar skötseln av lantbruket och landskapet. Flera framhåller att det finns en begränsning i hur stora dessa enheter i skogsbygd kan bli och det verkar på flera lantbrukare att denna begränsning snart är nådd. Frågan är vad dagens och framtida lantbrukare i skogsbygd ska leva av när företagets fortsatta lönsamhet fodrar en utvidgning trots att det i praktiken är omöjligt? Kanske kan ett diversifierande företagande var en lösning. Samtidigt framhåller flera lantbrukare att exempelvis turism är en svår näringsgren att satsa på eftersom det är svårt att få lön för mödan.

Jag tror att det inom en snar framtid kommer att ta stopp i detta storskaliga system, där det för den lille småskalige lantbrukaren blir för mycket mark att sköta för en person, samtidigt som den storskalige lantbrukaren varken har maskiner eller intresse att bruka de småskaliga markerna. Vem ska då sköta dessa marker? Kanske är landskapsföretag likt Stefan Sjögrens *Ängenäs landskapsvård* framtiden?

Betydelsen av samspel mellan människor:

Av intervjuerna har det framkommit att samarbete i olika former har en betydande roll för dem som verkar i landskapet och landskapsvården i stort. Samarbetet sker dels i liten skala mellan lantbrukarna, men också genom organisationerna *Bråbygden Intresseförening* i Bråbygden (BIF) och *Bygd i samverkan* i Bräkneåns dalgång. Båda organisationerna har ett tydligt underifrånperspektiv, där de som bor och verkar i bygden är den drivande kraften för bygdens utveckling. Bygdernas engagemang och vilja har medverkat till att det har uppstått en värdefull dialog mellan just inifrånverkande aktörer och utifrånverkande aktörer.

Samarbete mellan lantbrukare

Som jag har nämnt tidigare framhåller flera av lantbrukarna att ensamheten är en aspekt som är mindre bra med yrket och det är stor skillnad hur det är idag och hur det var för 50 år sedan. Då var flera människor verksamma inom ett och samma lantbruk och det var vanligt att lantbruket var en familjeangelägenhet och att det även sysselsatte människor utifrån, och på så sätt skapades en gemenskap genom arbetet. Idag däremot arbetar lantbrukare i stor grad ensamma, därför är möjligheten till samverkan en betydelsefull kvalitet utifrån flera aspekter.

Lantbrukare hjälps åt

Bland de lantbrukare jag har varit kontakt med är samverkan med kollegor vanligt förekommande. Framförallt är det maskinsamarbeten och att man hjälper varandra med skörden. Flera framför fördelen med att ha möjlighet att låna maskiner av varandra, vilket medför att de kan ha bättre maskiner tillsammans och att det är ett smidigt sätt att arbeta, som fungerar väl. Att ha en maskinring ihop är inte bara en ekonomisk vinning, utan det bidrar till en betydelsefull gemenskap, där kollegorna kan fungera som bollplank och man kan dela på arbetsmomenten istället för att göra alla moment själv. Flera lantbrukare understryker att samarbetet med andra lantbrukare är mycket betydelsefullt och det verkar vara en viktig del i att man fortsätter att vara lantbrukare. Lars Lennartsson är en av de lantbrukare som samverkar i Bråbygden. Att jobba själv är förgången tid anser Lars och han tycker att samarbetet i Bråbygden skulle kunna utökas. Han tänker sig att det går att utöka maskinsamarbetet, kanske investera i en större ladugård och kanske starta ett aktiebolag och driva allt ihop, gemensamt. Tillsammans är det lättare att komma på nya idéer och förändra menar Lars.

Carina Olsson poängterar att framtiden kan bli problematisk när det gäller maskinsamarbeten med större gårdar, eftersom de oftast har för stora maskiner för åkrarna i skogsbygden och även om det är samarbete idag där Carina bor, är framtiden oviss beroende på hur markerna kommer att fortsätta skötas och av vem, eftersom maskinerna är för dyra att investera i själv.

Bygdegemenskap

I både Bråbygden och Bräkneåns dalgång finns en uttalad bygdegemenskap. Bygdernas grundläggande angreppssätt har varit att föra samman människor och organisera sig för att på så sätt bli starkare och ha större möjlighet att kunna påverka respektive bygds framtid. Gemensamt för båda bygderna är att landskapet och människorna är i fokus.

Bråbygdens intresseförening

I Bråbygden har Bråbygdens intresseförening spelat och spelar en viktig roll för landskapets fortlevnad och detta framgår tydligt av intervjuerna i Bråbygden. Under intervjuerna har jag noterat att bygden och dess unika landskap är väl förankrade hos de tillfrågade och detta beror säkerligen på intresseföreningen som genom sin verksamhet har fått många människor att bli engagerade i och för sin bygd.

Med medlemstal på ca 400 är Bråbygdens intresseförening en väldigt stor påtryckningsgrupp mot politikerna som har penningkassan, och det är väldigt viktigt säger Marijan Francic som var med och startade intresseföreningen. Marijan menar att intresseföreningens uppgift är att värna om människorna och kulturlandskapet i Bråbygden. BIF har länge värnat om bönderna och kulturlandskapet påpekar Marijan, men han framhåller också hur viktigt det är att intresseföreningen värnar om alla som bor i bygden. När det gäller kulturlandskapets fortlevnad berättar Marijan att BIF har förankrat kunskapen om landskapet genom utbildningsinsatser och kursverksamheter, de har även tagit initiativ till att förklara Bråbygden som Natura 2000 område och bidragit till att bönderna haft möjlighet att investera i nya ladugårdar genom att tillämpa "*Bråbometoden*". Metoden bygger på att lantbrukaren/markägaren står för hälften av insatsen och någon annan står för resten. I fallet med de nya ladugårdarna var bl.a. kommunen och länsstyrelsen medfinansiärer. Marijan påvisar svårigheterna för lantbrukarna att driva lantbruksföretag i Bråbygden och därav tillämpas "*Bråbometoden*" i bygden. Denna metod skulle gå att tillämpa i andra skogsbygder också anser Marijan och han betonar att det är viktigt att alla intressenter är med på det och att det finns myndighetsfolk som förstår problematiken. Marijan menar att de genom ovannämnda åtgärder har säkrat så att bönderna blir kvar i bygden. En annan plan som BIF har haft sedan starten 1993 är att hitta marker där nya intressenter ska kunna etablera sig berättar Marijan. Konceptet innebär att enbart en liten bit mark styckas av och sedan ska den som är intresserad kunna arrendera av någon som inte orkar längre och meningen är att befintliga bönder i Bråbygden ska kunna lära upp nya intressenter.

Andra insatser som BIF och Bråbygden har åstadkommit berättar Jimmy Svensson, föreningens ordförande, om. Han berättar med hjälp av en proffsig overheadpresentation att de har ökat inflyttningen, skapat en våtmark, renoverat en vattensåg och renoverat badplatsen, hägnat 60 km gärdsgård, hamlat träd, skapat vandringsleder, startat en föräldrakooperativ dagis- och fritidsverksamhet, startat en natur- och kulturskola bland mycket annat. BIF har under senare år fokuserat på utbildning och natur- och kulturskolan som tar emot

skolklasser från förskolan till gymnasiet är kärnan i verksamheten. Gemenskapen som har uppstått i bygden tack vare intresseföreningen framhåller många som något väldigt positivt. Att det är en sådan förankringsprocess, där alla har chansen att vara delaktiga i allt tror Mårten Aronsson är en av framgångsfaktorerna. Mårten menar att i Bråbygden, där man vill överleva på grund av landskapets värden, krävs att det skapas sammanhållning på flera sätt, där en del människor arbetar aktivt i landskapet, men där merparten arbetar med andra åtgärder. I Bråbygden finns det därför 14 kommittéer som arbetar med allt från ängsslåtter till belysningsfrågor. De som arbetar aktivt med landskapet är en begränsad grupp och om man bara samlade dem, skulle det inte uppstå gemenskap i bygden, utan det behövs fler aktiviteter för att fånga in alla människor säger Mårten. Han tror att det sättet som intresseföreningen arbetar på i Bråbygden går att tillämpa på andra platser.

Bild 37: Tillsammans har Bråbygden hägnat ca 60 km gärdsgård. (Bråbygden)

Bråbygdens intresseförening är en aktiv förening med många projekt på gång och Jimmy Svensson berättar med entusiasm i rösten om de framtida planerna. Föreningen vill bl.a. satsa på att utveckla förädlingen av råvaror i bygden, modernisera och utveckla Naturum, utveckla besöksnäringen och när det gäller bebyggelse så finns tankar om att det i framtiden ska bli möjligt att kunna bo kvar och möjligt för folk utifrån att flytta till Bråbygden genom att fler hus byggs. När det gäller planer direkt kopplat till landskapsvård har intresseföreningen framskridna planer på att bli ett landskapsvårdscentrum.

Bild 38: Bråbygdens Naturum som intresseföreningen har planer på att utveckla och modernisera.

Samtalen med invånare i Bråbygden påvisar betydelsen av Bråbygdens intresseförening och att bygdens idoga arbete har bidragit till att attraktiviteten och statusen har höjts på bygden. Kännedomen om bygden har spridit sig och många nämner bygdens positiva framtidstro, som bidragit till att mycket har rustats upp och vårdas, däribland odlingslandskapet. Under samtalen pratas det om den spridningseffekt som har uppstått när det gäller att vårda och sköta om sitt eget. Niclas Kennestig, månskensbonde, betonar betydelsen av den ökande inflyttningen, som inneburit att fler bor i bygden permanent. Detta i sin tur innebär att fler människor har möjlighet att lägga ner mer tid på att ta hand om sina egna marker, vilket Niclas tror leder till att fler sköter om markerna. De tillfrågade lantbrukarna framför att värdehöjningen på bygden har förbättrat kontakten med myndigheter och det är lättare att få gehör hos myndigheterna, vilket i sin tur medför att det satsas på bygden och däribland lantbrukarna. Jan Karlsson, en av lantbrukarna, tror att det är lättare att få gehör i Bråbygden än på en plats som inte har den organisationen. Jan menar att intresseföreningen och människorna i Bråbygden lever i symbios, finns inte människornas insats finns inte intresseföreningen och finns inte intresseföreningen minskas möjligheterna för dem som bor i Bråbygden.

När det gäller de människor som arbetar inom lantbruket tror Annigun Wedin, länsstyrelsen, att det är väldigt betydelsefullt när samhället runt omkring intresserar sig för deras frågor och förstår vilken betydelse de har. Eftersom lantbruksyrket utövas av färre och färre personer i

bygderna, tror hon att lantbrukarna känner sig väldigt ensamma och därför bidrar intresset och uppskattningen från människor till att de växer och blir stolta över sitt arbete.

Bygd i samverkan

I Bräkneåns dalgång arbetar organisationen *Bygd i samverkan* för närvarande med tolkningsprogrammet *Bräkneåns dalgång – ett levande landskap*. Inom tolkningsprogrammet arbetar människor i bygden med olika delprojekt genom samverkan i grupper, vissa arbetsgrupper har mer praktisk koppling till landskapet än andra. Birgitta Olsson som är lärare på folkhögskolan i Bräkne-Hoby berättar om ett ungdoms- och skolprojekt, vars tanke är att ta ut människor i landskapet och öka kopplingen mellan skolorna i Bräkne-Hoby. Flera exkursioner med allmänheten har genomförts i Bräkneåns dalgång och Birgitta betonar vikten av att ”åka-ut-ut-ut” i landskapet. Genom att åka ut i landskapet lär bygdeinvånarna känna närlandskapet, det uppstår en samvaro och platskänsla och hon menar på att det bidrar till att människor genast får idéer om hur dalgången kan utvecklas. Birgitta berättar att människors reaktioner på landskapets igenväxning och radikala förändring var huvudskälet till att tolkningsprogrammet startade. Hon framför att det bl.a. finns två grupper som enbart är inriktade på att röja i dalgången och det är både frivilliga och markägare som röjer. Birgitta påvisar även problematiken med att det idag är få markägare som har djur, och att djurantalet inte är tillräckligt i Bräkneåns dalgång, därför finns det tankar om att försöka få tag på fler betesdjur till dalgången.

Ingegerd Lindén, vars huvuduppgift är att ”hålla ihop” tolkningsprogrammet påpekar att de vill använda Bräkneån som ett sätt att locka människor till bygden och hon betonar att Bräkneån ska bli ett känt begrepp, men det är även viktigt att ”den vanliga Hobybon” får större kännedom om Bräkneån. Cykelleden som har skapats i dalgången är ett första steg till att sprida kunskapen om Bräkneåns dalgång. Precis som representanter från Bråbygdens intresseförening framhåller Ingegerd vikten av att få med sig alla i bygden och tack vare allas arbete lyssnar makthavarna på dem. Birgitta Olsson poängterar den bygdegemenskap och samhörighet som har uppstått när många människor arbetar för samma sak och att det finns många fördelar med att samverka i en bygd. De informanter som brukar landskapet är också positiva till bygdens samverkan, Linda Mattisson Olsson menar att bygdens engagemang, där hennes insats för bygden uppskattas och efterfrågas, sporrar henne som företagare.

Reflektioner - Betydelsen av samspel mellan människor

Genom intervjuerna har jag förstått landskapsvårdens komplexitet. Landsbygdsutveckling och landskapsvård går hand i hand. Utan den ene faller den andre. Alla människor på landsbygden har olika roller att spela men alla är de viktiga komponenter i odlingslandskapets framtid. Samverkande krafter är framgångskoncept i bägge bygderna och det sker i olika skalor, mellan förvaltare/markägare, mellan förvaltare/markägare och lokala bygdeföreningar och mellan bygdeföreningar och andra större organisationer, kommunen, länsstyrelsen etc.

Bägge bygderna uppvisar en enorm vilja, engagemang och framtidstro. Bråbygdens har kommit en bit längre än Bräkneåns dalgång i sin bygdeutveckling kopplat till landskapsförvaltning och Bråbygdens sätt att tillsammans ha vänt den negativa utvecklingen talar för sig själv. Samtidigt är det av stor vikt för Bräkneåns dalgång och Bråbygdens fortsatta framgång och existens, att engagemanget i bygderna mellan och hos människor fortsätter och att det finns ett antal människor som är extra drivande och som vågar gå längst fram. Jag tror att bygdernas sätt att arbeta, där den drivande kraften finns på gräsrotsnivå, hos människorna i bygden och där det finns koppling och samarbete med andra organisationer, myndigheter etc. är en av nycklarna till en fortsatt levande landsbygd och ett levande odlingslandskap i Sverige. Men det är långt ifrån hela lösningen.

FRAMTIDEN FÖR SKOGS- OCH MELLANBYGDENS ODLINGSLANDSKAP

Bild 39: Vilken framtid har den här typen av landskap? (Bråbygden)

Den här delen av intervjumaterialet belyser framförallt nästa generation förvaltare och informanternas tro och tyckande om odlingslandskapets framtid i skogs- och mellanbygd. Med tanke på att en viktig utgångspunkt i det här arbetet grundade sig i att jag själv ifrågasatte odlingslandskapets framtid, med färre som tar vid och ungdomar som kommer längre ifrån landskapet, ville jag genom att besöka dessa två bygder undersöka hur det stod till där och ta del av deras tankar om framtiden. Genom att prata med dessa människor ville jag få en uppfattning om min egen oro inför framtiden är befogad. Och om den är det, vilka förutsättningar och strategier tror de då måste till för att det ska finnas en betryggande mängd människor som verkar i det småskaliga odlingslandskapet även i framtiden och som därmed säkrar dess fortlevnad?

Eftersom en stor del av mitt examensarbete handlar om nästa generation förvaltare, ville jag så långt som möjligt prata med yngre människor som på olika sätt är kopplade till det småskaliga odlingslandskapet och då framförallt den konkreta landskapsvården. Men det var lättare sagt än gjort att få fatt på dessa. Av de tillfrågade som sysslar med olika former

av landskapsvård representerar minoriteten en yngre åldersgrupp, trots att min intention var att den yngre kategorin människor skulle utgöra en majoritet av de tillfrågade. Kanske säger det något om läget ute i våra småskaliga odlingslandskap?

Föryngring och framtidstro:

Vad tror då informanterna, som i många fall lever och verkar i detta småskaliga odlingslandskap, om framtiden? Intervjuerna visar att det råder en osäkerhet om den framtida föryngringen inom landskapsvården och lantbruket både i respektive bygd och mer generellt för skogs- och mellanbygd. Vissa förhåller sig mer positiva inför framtiden, medan andra har en dystrare syn. Många har dock den uppfattningen att odlingslandskapet i skogs- och mellanbygd kommer att minska.

Föryngring i bygderna

När det gäller de tillfrågade lantbrukarna som är heltidssysselsatta inom lantbruket eller arbetar med lantbruk i större omfattning på fritiden så är föryngringen inom lantbruket osäker i flera fall. En lantbrukare har inga barn och därför finns det ingen självklar som kommer att ta vid i lantbruket, men han är ändå hoppfull att det kommer någon utifrån som är intresserad av att ta över. En annan lantbrukare har den uppfattningen att lantbruk inte är något som barnen ska syssla med. En tredje lantbrukare påpekar att det inte finns något intresse hos barnen att ta vid. Men sedan finns det också de lantbrukare, vars barn jag har pratat med och som har vilja att ta vid i lantbruket, men i slutändan framhåller barnen att det är ekonomin som styr ifall de ska kunna ta vid, det måste gå att få lönsamhet på det. Ingen av de tillfrågade lantbrukarna som har barn verkar förvänta sig att barnen ska ta vid, utan det får de bestämma själva. De flesta lantbrukare jag har pratat med är runt 50 år och två av lantbrukarna påpekar att de förmodligen kommer att sluta som lantbrukare inom 5-10 år. Den ena lantbrukaren säger: *"jag kommer inte att bli 70 år och hålla på med det här"* och menar på att det finns annat som lockar på fritiden. Den andra lantbrukaren som driver lantbruket tillsammans med sin far på fritiden, påpekar problematiken att driva lantbruket vidare själv när fadern inte orkar mer. Att notera i det här sammanhanget är att båda dessa lantbrukare nyligen har investerat i nya ladugårdar. Jonas Sköld som är den yngste av de tillfrågade lantbrukarna (25 år) har också nyinvesterat i en ligghall. Jonas arbetar med lantbruket på fritiden i en skogsbygd, nära Bråbygden. När det gäller framtiden menar han att den ser *"skaplig"* ut. Han säger: *"bara man får vara pigg och i hågen så tror jag nog att det ska gå att hålla på"*. Jonas vill fortsätta att driva lantbruket i samma omfattning som dagens. Om det hade funnits rätt förutsättningar hade han gärna arbetat heltid med lantbruket, men det går inte i den trakten han verkar.

När det handlar om generellt engagemang hos unga människor att sköta landskapet i respektive bygd, framhåller bl.a. Mårten Aronsson, själv engagerad i BIF (Bråbygdens intresseförening), att unga människor i Bråbygden är engagerade. En orsak till detta tror Mårten beror på bemötandet i bygden. I Bräkneåns dalgång har det varit svårare att få någon generell uppfattning om hur det ser ut i bygden när det gäller unga människor och landskapsvård, men det framhålls av flera informanter att de röjningslag som bildats i dalgången består av människor i blandade åldrar, där många barn och ungdomar deltar.

Naturbruksgymnasier

Naturbruksgymnasier är en alternativ ingång för ungdomar, som inte själva är uppväxta på en gård, men som vill lära sig mer om exempelvis lantbruk. Under mitt besök i Bräkneåns dalgång, intervjuade jag Per Isaksson, rektor på Bräkne-Hobys och Blekinges naturbruksgymnasium. Per berättade att elevantalet hade ökat till höstterminen 2007, vilket var positivt, men samtidigt har intresset för jordbruk på lantbruksgymnasiet i Bräkne-Hoby sjunkit och till hösten 2007 hade bara 3 elever sökt till jordbrukslinjen. Hästlinjen med ca 25 sökande lockade flest elever. Per menar att jordbruket ändå är basen i ett naturbruksgymnasium och på skolan finns stora funderingar på hur de ska locka fler att söka just jordbruk. Varför så få sökt sig till jordbrukslinjen tror Per bl.a. kan bero på att naturbruksgymnasiet har haft eftersatta maskiner och att skolan inte är belägen i en traditionell jordbruksbygd. Nyinvesteringar i maskinparken tror Per ska locka fler till jordbrukslinjen. Eftersom jag blev förvånad över att det var så få sökande till just jordbrukslinjen på lantbruksgymnasiet i Bräkne-Hoby, valde jag att kontakta ytterligare en skola bara för att undersöka om det gick att skönja någon slags trend i antalet ansökningar till jordbrukslinjen på naturbruksgymnasium. Jag kontaktade Stefan Johansson på Valstad naturbruksgymnasium (som under hösten 2007 bytt namn till Gamlebygymnasiet) i Småland och det visade sig att den skolan hade betydligt fler sökande till jordbrukslinjen, runt 16 stycken och skolan hade inte heller märkt av någon nedgång på jordbruks elever de senaste åren och inte heller trodde skolan på någon nedgång. Enligt färsk elevstatistik från Naturbruksskolorna går fler elever än någonsin på naturbruksprogrammet, över 10 000 ungdomar. På många skolor väljer eleverna inriktning under hösten i åk 1 och fler skolor visar signaler den här hösten (2007) på ett ökat intresse att välja jordbruksinriktningen. Det spekuleras i att höjt spannmåls- och mjölkpris och tv-programmet *Bonde söker fru* kan ha bidragit till det ökande intresset. (www.naturbruk.se)

Tro om framtida föryngring - tillräcklig?

Det råder delade meningar hos informanterna om det kommer att finnas tillräckligt många människor som är intresserade av att ta vid och förvalta landskapet vidare i respektive bygder och i andra liknande bygder i skogs- och mellanbygd. Axel Wallander som är mjölkbonde och ordförande i LRF-ungdom Blekinge är generellt positiv till föryngring inom lantbruket. Han påpekar att åtgärder som bl.a. borttagandet av arvs- och gåvoskatten har underlättat mycket, skatterna var tidigare ett problem. Axel menar att det gäller att få

folk att fatta att lantbruksyrket finns, om de bara upptäcker det så finns det nog tillräckligt många som kan ta vid, men samtidigt tror han det kan bli ett problem att inte tillräckligt många tar vid i de sämre/magrare bygderna. Jan Karlsson, heltidslantbrukare i Bråbygden, tror även han att det finns förutsättningar för att odlingslandskapet ska fortsätta att skötas i en viss omfattning. Jan upplever själv att det finns intresse hos dem som äger gårdar och menar att det inte är säkert att den ekonomiska betydelsen är det avgörande i nästa generation, utan Jan tror att de mjuka värdena kommer att få större plats. Därmed ser han en framtid i att förvalta landskapet. Han betonar samtidigt att det måste vara en hel armé människor som hjälps åt när det gäller landskapsvård. Fritidslantbrukaren Jonas Sköld tror även han att det finns en del unga som är intresserade att ta vid. Han känner själv några, men det måste finnas ekonomiska förutsättningar. Han menar på att det blir svårt att få ekonomi på det om man ska köpa en dyr gård, det underlättar ekonomiskt att arva en gård. Samtidigt anser Jonas att det behövs fler unga som är intresserade och vill ta över.

Ulrika Widgren, länsstyrelsen, säger att länsstyrelsen inser att det kan bli problem att sköta småskaliga odlingslandskap i framtiden och det är något som har diskuterats eftersom det är ont om djur och föryngringen är dålig. Men hon tror att det finns lösningar och menar att det inte är självklart att allt ska fungera som det traditionellt har gjort. Mårten Aronsson är helt övertygad om att det kommer att finnas ett tillräckligt, dock procentuellt litet antal ungdomar, både för att sköta markerna och för att skapa ett tillräckligt befolkningsunderlag i bygder som Bråbygden. Annigun Wedin, länsstyrelsen, menar att länsstyrelsen i Kalmar län, uppfattar utvecklingen med färre och färre lantbrukare kopplat till miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* som ett stort problem och för närvarande håller de på att utarbeta en landskapsstrategi för två skogsbygdskommuner, där lantbrukare försvinner. Annigun påpekar att länsstyrelsen är väl medveten om att alla lantbruk på landsbygden inte kommer att bestå på grund av den fortsatta utvecklingen mot större enheter, men landsbygdsprogrammet är en satsning av staten för att ha kvar lantbruk på landsbygden. Hon tvivlar dock på att den satsningen kommer att räcka.

Anette Svensson, mjölkbonde och LRF-aktiv påtalar att det fortfarande idag finns många ungar som är lantbrukare och som bor ensamma på sina gårdar och detta tycker hon är en sorglig verklighet. Anette framhåller att det kommer att bli bekymmersamt med övertagandet på dessa gårdar, eftersom de inte har några barn. Följderna när dessa lantbrukare slutar bruka gårdarna har vi inte sett än påpekar Anette.

Överlag verkar de flesta tillfrågade tro att det kommer att finnas en viss föryngring generellt, dock inte tillräcklig för att undvika att odlingslandskapet kommer att minska i skogs- och mellanbygd.

Odlingslandskapet tros fortsätta krympa

Generellt tror ändå många av de tillfrågade att odlingslandskapet i skogs- och mellanbygd kommer att minska i omfattning på grund av att brukare av olika anledningar kommer

att sluta sköta markerna. En av dem är Jan Karlsson, heltidslantbrukare i Bråbygden. Långsiktigt tror Jan att mycket av odlingslandskapet i skogs- och mellanbygd kommer att försvinna i Sverige. Detta grundar han på den stora pågående strukturrationaliseringen inom lantbruket, där bönder lägger ner sin verksamhet. I takt med detta försvinner de som är professionella. Jan anser att vi står inför ett gigantiskt problem, när de äldre som sköter markerna halvideellt försvinner och frågar sig vem som då ska ta vid och fortsätta sköta de markerna. Han framhåller att ingen orkar ha familj, arbete och sköta exempelvis 50 ha mark bredvid. Framförallt tror Jan att mycket odlingsmark kommer att försvinna i mellanbygderna och det kommer att gå fort framhåller Jan. Han menar att processen redan är i full gång och förändringarna kommer att märkas betydligt de närmsta åren. Pengar styr världen och det kommer aldrig att försvinna så länge det finns människor menar Jan. Men samtidigt anser Jan att man måste se lite realistiskt och positivt på utvecklingen, där delar av odlingslandskapet försvinner och han menar att det kanske är en naturlig utveckling. Det småskaliga odlingslandskapet kommer att reduceras till ett antal smultronställen i Sverige tror Jan, och han tycker det är viktigt att även blicka tillbaka i tiden och tänka på de bakomliggande orsakerna till varför vi har den landskapsbild som vi har idag i bygder som Bråbygden. När det gäller Bråbygdens framtid är Jan dock mer positiv, och menar att de tillhör eliten när det gäller naturvården och kan de fortsätta att hålla den ställningen ser framtiden positiv ut. Tord Andersson, heltidslantbrukare i Bråbygden, är mer kritisk till odlingslandskapets fortlevnad i Bråbygden. Även om han tror att viss mark kommer att fortsätta att skötas, påpekar han att bygden idag inte har någon självklar efterträdare inom lantbruket. Trots detta är ändå flertalet i Bråbygden positiva till odlingslandskapets fortlevnad i just bygden. Flera framhåller att Bråbygden har en fördel, eftersom bygden är förklarad som Natura 2000 område, och det tror de i sig är en viss garanti på att landskapet kommer att fortsätta att skötas.

Under intervjuerna har det framkommit en viss oro när det gäller försäljning av gårdar i skogsbygden, och framförallt i Bräkneåns dalgång finns det en påtaglig oro hos flera informanter av att gårdarna köps upp av utländska köpare som sedan säljer vidare skogen, som sedan skövlas på grund av kortsiktigt vinstintresse och där boningshusen bli sommarbostäder och jordbruksmarken står obrukad. Detta problem påtalas även av Anne Harrysson, månskensbonde, som menar att oftast när en gård i skogsbygden är till salu är köparna intresserade av skogen eller att placera pengar och de har oftast inget intresse i lantbruket.

Bild 40: Processen av igenväxning i mellanbygderna är redan i full gång menar Jan Karlsson. Ovan en igenväxande betesmark i Sättra, Östergötlands mellanbygd.

Reflektion - Föryngring och framtidstro

Utvecklingen med minskat antal jordbruksföretag och färre och färre människor sysselsatta inom lantbruk (Regeringskansliet, 2007) i Sverige är ett faktum och även om en del informanter ser ljus på framtiden när det gäller framtida förvaltning av odlingslandskapet påvisar intervjuerna att det överlag finns tveksamheter inför framtidens förvaltning. Intervjuerna visar att det långt ifrån är någon självklarhet att barnen hos de lantbrukare jag har träffat kommer att ta vid lantbruket och ingen av lantbrukarna verkar ha några förväntningar på att lantbruket ska drivas vidare. Detta i sig är inget ovanligt, utan som tidigare nämnts saknar många svenska lantbruk idag arvtagare, vilket ofta beror på att många unga inte tycker att lantbruksföretagets levnadsstandard och livsstil är tillräckligt attraktivt. (Jordbruksverket et al., 2002). Det finns en tro hos många informanter att odlingslandskapet kommer att minska i omfattning. Detta tillsammans med att den fortsatta skötseln av odlingslandskapet är långt ifrån självklar är oroväckande och det är relevant att ifrågasätta det småskaliga odlingslandskapets fortsatta existens och genomförandet av miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*.

Sammanfattningsvis tyder alltså intervjuerna på att det kommer vara för få människor som vill och kan ta vid den fortsatta skötseln av det småskaliga odlingslandskapet. Om den här

typen av landskap fortsättningsvis ska vara en del av Sverige och inte bara existera på några koncentrerade områden i landet, behövs större återväxt av människor inom landskapsvården. Att så många ungdomar läser på naturbruksgymnasium och att fler verkar intressera sig för just jordbruksinriktningen är i sig positivt, men jag tror det är långt ifrån tillräckligt för att rädda det småskaliga odlingslandskapet.

Att locka fler unga människor och viktiga förutsättningar för det småskaliga odlingslandskapets fortlevnad:

Idag har många unga människor tappat den naturliga kopplingen till det småskaliga odlingslandskapet, dels på grund av att fler bor i städer än på landsbygden, dels på grund av att det vardagslandskap som 1940- och 1950-talisterna växte upp med på landsbygden är betydligt sällsyntare idag. De barn och ungdomar som trots allt är uppväxta på landsbygden och de fåtal som är uppväxta på ett lantbruk har idag tillsammans med alla andra unga människor helt andra valmöjligheter i livet, än vad unga människor hade förr. Detta medför därför att det är långt ifrån självklart att valet ska falla på att viga sitt liv åt landskapsvård. Vem ska ta då ta vid, när ungdomarna väljer andra vägar och många av dem kanske inte ens vet om att det här odlingslandskapet existerar i verkligheten?

Än viktigare blir att ta ett steg vidare i frågeställandet: Vad är viktiga förutsättningar för odlingslandskapets fortlevnad? Hur kan vi få fler unga människor att intressera sig för odlingslandskapet och dess fortsatta existens och hur kan vi få fler att ta vid?

Att prata om hur man kan få unga människor att upptäcka och få ett intresse för det småskaliga odlingslandskapet och därtill vilja ta vid var för flera informanter svåra frågor att prata kring. Detta ter sig inte alls konstigt, eftersom jag tror att dilemmat med färre som tar vid och få som har koppling inte har uppmärksamrats tillräckligt mycket i dagens debatt om odlingslandskapets fortlevnad. Jag tror att ifrågasättandet om framtiden kopplat till föryngring och hur vi kan locka den yngre generationen kom lite som ett uppvaknande för vissa informanter, samtidigt tror jag att många tillfrågade går med tankar om framtidens tänkbara problematik i bakhuvudet.

Denna del av intervjumaterialet redovisar vad informanterna anser är viktiga förutsättningar för att odlingslandskapet även fortsättningsvis ska förvaltas och förslag på vad de tror behövs för att fler unga människor ska upptäcka det småskaliga odlingslandskapet och vilja förvalta det vidare.

Problematik och grundläggande förutsättningar för att fler ska ta vid

Om nästa generation ska ta vid och fortsätta förvalta odlingslandskapet i skogs- och mellanbygd fodras vissa grundförutsättningar. Vissa är säkert lättare att påverka än andra, men alla spelar de roll för framtidens förvaltare och därmed den framtida förvaltningen av landskapet. Därtill finns det ytterligare betydelsefulla aspekter som har stor inverkan på om valet kommer att falla på att bruka vidare.

Fundamentala kvaliteter - en förutsättning för fler landskapsvårdare

När jag har samtalat med informanterna om viktiga förutsättningar för att odlingslandskapet i skogs- och mellanbygd ska förvaltas vidare, framför många att det är elementära förutsättningar som krävs för att människor ska ta vid och fortsätta vårda landskapet. Många nämner vikten av en fungerande samhällsservice och tillgång till kompletterande arbetstillfällen. Mårten Aronsson berättar ganska bestämt och detaljerat om vad som måste fungera i en bygd som Bråbygden, om den ska överleva och ha kvar odlingslandskapet. Han menar att odlingslandskapets fortsatta existens förutsätter att det finns lantbrukare och eftersom det är svårt för en lantbrukare att försörja sig helt på ett jordbruk i skogsbygd, måste det finnas kompletterande arbetstillfällen. Vidare poängterar han att merparten bosatta i en bygd måste vara ickebönder, eftersom det fodras att du som lantbrukare har möjlighet att bruka många gårdar. En bygd med bara lantbrukare skulle bli en öde bygd understryker Mårten, därför är det viktigt att inse att merparten av de boende i en bygd måste bestå av människor som inte är lantbrukare. Dessa behövs för att ge ett tillräckligt underlag för den infrastruktur och service som bygden behöver för att överleva menar Mårten. *"Vi behöver varandra"* uttrycker Simonette de Groot, inflyttad till Bråbygden, om förhållandet mellan lantbrukare och övriga boende i bygden. Simonette tror att landskapets kvaliteter är en avgörande faktor till att många valt att bo kvar och flytta till bygden och samtidigt tror hon inte att lantbrukarna skulle finnas kvar i bygden om inte övriga hushåll fanns. Linda Mattisson Olsson, månskensbonde bland mycket annat, är ytterligare en av många som tror att det är de grundläggande sakerna som avgör om människor kommer att ta vid. Hon tycker att utvecklingen hela tiden går baklänges, hon menar att när hon var liten fanns det skolor och affärer överallt, idag finns det inga. Linda upplever att landsbygden bara är viktigt som turistområde, ingenting annat, *"i övrigt kostar vi ju bara pengar"*, menar Linda. Annigun Wedin, länsstyrelsen framhåller den sociala aspekten som en viktig förutsättning för att fler ska ta vid, hon menar att det är viktigt att boendet ger möjlighet till lekkamrater till barnen etc.

Intresse - ekonomiska möjligheter - tillgängliga gårdar - fritid...

Intresset är i många fall det första som de tillfrågade nämner när jag frågar dem om viktiga grundförutsättningar för att fler unga människor ska ta vid. Det måste alltså finnas ett grundintresse för lantbruk och/eller landskapsvård för att markerna ska förvaltas vidare.

Något annat som betonas under intervjuerna och som flera informanter framhåller som ett problem är *tillgången till gårdar* som idag är begränsad och en orsak till detta beror på enligt flera att många bor kvar på gårdarna fast de slutat bruka marken. Att människor har svårt att släppa sina gårdar på grund av olika anledningar gör alltså att tillgången på gårdar för yngre människor är begränsad. Annigun Wedin, länsstyrelsen är inne på samma spår och menar att den lilla tillgången på gårdar är ett problem, hon anser att om ungdomar ska lockas till att vara lantbrukare, måste det finnas gårdar till salu som är möjliga att bruka och försörja sig på och hon säger: "*man kan älska ihjäl sin hembygd*" och med detta menar Annigun att många håller fast vid sina gårdar som ofta har ägts i flera generationer, trots att de t.ex. slutat att bruka marken eller flyttat därifrån. En annan problematik som också framhålls av fler tillfrågade är att även om markägaren kan tänka sig att arrendera ut sin mark och ladugårdsbyggnader till någon annan brukare, måste de som sköter det ha någonstans att bo och om fler markägare bor kvar på sina gårdar kan det uppstå bostadsbrist. Carina Olsson, heltidslantbrukare, är en av flera tillfrågade som understryker ytterligare en förutsättning som fodras för att nästa generation ska ta vid, nämligen att nästa generation har *kunskapen*!

Att nästa generation *vill* ta vid är också en grundläggande förutsättning som fler tillfrågade understryker. Anette Svensson, mjölkbonde och LRF-aktiv tycker att det är viktigt att poängtera att förr löste sig alltid generationsskiftet på gården, det var självklart att något av barnen skulle ta över, så skulle det vara, även om ingen ville, så det var inte alltid lyckosamma lösningar förr. Därför anser Anette att det viktigaste är att barnen tar över för att de vill. Andra förutsättningar som nämns för framtida övertagande är *kreativitet* för att skapa den ekonomiskt nödvändiga mångsidigheten och *goda generationsrelationer*. En annan informant menar att grundförutsättningen för att de yngre ska ta vid är att de hittar en *personlig tillfredsställelse som inte är av ekonomisk art*, eftersom landskapsvård i sig inte är någon sysselsättning som är särskild lönsam.

Ekonomi är ytterligare en faktor som är avgörande enligt flera, det måste finnas ekonomiska möjligheter att förvalta landskapet om fler unga ska ta vid. Det måste vara lönsamt och det måste finnas lämpliga fastigheter att tillgå som inte är för dyra att köpa framför informanterna. Niclas Kennestig, månskensbonde, framhåller att det är en dyr hobby att ha djur och de får som hans familj har kostar snarare än genererar några pengar. Flera informanter menar att det finns en problematik att gårdarna är så dyra och därför menar flera att de som har en möjlighet att arva en gård har en stor fördel. Daniel och Anne Harrysson, månskensbönder, har själva upplevt svårigheten att komma in på marknaden och ha möjlighet att köpa en gård, eftersom de själva inte har haft möjlighet att arva en gård. Anette Svensson, mjölkbonde och LRF-aktiv tar upp dilemmat med att köpa ut sina syskon i de fall när gården är stor och är i drift och iordninggjord och menar att det då rör sig om stora summor pengar. Ett annat dilemma som Anette framhåller är ifall gården är i så dåligt skick att det kanske inte lönar sig att investera i gården. Då uppstår frågan om gården ska behållas exempelvis för att det är en föräldragård och fortsätta att skötas på fritiden. Och Anette ifrågasätter hur mycket landskap som hinner förvaltas då, eftersom tiden idag är en begränsande faktor.

Bild 41-42: Att ha betande djur är en dyr hobby framhåller Niclas Kennestig. (Bråbygden)

Att pensionärer fortsätter att driva sina jordbruk, exempelvis på grund av ekonomiska skäl, är enligt Anette Svensson, mjölkbonde och LRF aktiv, både på gott och ont. Anette menar att många äldre lantbrukare idag har så dålig pension att de måste fortsätta att driva sina jordbruk och på så sätt dryga ut sin pension med EU-bidrag. Nackdelen som Anette framhåller är att ju längre de äldre driver sina gårdar, desto mer går gården ner sig och det tar längre tid innan någon ung förmåga ges chansen att få ta vid. Hon menar att de äldre ofta inte kostar på något eftersom de ändå ska sluta. Detta kan innebära enligt Anette att den yngre generationen som vill ta över *får vänta på obestämmd tid*, vilket kan medföra att de yngre hittar en annan sysselsättning under tiden och hon antyder att då är det för sent och då kan vi inte backa tiden. Att de äldre inte släpper lantbruket vidare kan också innebära enligt Anette att den som vill ta vid blir osäker på om lantbruket kommer att överlämnas i tid och vågar därför inte satsa på utbyggnad eller dylikt.

Att föräldrarna och barnen *pratar om övertagandet* och hur det är tänkt är viktigt för att fler ska ha möjlighet att ta vid, menar Stihna Johansson-Evertsson som är LRF-aktiv bland mycket annat. Om föräldrarna väntar med att prata med barnen för länge är det inte säkert att någon tar vid på grund av att barnen kanske inte har möjlighet att ta över eller inte är i rätt fas i livet när väl övertagandet blir aktuellt.

Länsstyrelsen i Kalmar län håller på att utarbeta landskapsstrategier för två skogsbygdskommuner och under arbetets gång har det framkommit enligt Annigun Wedin att ett av de stora problemen i dessa skogsbygdskommuner är att det inte finns något *riskkapital*, eftersom banklån nekas exempelvis vid nybyggnation av hus, på grund av att banken är medveten om att försäljningen av ett nybyggt hus kommer att gå med förlust. Annigun påpekar att industri- och verksamhetssatsningar står inför samma problem och det hindrar människor att ta vid.

Anette Svensson är en av flera informanter som framför att dagens unga människor ställer andra krav på sin tillvaro än förr. Dagens sociala frågor har även hunnit ikapp lantbruket. Annigun Wedin, länsstyrelsen tror att vi måste börja ta i beaktande att den generationen som börjar gå i pension nu har varit lantbrukare och det är ett sätt att leva, men att den yngre generationen kanske faktiskt vill ha semester och att de kanske inte vill vara uppbundna sju dagar i veckan. Just den stora arbetsbördan och lite ledighet tror även Örjan Laneborg, blivande Bråbygdenbo, är en bidragande orsak till att unga människor tvekar inför att ta vid och han tror att nya arbetsformer måste till för att locka unga människor till lantbruk och landskapsvård.

Alternativ odling, där vi återgår lite till hur det var förr på landsbygden, då det odlades frukt, grönsaker etc. tror och hoppas Sven Joelsson, vice ordförande i Bråbygdens intresseförening är en utveckling som kommer. Sven tror att vi får räkna med att den yngre generationen inte bara kommer att bruka marken traditionellt med enbart vall etc. utan att det kan komma att odlas annat också på åkrarna. Alternativa brukningssätt skulle bidra till att den yngre generationen upptäcker att det går att bruka marken och sysselsätta sig med andra grenar än enbart traditionellt lantbruk menar Sven.

Underlätta för kommande generationer

När det gäller lantbruksyrket, har det under intervjuerna framkommit hur tidskrävande det är att bedriva lantbruk i skogsbygd och flera tillfrågade menar att det som skulle kunna underlätta för framtida lantbrukare och kulturlandskapets fortlevnad om det gavs möjligheter till att ha *extra arbetskraft*. En lantbrukare föreslår att länsstyrelsen skulle kunna subventionera detta.

Om kulturlandskapet ska finnas kvar, anser Anne Harrysson, månskensbonde, att det är avgörande att heltidslantbrukarna i skogsbygd får ekonomiska möjligheter till att ha extra arbetskraft till själva landskapsvården. Eftersom lantbruket i sig är så tidskrävande, tror Anne att det är svårt för lantbrukarna att få tid över till själva landskapsvården. Joakim Svensson som går tredje året på jordbrukslinjen på naturbruksgymnasiet i Gamleby, bekräftar Annes uppfattning om lantbrukarens stora arbetsbörda i skogsbygd. Joakim menar att det krävs större och större storlek på lantbruket för fortsatt lönsamhet, vilket innebär högre press på lantbrukaren och dennes arbetsinsatser och till slut blir det för mycket som ska hinnas med, eftersom man inte har råd att anställa extra arbetskraft. Joakim påpekar att de flesta i hans klass planerar att vara anställda lantbruksarbetare, eftersom det innebär mindre bekymmer och mer fritid. Om det blev ekonomiskt möjligt att anställa extra arbetskraft, skulle fler lantbrukare ha möjlighet att leva ett mer normalt socialt liv anser mjölkbonden Anette Svensson. Anette menar att vi ska vara tacksamma ifall någon vill satsa och det är värdefullt att det underlättas så mycket som möjligt för dem. Anette tycker att det är viktigt att unga som ska ta vid har *tillgång till bra byggnader* både för djur och människor och menar att bra byggnader underlättar arbetet och hon anser att det är bra om det kan gå så smidigt som möjligt för både kropp och själ. Gamla byggnader innebär mycket tyngre arbete och de som

arbetar i gamla byggnader kanske ger upp för att de inte vågar satsa därför att de är osäkra ifall de ska orka menar Anette. Därför efterlyser Anette starthjälp från länsstyrelsen där unga får hjälp med investeringskostnader.

Anne Harrysson, månskensbonde, efterfrågar en lag som hjälper den enskilde som verkligen vill satsa på att vara lantbrukare, något som gör att man verkligen *gynnar den som vill köpa för att bruka marken*, men som inte har de ekonomiska förutsättningarna. Anne menar att en förutsättning för att markerna ska hållas öppna, är att folk vill sköta markerna och då är det helst de som ska köpa gårdar som blir till salu. Hon framhåller att köparen till gården, åtminstone borde ha en plan hur marken ska skötas. Förutom att hjälpa de människor som vill, men inte kan av ekonomiska skäl, efterlyser Anne även *utbildningsmöjligheter* för människor som vill ta vid, men som inte har med sig det i uppväxten eller genom naturbruksgymnasier, eftersom det fodras mycket kunskap att ha djur etc. Eftersom hon och hennes man Daniel har börjat förvalta i trettioårsåldern och ingen av dem har med sig brukandet i rötterna, efterfrågar Anne utbildningar på distans till en rimlig kostnad för dem själva och andra i liknande situation. Vidare framhåller Anne att det ofta snarare handlar om stjälp när man vill ha djur, det är regler som styr, och regler för ombyggnader och dylikt är så hårda. Daniel Harrysson, månskensbonde, håller med och tycker att *djurskyddsreglerna bör ses över*, nu är de stelbenta och generella. Han anser att det inte är bra att sätta generella regler, där det inte görs någon skillnad om du har 10 eller 550 djur. Daniel tror att det är det som gör att många småskaliga brukare får svårigheter och han tror att det generella systemet slår ut många brukare och hindrar många från att våga satsa.

Bild 43: Dagens djurskyddsregler är för hårda och stjälp snarare än hjälper den småskalige brukaren menar Anne Harrysson. (Bråbygdén)

Mentorskap föreslås av flera informanter som en värdefull ingång för unga människor som är intresserade av att ta vid eller starta upp ett lantbruksföretag, men som saknar den naturliga kopplingen till lantbruk och landskap. Genom att låta äldre lantbrukare få agera mentorer, möjliggörs att kunskapen kan föras vidare till nästa generation.

Att upptäcka och skapa intresse

Att växa upp på en gård och den vägen få intresse för lantbruk och naturvård, börjar idag bli ovanligt och de förutsättningarna minskar för varje generation. Intervjuerna tyder på att odlingslandskapet kommer att fortsätta att minska, och att det behövs större återväxt av människor inom landskapsvården ifall vi ska hejda igenväxningen. Flera tillfrågade poängterar hur viktigt det är att intresse och engagemang överförs till nästa generation, annars hotas odlingslandskapet. Nedan presenteras vad informanterna anser är viktiga insatser för att fler unga människor ska upptäcka och bli engagerade för det småskaliga odlingslandskapet.

Kort hur respektive bygd, länsstyrelsen och LRF arbetar med föryngring

När det gäller respektive bygd och dess respektive organisations arbete med unga människor kopplat till landskapet, är det framförallt Bråbygdens intresseförening (BIF) som arbetar med detta. Sven Joelsson, vice ordförande i BIF, framhåller speciellt natur- och kulturskolan, lägerverksamhet för ungdomar och samarbete med bl.a. SLU. Enligt Birgitta Olsson planerar även organisationen *Bygd i samverkan* att arbeta för att öka unga människors koppling till landskapet.

LRF-ungdom är en verksamhet inom LRF som verkar speciellt för förbundets unga medlemmar. Deras roll är enligt Stihna Johansson-Evertsson, aktiv i LRF:s förbundsstyrelse och ungdomsstyrelse att engagera och "trigga" unga till engagemang för landsbygden, gärna till företagande. När det gäller just att gynna föryngring inom lantbruket framför Axel Wallander, ordförande i LRF-ungdom, Blekinge, att de anordnar olika aktiviteter kopplat till detta och de har bl.a. kontakt med högstadieskolor i anslutning till gymnasievalet. Carina Olsson, heltidslantbrukare och kommungruppsordförande i LRF, framför att LRF arbetar speciellt med kopplingen mellan unga människor och skogs- och jordbruksnäringen genom att verka för ökad kontakt mellan skolan och landsbygdens näringar. Carina efterlyser dock en utökad kontakt mellan LRF-ungdom och naturbruksgymnasier, eftersom det finns en tendens att LRF tappat medlemmar i åldersgruppen 15-30 år och hon menar att för framtiden är det viktigt att fånga upp de som läser på naturbruksgymnasier.

När jag frågar Ulrika Widgren på länsstyrelsen i Blekinge om länsstyrelsen arbetar med ungdomsprojekt som ska locka och underlätta för fler unga att ta vid, frågar sig Ulrika om det är det egentliga problemet när det handlar om odlingslandskapets fortlevnad. Hon menar att det kan vara ett problem att färre unga tar vid, men samtidigt undrar hon hur länsstyrelsen ska arbeta med detta. Enligt Ulrika har länsstyrelsen i Blekinge haft en del satsningar på unga lantbrukare, men det är ingen jättesatsning. Ulrika tror mer på att arbeta utifrån en helhetslösning och framhåller de grundtankar som ett biosfärområde bygger på, nämligen att bygga upp ett hållbart samhälle, där människor ska kunna leva och må bra, där det finns ekonomi i bygden och där ett kontor inrättas i varje område som ska fånga upp människors tankar, idéer etc.

Allmän attitydförändring och massmedia - kan bidra till att fler tar vid

Under intervjuerna har det blivit påtagligt att massmedia och attityden i samhället upplevs ha en viss inverkan på valet att bli lantbrukare, men också hur människor utifrån ser på lantbruk och landsbygden. Flera upplever att massmedia ofta väljer att fokusera på det negativa som exempelvis dålig lönsamhet och de menar att massmedia inte ger en rättvis sida av lantbruket alla gånger. Tv-programmet *Bonde söker fru* framförs dock av flera informanter som något positivt, dels för att det marknadsför lantbruksyrket, men också att programmet för fram en mer positiv sida av landsbygden och lantbruk. Flera informanter tror att massmedia är ett verktyg för att nå ut till ungdomar och få dem att upptäcka landskap och landskapsvård. Jinger Bremberg, projektutvecklare i Bråbygdens intresseförening, tror att extrema långfilmer eller dramaserier som exempelvis *Hästmannen* är ett sätt att nå yngre människor.

Attityden i samhället styr enligt flera tillfrågade att unga inte väljer att ta vid. De anser att lantbruk idag har låg status och det är därför viktigt att statusen höjs. Simonette de Groot, inflyttad till Bråbygden, anser att landskapsvård är ett levande kulturarbete som människor ska ersättas för och hon tycker att de som verkligen utför en kulturgärning i ett levande landskap ska ha en hög status, likväl som konstnärer och musiker kan uppnå hög status. Simonette menar att om de människor som uppskattar kulturlandskapet idag, men som kanske tar det för givet, även förstår arbetet som ligger bakom, så kommer det alltid att finnas människor som hittar ut till landskapet och som vill att det ska finnas. Simonette tycker att kulturlandskapets fortsatta existens i Sverige är självklar och hon säger: *"Det ska var lika självklart som att vi har ett nationalmuseum och olika teatrar i landet"* och hon anser att samhället måste likställa det mer med övrigt kulturarbete.

Allmänhetens attityd är att allt som har med natur, landskap och skog ska vara ideellt, den uppfattningen har Linda Mattisson Olsson, månskensbonde. Linda är kritisk till samhällets inställning till landsbygden, hon har svårt att förstå att det i dagens Sverige inte går att leva på skogen eller ett litet lantbruk och hon upplever att det från samhällets sida nästan anses fult att tjäna pengar på dessa näringar. Det är ingen hobby understryker Linda, utan det är ett sätt att leva och hon tror att det måste till en attitydförändring om det ska vara möjligt att leva på småskaliga näringar på landsbygden. Hon ifrågasätter dagens utveckling, där heltidslantbrukarna främst återfinns i de storskaliga jordbruken, och menar att så ska det inte behöva vara.

Öka medvetenheten genom skolan och uppleva landskapet på riktigt

Skolan och lärarna har enligt flera informanter en viktig roll när det gäller att få unga människor att upptäcka och vilja engagera sig för det småskaliga odlingslandskapet. De tycker att det i ett tidigt stadium måste integreras betydligt mer om detta i skolundervisningen än vad det görs idag, och att de elever som vill och visar intresse får möjlighet att exempelvis göra sin prao på en gård. Flera påpekar hur viktigt det är att barn får med sig den historiska kopplingen till landskapet, det vill säga att de får lära sig historien bakom dagens landskap,

men även att de får förståelse för dagens basala sammanhang, det vill säga hur allt hänger ihop, var maten kommer ifrån etc. Det är dags att vi erkänner att Sverige har en egen historia som är värd att lära sig och hembygdslära vore kanske ett ämne att läsa i skolan, säger Linda Mattisson Olsson, månskensbonde, och åsyftar på hur viktigt det är att barnen får lära sig historien bakom dagens landskap för att förstå och vilja förvalta det vidare även i framtiden. Flera yngre tillfrågade tycker att ämnesområden som agrarhistoria etc. lyste med sin frånvaro under deras grundskoleutbildning och de menar att den vanliga människans historia i Sverige bör få lika stor plats som exempelvis Sveriges kungligheter.

Enligt många informanter är det avgörande att barn och ungdomar får möjlighet att kontinuerligt komma ut i landskapet, uppleva det på riktigt och får möjlighet att interagera fysiskt i landskapet, det vill säga lära sig genom praktiska aktiviteter på plats i landskapet. Och där har skolan tillsammans med föräldrar ett stort ansvar anser de. Genom verklig kontakt med landskapet och dess aktörer får barnen och ungdomarna tidigt en förståelse för den här typen av landskap och då kan intresse och engagemang växa fram hos dem menar många informanter. Att grundlägga ett intresse i ung ålder anser många tillfrågade är mycket betydelsefullt och då tror de att en del av barnen och ungdomarna kommer att återvända till landskapet som äldre. Ett fåtal tillfrågade, samtliga lantbrukare, menar att intresset för landskap och lantbruk snarare är medfött och att det är svårt att påverka människor att ta vid och förvalta landskapet vidare.

Mårten Aronsson som har stort engagemang för naturvärden i stort, betonar hur viktigt det är att än fler människor från dagis till universitetsnivå får komma ut och uppleva Bråbygden och andra bygder med liknande landskap. Mårten understryker hur viktigt det är att besöken först och främst bygger på upplevelsevärden.

Det handlar om att skapa relationer till platser och områden, menar Birgitta Olsson, lärare på folkhögskolan i Bräkne-Hoby. Birgitta, som har ett stort engagemang i organisationen *Bygd i samverkan*, berättar om deras planer att stimulera skolorna i trakten att inkludera omgivande landskap i undervisningen och genom detta förankra närlandskapet hos lärare och elever. Birgitta anser att den bästa metoden att skapa ett intresse hos människor är att de får uppleva landskapet i verkligheten, men hon understryker att det inte räcker med att åka ut och titta, utan människor måste göra något handfast i landskapet. I bygden planerar de att låta ungdomar i bygden få arbeta med olika platser i landskapet och genom detta arbetssätt tror Birgitta att fler ungdomar kommer att känna ansvar och engagera sig för just den platsen de har arbetat med och kanske leder det till att ungdomarna fortsätter att ta hand om den platsen även i framtiden.

Natur- och kulturskolan i Bråbygden

I Bråbygden finns en natur- och kulturskola för barn från förskoleåldern upp till gymnasiet. Skolan fyller en viktig funktion i att ge barn och ungdomar ökad förståelse för småskaliga odlingslandskap. Att skolan spelar en betydande roll i kunskapen om landsbygd och

landskap påpekar Monia Ivarsson som arbetar som lärare på skolan. Monia märker genom sin roll som lärare hur främmande miljön i Bråbygden är för många elever och hon berättar att en del elever undrar om de överhuvudtaget har datorer i Bråbygden och en del barn tror att det bor människor i skjulen, där skolan har delar av sin verksamhet. Monia berättar vidare:

”Det första de gör när de kliver ur bussen är att säga fy vad det luktar illa här, och man känner oj är det så främmande för dem, och då förstår man att det är så otroligt många barn som har föräldrar som inte tar dem med och visar det här, och hur ska de då få en känsla för det, och kunna föras vidare till nästa generation när man som förälder inte tar sitt ansvar, man måste ju ändå visa barnen världen för allmänbildningens skull.”

Anne och Daniel Harrysson, månskensbönder och lärare på skolan, var med och startade skolan och Anne berättar om de bakomliggande tankarna med skolan:

”Vi ville dra ut ungarna i skogen, marken och landskapet och låta dem se, göra, känna och njuta och bara veta att här kan man vara, här är det härligt.”

Natur- och kulturskolans uppgift är enligt Monia Ivarsson att inte enbart ge eleverna en upplevelsedag, utan skolan ska även fungera som en resurs och länk till skolorna de samarbetar med. Monia framhåller hur viktigt det är att kunskapen om kulturlandskapet inte enbart koncentreras till en upplevelsedag i Bråbygden, utan att det knyts samman med andra aktiviteter i skolan, och natur- och kulturskolan planerar att utöka samarbetet med skolorna.

Både Anne Harrysson och Monia Ivarsson framhåller att de praktiska aktiviteterna i landskapet som eleverna får vara delaktiga i under vistelsen i Bråbygden uppskattas av eleverna. Genom att barnen själva får arbeta och hjälpa till blir de intresserade och vill lära sig mer och båda menar att just praktiskt arbete gör barnen gott och det är något som många barn saknar idag. Genom besöken i Bråbygden får barn och ungdomar möjlighet att upptäcka kulturlandskapet och förstå dess betydelse förr respektive nu, och detta tror både Anne och Monia kan så ett frö hos vissa elever så att de senare i livet väljer att engagera sig för kulturlandskapet.

Öka medvetenheten och kunskapen på universitetsnivå

Mårten Aronsson är en av flera som tror att kunskapen om det småskaliga odlingslandskapet och dess kontext även måste integreras betydligt mer inom universitetsutbildningar som på olika sätt kommer i kontakt med landsbygden och odlingslandskapet. Mårten påpekar att han exempelvis har mött landskapsarkitektstuderande som inte trott att landskap, som återfinns i Bråbygden finns längre. Så det handlar mycket om att få ut dessa och andra människor i landskapet menar Mårten och han anser att SLU åtminstone borde ha en 20

poängs utbildning i konkret landskapsvård. Mårten tror att det i framtiden kommer att behövas människor som kanske inte äger en gård, men som bor i en bygd och brukar markerna. Om det fanns fler sådana utbildningsmöjligheter på universitetet, där teori och praktik förenades tror Mårten att det finns många som skulle vilja ta vid och arbeta som landskapsförvaltare, under förutsättningar att de får en skälig lön och social samvaro. Mårten nämner ett exempel på detta, nämligen Råshult, Linnés barndomshem, som sköts av två akademiker.

Nästa generation förvaltare - entreprenörer och idealister

Vilka är framtidens förvaltare och vad kommer det att fodras av dem? I vilka former kommer de att fortsätta bruka markerna? Informanterna talar främst om tre karaktärsdrag hos framtidens förvaltare, nämligen *idealist*, *mångsysslare* och *skicklig entreprenör*. Tre centrala egenskaper som även utmärker dagens och gårdagens brukare av det småskaliga odlingslandskapet.

Idealister

Många tillfrågade är överens om att det alltid kommer att finnas ett antal människor som vågar gå emot dagens samhällsutveckling och som hittar en tillfredsställelse i att förvalta vidare landskapet. Precis som att det finns människor som ägnar sig åt konst, musik etc. tror Simonette de Groot, inflyttad till Bråbygden från Stockholm, att det kommer att finnas unga människor som intresserar sig för att skapa landskap. Det vill säga människor som är lika stora idealister och medvetna om att det inte självklart ger pengar, utan där stöd från samhället kanske är den ekonomiska lösningen, precis som att konstnärer, musiker etc. får stöd menar Simonette. "*Det måste vara en väldigt speciell människa*", menar Jan Karlsson, heltidslantbrukare, när jag frågar honom om framtidens förvaltare. Jan framhåller att landskapsvård är mycket arbetskrävande, vilket innebär att man måste vara beredd att viga en del av sitt liv åt detta. Han menar att det hela tiden handlar om hur mycket tid han själv kan lägga ner på landskapsvård, utan att det ska ta för stor del av hans liv.

Entreprenörskap och nya företagsformer

Precis som dåtidens och dagens brukare av det småskaliga odlingslandskapet, tror informanterna att framtidens förvaltare måste vara skickliga entreprenörer och mångsysslare, detta är en förutsättning enligt många informanter för att överhuvudtaget ha möjlighet att överleva i skogs- och mellanbygd.

Annigun Wedin, länsstyrelsen, tror att det kan finnas ett intresse hos unga människor att driva deltidslantbruk, där de har ett annat förvärvsarbete den andra deltiden, och hon tycker att Bråbygden är ett tydligt exempel på att bra ladugårdar underlättar skötseln av lantbruket och ökar möjligheten till att fler vill ta vid och driva lantbruk på deltid. Axel Wallander,

heltidslantbrukare och ordförande i LRF-ungdom, Blekinge, bekräftar det Annigun anar och påpekar att många medlemmar kompletterar sitt lantbruk med ett halvtidsarbete och han har den uppfattningen att denna företagsform kommer att prägla lantbruket i framtidens skogs- och mellanbygd.

Flera framhåller att turismen är en av flera tänkbara näringar att utveckla vid sidan om landskapsförvaltningen och lantbruket, men en del informanter är även skeptiska till turismen som framtida näringsgren. Det är framförallt heltidslantbrukarna som är tveksamma. Annigun Wedin berättar att länsstyrelsen i Kalmar län har noterat att fler människor väljer att låta lantbruket stå för halva inkomsten och turism står för den andra halvan, exempelvis genom verksamheter som ”bo på lantgård” eller fiske- och jaktturism. Annigun tror att det kommer att uppstå nya intressanta lösningar i både skogs- och mellanbygder, där kanske samverkan inom lantbruket kommer att öka, exempelvis genom att ha gemensam djurbesättning eller gemensamt företagande, för att möjliggöra mer fritid. Annigun tror att man måste hitta nya företagsformer för landsbygden. Denna utveckling, där lantbruket är en del av företaget bekräftas även av Stihna Johansson-Evertsson, aktiv i både LRF:s förbunds- och ungdomsstyrelse. Hon berättar om *”den nye bonden”* som just är ett uttryck för utvecklingen inom lantbruket, där inte alla bönder är primärproducenter utan hittar nya näringar. Framförallt har LRF noterat att antalet entreprenörer ute på gårdarna har vuxit, där exempelvis en del väljer att arbeta borta på större lantbruk och blir entreprenör kring det, för att ha möjlighet att ha ett litet jordbruk själva. LRF har även sett att en del småskaliga mjölkbönder väljer att komplettera sitt lantbruk med annan säsongssysselsättning som exempelvis snöröjning berättar Stihna. Precis som länsstyrelsen i Kalmar län har LRF noterat en ökning när det gäller turismverksamhet på gårdarna och Stihna understryker att de här människorna är experter på att överleva på det som gården har att erbjuda.

Anne och Daniel Harrysson, månskensbönder, är ett exempel på framtidstron när det gäller upplevelseturism som komplement i småskaliga landskap. De har själva startat ett företag som kör häst och vagn och de har planer på att utöka verksamheten. Just upplevelsesemester, där människor får vara med själva ex. vid höbärgning tror Anne Harrysson mycket på. Hon tror att dagens människor saknar att arbeta med händerna.

Bild 44-45: Dagens människor saknar att jobba med händerna tror Anne Harrysson. Byggnads- och landskapsvårdsdagar i Bråbygden.

Viktiga förutsättningar för det småskaliga odlingslandskapet som helhet

Tron hos informanterna att odlingslandskapet kommer att fortsätta minska har redovisats i ett tidigare avsnitt, och flera framför att det är en utveckling som vi kanske måste acceptera och se som en realistisk utveckling. Samtidigt har vi miljö kvalitetsmål i Sverige som ska uppnås, där den biologiska mångfalden ska värnas. Vad behövs då för att hejda odlingslandskapets fortsatta igenväxning? Enligt flera informanter fodras ett allmänintresse i samhället och en politisk enighet som satsar den kraft och de medel som behövs för att bibehålla odlingslandskapet. Lönsamheten inom lantbruket framförs vara helt avgörande för att det ska finnas ett intresse och för att det även fortsättningsvis ska finnas människor som arbetar professionellt i odlingslandskapet, deras existens är en förutsättning för landskapets fortlevnad, eftersom det är de som sköter de stora ytorna i landskapet. Vidare framförs att odlingslandskapets framtid hänger på att Sveriges bygder fortsätter att leva och har framtidstro, för det fodras engagerade människor som samverkar och har ekonomiska resurser att åstadkomma förändringar.

Politisk enighet, stöd från samhället och allmänhetens medvetenhet

Flera informanter anser att igenväxningen av odlingslandskapet bara kan förhindras om beslutsfattare både internationellt och nationellt tillsammans med allmänheten anser att odlingslandskapet är så betydelsefullt att slå vakt om för hela samhället, att mer

resurser avsätts till detta. Där en utväg enligt flera är att låta skattebetalarna få stå för del av finansieringen. Men flera informanter påvisar en tydlig tveksamhet till att en sådan utveckling kommer bli verklig.

Att öka medvetenheten hos allmänheten om odlingslandskapet framförs av flera informanter som en viktig förutsättning för odlingslandskapets fortlevnad. Informanterna betonar betydelsen av att allmänheten i större omfattning efterfrågar varor som gynnar ett småskaligt odlingslandskap, som exempelvis naturbeteskött. Om detta sker har det småskaliga odlingslandskapet en större chans att fortleva. Birgitta Olsson, lärare på folkhögskolan i Bräkne-Hoby, menar att vi kämpar mot en *"strukturell arbetslöshet"* och så länge strukturen bygger på storskalighet och de ekonomiska resonemangen är det svårt, men Birgitta framhåller att det är viktigt att vi människor bryter de här mönstrena där ekonomin styr alla val. Vi som lever idag tar landsbygden för given, tror Annigun Wedin, länsstyrelsen, därför tror hon att landsbygden måste marknadsföras på ett annat vis än som görs idag. Hon menar att är frågor som rör landskapet viktiga för allmänheten är de även viktiga för politikerna, då är det *"inne"*, då finns det skattepengar till det. Men Annigun framhåller dock att det allra bästa vore om det fanns en efterfrågan på naturbeteskött, landskapsvård etc. Det vill säga att lantbrukaren och andra företagare som sysslar med det här fick producera för en marknad som efterfrågar deras produkter och är beredda att betala vad det kostar. Om Sverige fortsättningsvis ska ha öppna landskap i skogs- och mellanbygd tror Anne Harrysson, månskensbonde, att den breda massan måste informeras till att göra aktiva val och budskap som: *"Vill vi ha öppna landskap – åt svenskt kött"*, måste föras ut annars kommer odlingslandskapet växa igen. Victoria Svensson, inflyttad till Bråbygden från Stockholm, upplever att det finns mycket fördomar hos folk som bor i Stockholm, exempelvis att bönderna får en massa bidrag. Därför anser hon att det är viktigt att upplysa allmänheten om vilket arbete som ligger bakom det landskap som många tycker om att avnjuta.

Lönsamhet & rationalisering

Flera av de tillfrågade lantbrukarna betonar att de ekonomiska förutsättningarna för de professionella brukarna är i slutändan helt avgörande för odlingslandskapets fortsatta existens. Jan Karlsson, heltidslantbrukare i Bråbygden, framhåller att det är heltidslantbrukarna som utför den stora delen av landskapsvården i Sverige. Det är till stor del deras djur som betar av de stora ytorna av betesmarken i Sverige. Och Jan menar vidare, att om inte de professionella som upprätthåller det här landskapet kan försörja sig på sin verksamhet och ha familj och kunna leva ett normalt liv, då är det ointressant att sysselsätta sig med det här och då kommer odlingslandskapet i skogs- och mellanbygderna aldrig bibehållas. Jan tror även att bygder som Bråbygden måste arbeta så rationellt som möjligt när det gäller lantbruket och landskapsvården och han tror att rationaliseringstänket är vägen att gå, om samhället ska ha råd att ha kvar odlingslandskapet i skogs- och mellanbygd. Han och flera andra informanter tror att utvecklingen mot större djurbesättningar kommer att fortsätta och att små djurbesättningar på ca 50 djur kommer att bli sällsynta och övergå till

hobbyverksamhet i småskaliga bygder som Bråbygden. Flera av de tillfrågade lantbrukarna tror att de stora djurbesättningarna kommer att återfinnas på de stora gårdarna och att djuren sedan kommer att portioneras ut i områden där det finns betesmark, men brist på betesdjur. Patrik Evertsson, mjölkbonde i Högsbytrakten och delägare till det småskaliga *Emåmejeriet*, menar att den här utvecklingen redan är här och han har själv djur på flera ställen. När det gäller naturvården tror Jan Karlsson att de som har många djur inte kommer hinna syssla med naturvård, utan den måste skötas av andra människor, som exempelvis intresserade markägare och eventuellt organisationer. Jans närmaste planer är att fortsätta sköta markerna, men sluta ha djur och hitta en samarbetspartner med stor djurhållning, som har behov av mer betesmark och som kan komma ut med djur till Jans marker på försommaren och ta hem dem på hösten, och under den tiden tar Jan hand om djuren.

Samverkan

Samverkan i olika former framhåller informanterna som en viktig förutsättning för odlingslandskapets fortlevnad i skogs- och mellanbygd. För att det ska uppstå nätverk och samverkan behövs tillräckligt många människor som har ett engagemang för en plats eller ett område och arbetar utifrån ett gräsrotsperspektiv, där människor sporrar varandra och hjälps åt. Klas Wennerberg, ordförande i samhälls- och hembygdsföreningen i Bräkne-Hoby, är en av dem som verkligen förespråkar betydelsen av att människor i en bygd går ihop och samarbetar och han menar att samverkan är ett mer konstruktivt sätt att arbeta på, där mer utträttas och som i sin tur leder till bygdeutveckling.

Slutligen: Miljöhoten kan gynna småskalighet och närproduktion

Framtiden är trots allt svår att sia om och flera tillfrågade har påpekat att utvecklingen mot än större storskalighet och stordrift, där ekonomin ständigt är den drivande kraften egentligen inte är en hållbar väg att gå i det långa loppet. Trots det tror många att denna utveckling kommer att fortgå. Men hos vissa informanter lyser hoppet och tron klarare om att småskalig produktion och förädling åter kan bli aktuellt och deras argument är miljöhoten, som gör sig allt mer påmind i vår vardag. Ulrika Widgren, länsstyrelsen, är en av flera tillfrågade som kopplar diskussionen om odlingslandskapet framtid till aktuella miljödebatter och hon hänvisar till diskussioner där det sias om att åkermarken åter kommer att bli värdefull att brukas på grund av klimatförändringarna. Ulrika påpekar att människan är usel på att se in i framtiden och hon menar att vi jobbar mycket för hur det ser ut precis nu, trots att det finns framtidsprognoser. Miljön kan sätta käppar i hjulet, menar Annigun Wedin, länsstyrelsen och åsyftar dagens utveckling mot stora enheter kontra dagens miljödebatt om bl.a. den globala uppvärmningen. Annigun menar att dessa frågor kommer att spela roll för hur stora eller små lantbruk som kommer att bli lönsamma i framtiden och påpekar att jordbrukspolitiken hänger tätt samman med den övriga utvecklingen i världen.

Patrik Evertsson, mjölkbonde, driver sedan våren 2007 det småskaliga mejeriet *Emåmejeriet* tillsammans med en kollega i Högsbytrakten, och deras verksamhet är ett exempel på att det finns en vilja att gå tillbaka mot mer småskalig förädling. Patrik berättar att mejeriets produkter är efterfrågade och många informanter i Bråbygden pratade med stolthet i rösten om hur mycket de uppskattade att det fanns lokalproducerad mjölk. Bråbygdens intresseförening har även de stark tilltro till småskalighet. Jinger Bremberg, projektutvecklare i föreningen, berättar att de har planer att satsa på småskalig kvalitativ turism, att odla och producera ekologisk mat och förädla och sälja lokala produkter. Att tänka närodlat och närproducerat är något som även heltidslantbrukaren Carina Olsson tror på och tycker borde ökas. Carina anser att man borde tänka tillbaka lite på hur man gjorde på 1950- och 1960-talen och åter uppmuntra småskalighet och enkelhet.

Bild 46: Emåmejeriet, ett småskaligt mejeri i Högsby, Småland.

Simonette de Groot, inflyttad till Bråbygden från Stockholm, får avsluta det här kapitlet om storskalighet kontra småskalighet. Hennes sätt att ifrågasätta världens utveckling mot stordrift är tänkvärd i flera bemärkelser. Ordet lönsamhet är ett av de fulaste orden som finns, påpekar Simonette, när vi pratar om odlingslandskapets framtid. Hon ser bara faror och konstigheter i att allt på grund av lönsamheten blir mer och mer storskaligt och hon undrar vem som har bestämt vad som egentligen är lönsamt för den enskilde. Samtidigt förstår Simonette att dåtidens slit för det dagliga uppehållet inte fungerar i dagens samhälle, där vi har smakat på det moderna livet och hon säger: *"Det småskaliga kräver någon slags idealism som inte finns längre, men det får inte bli antingen eller, det måste gå att hitta ett mellanting."* Det måste gå att tänka lönsamhet i andra banor än enbart det storskaliga framhåller hon och menar att det är viktigt att vi ser baksidan på avkastningen. Simonette tror att den pågående utvecklingen med lantbruksnedläggningar är farlig, eftersom det innebär att vi blir sårbara, i en framtid som är oviss. Hon säger: *"Rätt vad det är så händer det något, då står vi där och det enda vi har är skog. Vem ska då leverera vår dagliga föda och vem vet hur man odlar?"* Simonette frågar sig om barn och ungdomar om 50 år kommer

att veta hur man odlar och får fram föda eller om det ska det bli en specialkunskap och hon undrar om inte vi har ett eget ansvar att veta hur man försörjer sig om något händer.

Reflektioner - Att locka fler unga människor och viktiga förutsättningar för det småskaliga odlingslandskapets fortlevnad

Många viktiga och insiktsfulla synpunkter som fångar en rad centrala frågor har framkommit i avsnittet om nästa generation förvaltare och det småskaliga odlingslandskapets fortlevnad. Vi måste underlätta och göra det möjligt för framtida förvaltare att ta vid och bruka markerna. Vi måste också väcka unga människors intresse och där påvisar intervjuerna att skolan har en viktig roll, men även vi andra runt om måste visa engagemang för det småskaliga odlingslandskapet. Det är viktigt att ifrågasätta vad våra barn får lära sig i skolan. Barnen måste tidigt få förståelse för vår historia och nutid och lära sig att förstå vilken roll det småskaliga odlingslandskapet spelar och vilken roll de själva spelar och hur de kan påverka. Den fysiska kopplingen till odlingslandskapet är viktig och därför måste vi låta barnen i mycket högre grad få möjlighet att uppleva och interagera fysiskt i landskapet, först då kan intresse och engagemang uppstå. Att öka medvetenheten och kunskapen om det småskaliga odlingslandskapet och dess kontext inom universitetsutbildningar framförs som en viktig synpunkt och där tycker jag att SLU och däribland landskapsarkitektutbildningen bör lyfta fram dessa frågor betydligt mer.

Det framkommer genom intervjuerna att god landsbygdsutveckling är en grundförutsättning för att det småskaliga odlingslandskapet ska ha en chans att överleva. Därför är engagemanget i en bygd av otrolig vikt för odlingslandskapets fortlevnad; Bräkneåns dalgång och Bråbygdén är här goda exempel.

Många synpunkter i intervjumaterialet återkopplar till ett framtida samhälle där vi återgår till mindre individualisering och där vi istället hjälps åt och går samman för att skapa bättre livsmiljöer för allt levande inklusive för oss människor. Pengar framkommer som en bov i dramat när det handlar om det småskaliga odlingslandskapets framtid. Lönsamheten må vara ett fult ord, men ack så viktig för framtidens odlingslandskap i skogs- och mellanbygd. Människor måste få en rättvis ersättning för sitt arbete. Medvetenheten måste öka påvisar intervjumaterialet och det är även en fråga om allmän attitydförändring i samhället. Vi måste få upp ögonen för de människor som verkar i landskapet och få en djupare förståelse för dess betydelse och inse att det småskaliga odlingslandskapet fortlevnad inte är någon självklarhet. Vill vi att Sverige även i framtiden ska bestå av en variation av landskap måste vi själva göra aktiva val och vara beredda att betala för det. Vi måste förstå sambanden och följderna av våra val i livsmedelsbutiken och exempelvis äta kött och mejeriprodukter som kommer från djur som betar våra värdefulla betesmarker. Det räcker alltså inte med ställningstagandet att köpa svenskt kött eller svensk mjölk, det i sig är ingen garanti på ett levande odlingslandskap.

Flera av de mest frekventa synpunkterna som framkommer under intervjuerna sammanfaller med den *Europeiska landskapskonventionens* grundläggande angreppssätt och syfte. Det vill säga vikten av att öka den allmänna medvetenheten om landskapens betydelse, deras värde och om förändringar i landskapen (www.coe.int). Ökad delaktighet och inflytande i landskapets planering, skötsel och bevarande är viktiga riktmärken i den *Europeiska landskapskonventionen* (www.coe.int) och det sammanfaller väl med informanternas åsikter om att barn och ungdomar måste få en starkare fysisk koppling till odlingslandskapet genom att få uppleva och interagera fysiskt i landskapet. Genom delaktighet och inflytande kan intresse och engagemang uppstå. Genom intervjuerna har det framkommit att skolan och högre utbildningar har en central roll i det småskaliga odlingslandskapet framtid. Även detta överensstämmer med den *Europeiska landskapskonventionens* tankar om att lyfta kunskapen om landskapet och dess kontext genom att främja kurser och utbildningar på skolor och universitet som behandlar frågor som rör landskapets skötsel, planering och skydd (www.coe.int).

Genomgående i intervjuerna är att många informanter har diskuterat småskalighet kontra storskalighet. Utvecklingen mot storskalighet fortskrider, men samtidigt finns det de informanter som tror att utvecklingen kan komma att vända på grund av olika anledningar. Att samverka och att återgå till en viss småskalighet framförs under intervjuerna som viktiga steg för framtidens småskaliga odlingslandskap. Att miljöhoten kan bli orsaken till att den nuvarande utvecklingen vänder ser jag som mycket möjlig. Klimatdebatten har accelererat under hösten 2007 och där tror jag att det finns mycket att vinna på en decentralisering där vi den breda allmänheten ser kvaliteten i att åter igen äta närproducerad och närförädlad mat som har framställts under mer miljövänliga och småskaliga förhållanden. Då kanske det småskaliga odlingslandskapet åter blir aktuellt som livsmedelsproducent.

Det som har slagit mig är att flera att de mest centrala synpunkterna om vad som är viktiga förutsättningar för ett fortsatt levande småskaligt odlingslandskap och tron om ett mer småskaligt synsätt påminner om gårdagens leverne. Förr var kopplingen till landskapet och landsbygden större, deltagandet i förvaltningen av landskapet var större och kontakten och samarbetet mellan människor var mer naturlig. Det fanns mer småskaligt företagande med betydligt fler lantbruksföretag och exempelvis fler lokala slakterier, mejerier och återförsäljare. I en tid där vi lever långt över våra tillgångar kanske vi har ett och annat att lära från den tiden då det småskaliga odlingslandskapet sjöd av liv. Efter ett långvarigt accelererande mot storskalighet, där de små lokala företagen har försvunnit, kanske vi kommer att få uppleva en ny form av leverne som i flera aspekter påminner om gårdagens leverne, där vi lever med naturen istället för emot den, vilket ett småskaligt synsätt många gånger främjar.

Slutligen vill jag reflektera över begreppet mångsyssleri. Många av de tillfrågade tror att framtidens förvaltare måste vara goda entreprenörer och precis som dåtidens och dagens förvaltare ha fler försörjningsben att stå på. Detta tror jag också, men samtidigt ifrågasätter jag starkt varför mångsyssleriet är en så självklar arbetssituation som ska accepteras på

landsbygden. Varför ska man inte kunna försörja sig på att göra en sak på landsbygden? Det fungerar ju många gånger i tätorterna. Ingen av de tillfrågade lantbrukarna i skogsbygden har lantbruket som den enda inkomstkällan, utan alla har de flera sysselsättningar vid sidan av. De som sysslar med lantbruk i mindre gynnade områden så som skogsbygder har på grund av flera sysselsättningar en stor arbetsbörda med många arbetstimmar om året. Det jag menar är att det är viktigt att reflektera över vad ett mångsyssleri innebär för den enskilde när det gäller arbetssituationen.

Avslutning:

Diskussion och slutsatser

Presenterat material:

Färre och färre människor som brukare i landskapet är ett faktum. Rationaliseringen i samhället och vår urbana kultur har lett till att människorna till stor del har försvunnit i vårt småskaliga odlingslandskap. Medelåldern hos dagens brukare är hög (Regeringskansliet, 2007) och snart väntas ett stort generationskifte inom lantbrukssektorn (Flygare & Isacson, 2003). Dagens urbana kultur bidrar till att kopplingen till landsbygd, landskap och förvaltning blir allt svagare hos unga människor. Intervjumaterialet påvisar att lantbrukslivet i skogs- och mellanbygd är väldigt arbetskrävande och lönsamheten är blygsam. Samtidigt framhåller flera informanter som brukar markerna på fritiden att det är balsam för själen att vårda landskapet. Den samverkan som finns i Bråbygden och Bräkneåns dalgång påvisar styrkan med att gå ihop och verka på det lokala planet och att detta även får effekt på det omgivande landskapet. Samverkan och god landsbygdsutveckling är elementära beståndsdelar för det småskaliga odlingslandskapets framtid.

Intervjuerna tyder på att odlingslandskapet kommer att fortsätta minska och att det kommer vara för få människor som vill och kan ta vid den fortsatta skötseln av det småskaliga odlingslandskapet. Detta kommer med stor sannolikhet leda till än mer igenväxning, en utveckling i rak motsats mot Sveriges miljömål *Ett rikt odlingslandskap*. För att motverka igenväxningen behövs fler förvaltare och det börjar bli bråttom. Vi måste därför underlätta och göra det möjligt för morgondagens landskapsförvaltare att ta vid och bruka markerna. Vi måste väcka ett intresse och vi måste öka medvetenheten om den här typen av landskap. Sverige har fortfarande inte ratificerat den *Europeiska landskapskonventionen* (www.naturvardsverket.se/se/sv/Arbete-med-naturvard), men intervjuerna påvisar att den *Europeiska landskapskonventionens* strategier och syften kan komma att bli räddningen för det småskaliga odlingslandskapet. Konventionens helhetsgrepp när det handlar om landskapets planering, skötsel och skydd kommer att leda till att betydligt fler människor återigen får kontakt och därmed koppling till landskapet och däribland det småskaliga odlingslandskapet. Genom att sträva efter ökad medvetenhet om landskapets betydelse, bredda kunskapen om landskapet och dess kontext och verka för större delaktighet och inflytande (www.coe.int) kommer både engagemanget och intresset för landskapet och däribland det småskaliga odlingslandskapet att uppstå och den konkreta landskapsvården kommer att få fler förvaltare. Förhoppningsvis kommer detta även leda till att statusen på de som verkar i landskapet höjs och att deras insatser värderas än högre än vad de görs av allmänheten idag.

Precis som *Europeiska landskapskonventionen* eftersträvar helhetslösningar efterlyser Roland Gustavsson i artikeln *Landscape management and planning concepts* helhetssyn inom landskapsplaneringen och landskapsförvaltningen. Gustavsson menar att det råder en bristande helhetssyn inom den svenska landskapsvårdspolitiken, där det snarare är fokus på objektet än landskapet som helhet. Med en minskad andel brukare som är direkt kopplade till den praktiska förvaltningen följer minskad kunskap om landskap, traditionell skötsel och landskapvård i stort. Utvecklingen mot färre professionella brukare bidrar till att traditionella kopplingar mellan brukare och lokala områden och nätverk minskar. Samtidigt präglas den svenska landskapsvårdspolitiken av specialister och ovanifrånperspektiv som verkar på en regional nivå, snarare än lokal landskapsnivå. (Gustavsson, 1999) Dock har lokala perspektiv och lokal förankring inom landskapsvården under senare år börjat uppmärksammas i Sverige (Stenseke, 2006). Med tanke på landskapets stora förändringar, färre och färre människor kopplade till den fysiska landskapsvården, problemen med den ökande dominansen av den urbana kulturen, med annan syn på markanvändningen och ökad rekreation och turism kopplat till landskapet menar Gustavsson att det finns ett stort behov av planerare både för landskapet som helhet och för själva landskapsförvaltningen. Planerare som på ett konstruktivt sätt arbetar med strategier för landskapets förvaltning, värden och förändringar och som beaktar hela det lokala landskapet med dess intressen och delar. (Gustavsson, 1999) Att landskapet och landskapsvården behöver planerare med ett lokalt förankrat synsätt och arbetssätt, men med en bred helhetssyn är en lösning även jag tror på. Här har vi landskapsarkitekter en viktig roll att spela och ett ansvar att förankra och betona vår kompetens och betydelse även som planerare för landskapet och landsbygden. Vi landskapsarkitekter har även ansvar att trycka på ett vidgat planeringsperspektiv, från tätortsfokusering till att även inkludera landsbygden och dess landskap i en mycket större omfattning.

Vilka effekter miljöhoten kan komma att få för det småskaliga odlingslandskapet vet vi inte ännu, men att de kan vara orsaken till att utvecklingen mot storskalighet och ständig rationalisering vänder, ser jag som tidigare nämnt som mycket möjlig. Klimatfrågorna är heta i dagens debatter och det har kommit att bli en fråga som berör alla och som alla kan påverka. Utvecklingen där fler och fler efterfrågar produkter som värnar om djur, natur och människor tror jag helt klart är här för att stanna, någon annan utveckling är otänkbar. Förhoppningsvis kommer detta leda till att småskaligheten åter vinner mark och att det småskaliga odlingslandskapet återigen blir levande och mångskiftande i dess användning.

Metoderna:

Intervjuerna

Att samla kunskap och material genom intervjuer har varit ett väldigt berikande arbetssätt på flera plan. Jag har fått fördjupad erfarenhet och lärdom i själva intervjumetodiken och av att möta människor lokalt i deras egna sammanhang. Jag har fått ta del av ovärderlig verklig kunskap från människor som är insatta i mitt valda ämnesområde. Deras klokhet och tyckande kring mina frågor har gett mig en betydligt större insikt och förståelse kring det småskaliga odlingslandskapet och dess kontext. Genom att möta människor i deras egna hemmiljöer och sammanhang har jag haft privilegiet att ta del av verkligheten i en mycket högre grad än någonsin tidigare under utbildningen till landskapsarkitekt.

Att använda mig av olika tillvägagångssätt i insamlingsskedet i Bräknåns dalgång respektive Bråbygden, medförde skillnader i antalet tillfrågade på respektive plats och längden på besöken. I Bråbygden kunde jag på plats påverka urvalet av informanter och hitta människor som jag själv tyckte kunde komplettera och bredda mitt intervjumaterial, vilket var ett bra komplement till den förutbestämda urvalsmetoden i Bräkneåns dalgång. Under besöket i Bråbygden tillät jag mig att parallellt med intervjuerna upptäcka och uppleva själva bygden till skillnad mot besöket i Bräkneåns dalgång. Detta medgav utrymme och tillfälle att förstå informanterna och samtalen i Bråbygden i ett bredare sammanhang och det kändes som om jag fick bättre grepp på bygden, dess människor och innehållet i våra samtal genom detta tillvägagångssätt. Vilket i sin tur medförde att det var lättare att bearbeta och förstå intervjumaterialet från Bråbygden än Bräkneåns dalgång, där besöket var mer tidspressat. Att till skillnad mot Bräkneåns dalgång ha få förutbestämda personer till besöket i Bråbygden och istället låta de tillfrågade rekommendera relevanta personer att prata med som i sin tur rekommenderade personer, fungerade på många sätt mycket bra. Samtidigt blev det svårt att begränsa antalet intervjupersoner och besöket i Bråbygden blev både längre och antalet intervjupersoner blev betydligt fler jämfört med Bräkneåns dalgång.

Att sammanställa allt intervjumaterial har tagit lång tid och nu efteråt förstår jag att jag verkligen har försvårat för mig genom att jag valde att intervjua så många människor med tanke på vad som kanske egentligen är rimligt inom ett 30 hp (högskolepoäng) examensarbete. Samtidigt har den stora skaran informanter givit mig en trygghet när jag har sammanställt materialet och alla människor jag har pratat med har varit viktiga i bearbetningen och sammanställningen av materialet. Intervjumaterialet har ändå känts övermäktigt att hantera och det har varit svårt att få struktur på de omfångsrika intervjuerna. Nu i efterhand inser jag att jag kunde ha varit än mer strikt med vad jag valde att sammanställa i varje intervju, det blev helt enkelt för mycket material att greppa över under en så kort tid. På samma gång har det varit en utmaning att komprimera materialet och samtidigt få ut det essentiella och bibehålla informanternas egna ord så långt som möjligt.

Trots att jag använde mig av en intervjuguide har intervjuerna i många fall svävat iväg och i slutändan greppat över mer än vad jag tänkte mig från början. Jag har under senare delen av mitt arbete insett att den kunskap som min frågeguide baserade sig på har fördjupats under arbetets gång och att frågorna säkerligen skulle formuleras annorlunda idag när jag vet mer, men jag är medveten om att det är en process och jag utgick ifrån min rådande förförståelse när jag formulerade frågorna.

Samtalen med alla människor har förutom att ligga till grund för mitt examensarbete också fått en personlig betydelse utanför själva examensarbetet. När jag tänker tillbaka på intervjuerna och de människor jag har fått möjligheten att träffa så minns jag dem väl och jag hoppas att både människorna och intervjuerna kommer att leva med mig länge.

Under mitt besök i Bråbygden, sattes jag i en omvänd position från att vara intervjuare till att bli intervjuad. Detta kom sig när mitt arbete uppmärksammades av två tidningar i Oskarshamns kommun. När jag senare läste artiklarna om mig själv blev jag varse om att saker som för mig är klara kan vara väldigt oklara för andra. Vissa missförstånd upptäcktes i en av artiklarna, vilket gjorde mig lite kallsvettig, men i det stora hela stämde den så jag lät det bero. Men då förstod jag att saker som sägs uppenbarligen kan feltolkas och omvandlas när människor inte är insatta i det de skriver om. Kort efter att artiklarna hade publicerats kontaktade en kvinna mig. Hon hade läst en av artiklarna (den som var mest välskriven) och hon framförde att hon kände samma oro som mig angående när det gäller utvecklingen med färre som tar vid och färre unga som har koppling till odlingslandskapet och lantbruket. Detta gjorde att jag fick bekräftelse på att mina tankar om den framtida föryngringen delas av fler. Jag genomförde en intervju men den här kvinnan, men jag insåg under arbetets gång att min tid var begränsad. Därför har jag inte redovisat hennes tankar i det här examensarbetet.

Att lära genom att göra

Att använda mig av mitt eget görande som en metodisk del i examensarbetet, har varit viktig utifrån flera aspekter. Som jag har konstaterat tidigare i avsnittet *Att lära genom att göra* har denna metoddel varit avgörande för att få en fördjupad förståelse inom mitt valda ämnesområde som framförallt berör brukarna, förvaltningen och framtiden för det småskaliga odlingslandskapet. Jag har genom att själv fysiskt delta i landskapsförvaltningen fått ett bredare referensregister och erfarenheterna har varit en viktig grund genom hela examensarbetet och då framförallt i intervjudelen, från själva insamlandet till bearbetning och sammanställning av materialet. Att genom praktiskt görande införskaffa kunskap och därmed vidga förståelsen har för min egen del bidragit till att min egen roll och mitt eget tolkande i examensarbetet känts mer trovärdig. Samtidigt kan detta angreppssätt, där jag har med mig egna erfarenheter, innebära att jag som tolkare och lyssnare kan bli för subjektiv och att detta i sin tur får stor påverkan på resultatet i undersökningen. Men i detta examensarbete har snarare min egen förförståelse och inhämtad förståelse under arbetets gång känts som en tillgång i arbetet.

Litteratur

Som tidigare nämnts har litteraturen främst fungerat som ett komplement i arbetet. Jag har använt mig av litteratur framförallt för att understödja mitt eget ifrågasättande i inledningen av arbetet och för att få en bakgrund och ingång i arbetet. Därefter har litteraturen fungerat som ett kompletterande inslag, där jag tycker det har varit nödvändigt att ha med en referens för att betona eller tydliggöra ytterligare. Jag upplever att det har varit svårt att hitta relevant litteratur som just tar upp problematiken kring den kommande föryngringen inom lantbruket och landskapsförvaltningen i stort. Frågan är om den finns överhuvudtaget?

Slutliga kommentarer:

Under sommaren och hösten 2007 har media framhållit att vinden har vänt för många lantbrukare, spannmåls- och mjölkpriset har stigit och detta har i sig bidragit till bättre lönsamhet. Detta kan säkerligen medföra en positiv inverkan på det kommande generationsskiftet och även ha en viss positiv inverkan på odlingslandskapet i skogs- och mellanbygd, framförallt med bakgrund av de höjda mjölkpriserna. De höjda spannmålspriserna gynnar däremot främst slättbönderna och missgynnar de lantbrukare som har djur på grund av höjda foderkostnader. Det jag vill påvisa är alltså att det är långt ifrån alla lantbrukare som har gynnats av den här utvecklingen och framförallt är det lantbrukare i skogsbygd som får sin inkomst genom köttdjur som inte har kunnat ta del av denna positiva utveckling, utan snarare drabbats negativt. Vi får hoppas att efterfrågan på svenskt naturbeteskött ökar och att en breddad förståelse för det småskaliga odlingslandskapets möjligheter och speciella problem medför förbättrade möjligheter för kommande generationer att ta vid.

Källförteckning

Tryckta källor och Litteratur:

- Aronsson, Mårten (2004) *Bygden där vinden vände*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Danielsson, Jan (2002) *Bondeboken*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Davidsson, Bo & Patel, Runa (2003) *Forskningsmetodikens grunder. Att planera genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur. Sid. 26-37, 77-84.
- Flygare, Irène A. & Isacson Maths (2003) *Jordbruket i välfärdssamhället 1945-2000*. Natur och Kultur/LTs förlag.
- Gustavsson, Roland & Ingelög, Torleif (1994). *Det nya landskapet*. Jönköping: Skogsstyrelsen. Sid. 38-42.
- Gustavsson, Roland (1999) *Landscape management and planning concepts. Reflections on the ongoing process, the scientific support, dominating aspects and represented competences*. Ph.D. course 1998 Sustainable landscape management in Southern Scandinavia. Institutionen för landskapsplanering Alnarp. Rapport nr 1:99. Sid. 111-125.
- Hägerhäll, Caroline (1999) *The Experience of Pastoral Landscapes*. Doctoral thesis Swedish University of Agricultural Sciences. Alnarp. Sid 9-25.
- Jordbruksverket, Naturvårdsverket & Riksantikvarieämbetet (2002). *Att vara lantbrukare eller inte. En studie av förutsättningar för livskraftigt lantbruk i tre nedläggningsdrabbade områden i Sverige*. Jordbruksverket Rapport 2002:10
- Jordbruksverket (1998). *Ängar*. Jönköping.
- Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur. Sid. 42-59, 117-133.
- Länsstyrelsen Östergötland & Ödeshögs kommun (1999) *Naturresevat i Östergötland. Sätta ängar*.
- Nationalencyklopedin (1994) fjortonde bandet. Malmö: Bokförlaget Bra böcker. Sid. 391.
- Nationalencyklopedin (1993) elfte bandet. Malmö: Bokförlaget Bra böcker. Sid. 516-517.
- Naturvårdsverket, Jordbruksverket & Riksantikvarieämbetet (2005). *Odlingslandskap i förändring. En uppföljning av LiM:s referensområden*. Rapport 5420.
- Naturskyddsföreningen (2005) *Rädda livet på landet! Fakta och bakgrund*. Projekt: Informationsmaterial om arter som minskar i odlingslandskapet (220/05)
- Regeringskansliet (2007) *Landsbygdsprogram för Sverige år 2007-2013*. 2007SE06RPO001.
- Stenseke, Marie (2006) *Lokalt inflytande i landskapsvården. En forskningsöversikt med bärning på skötseln av naturbetesmarker*. Occasional Papers 2006:1, Kulturgeografiska institutionen, Göteborgs Universitet.
- Palm, Anders & Stenström, Johan (1997) *Den svenska sångboken*. Albert Bonniers förlag. Sid. 55, 492.

Wennerberg, Klas (2007) *Hobybygden 2007. Bräkne-Hoby en blekingsk socken*. Bräkne-Hoby Samhälls- och Hembygdsförening. Sid. 122-127

Muntliga källor:

Intervjuer Bräkneåns dalgång

Isaksson, Per. 2007-06-15.
Lindén, Ingegerd. 2007-06-18.
Mattisson Olsson, Linda. 2007-06-14.
Olsson, Birgitta. 2007-06-15.
Olsson, Carina & Olsson, Tore. 2007-06-14.
Wallander, Axel, Fågelmara. 2007-06-15.
Wennerberg, Klas. 2007-06-17
Widgren, Ulrika, Karlskrona. 2007-06-18.

Intervjuer Bråbygden

Andersson, Tord. 2007-06-29.
Aronsson, Mårten. 2007-07-01.
de Groot, Simonette. 2007-06-29.
Francic, Marijan. 2007-07-04.
Harrysson, Daniel & Harrysson, Anne. 2007-07-05.
Ivarsson, Monia. 2007-06-29.
Joelsson, Sven. 2007-06-28.
Johansson-Evertsson, Stihna & Evertsson Patrik, Högsby. 2007-07-02.
Jonsson, Victoria. 2007-07-03.
Karlsson, Jan. 2007-07-01.
Kennestig, Niclas & Kennestig Camilla. 2007-07-01.
Laneborg, Örjan. 2007-07-04.
Lennartsson, Lars. 2007-07-03.
Lövgren, Johanna & Svensson, Olof. 2007-07-05.
Nelson, Thorgny & Nelson, Maj-Britt. 2007-07-04.
Sjögren, Stefan & Sjögren, Gun. 2007-07-03.
Sköld, Jonas, Lämmedal. 2007-07-05.
Svensson, Anette. 2007-07-01.
Svensson, Jimmy & Bremberg, Jinger. 2007-06-27.
Wedin, Annigun, Växjö. 2007-07-26.

Övriga muntliga källor

Johansson, Stefan, biträdande rektor på Gamlebygymnasiet, Småland, telefonsamtal.
2007-06-27.

Elektroniska källor:

Länsstyrelsen i Östergötland

Tillgänglig: <<http://www.e.lst.se/e/amnen/naturvard/skyddadnatur/Naturreseptat/Odeshog/Sattra+angar/>> (2007-11-27)

Naturvårdsverket

Tillgänglig: <<http://www.naturvardsverket.se/sv/Arbete-med-naturvard/Detta-ar-naturvard/Internationella-konventioner-om-naturvard/skydd-och-skotsel-av-landskapet/>> (2008-01-05)

Tillgänglig: <<http://www.naturvardsverket.se/sv/Sveriges-miljomal--for-ett-hallbart-samhalle/Sveriges-miljomal/Miljomalssystemet/De-nationella-miljokvalitetsmalen/>> (2007-12-02)

Miljömålsportalen

Tillgänglig: <<http://miljomal.nu/>> (2007-12-02)

Council of Europe

Tillgänglig: <http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-operation/Environment/Landscape/Reference_texts/Convention_Sweden.asp> (2008-01-05)

Dagens Nyheter

Tillgänglig: <<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=531&a=428091&previousRenderType=3>> den> (2007-10-05)

Regeringen

Tillgänglig: <<http://www.regeringen.se/sb/d/8723/a/82724>> (2008-01-03)

Naturbruk

Tillgänglig: <[http://www.naturbruk.se/filebank/files/20071113\\$224002\\$fil\\$dFXBt4lb3nzQBGoL0EI8.doc](http://www.naturbruk.se/filebank/files/20071113$224002$fil$dFXBt4lb3nzQBGoL0EI8.doc)> (2007-12-12)

Hela Sverige ska leva!

Tillgänglig: <http://www.bygde.net/?class=cmn_News&method=showItem&id=802>
(2008-01-24)

Bråbygdens intresseförening

Tillgänglig: <<http://www.brabygden.se/>> (2008-01-24)

Bilder:

Bild 1 (framsida): Fotograf Caroline Gyllemark, 2007

Bild 2-3: Fotograf okänd

Bild 4: Fotograf Caroline Gyllemark, 2007

Bild 5: Fotograf Claes Fahlgren, 2007

Bild 6: Fotograf Caroline Gyllemark, 2007

Bild 7-8: Fotograf Claes Fahlgren, 2007

Bild 9: Fotograf Inger Gyllemark, 2007

Bild 10-33: Fotograf Caroline Gyllemark, 2007

Bild 34: Fotograf Claes Fahlgren, 2007

Bild 35-43: Fotograf Caroline Gyllemark, 2007

Bild 44-45: Fotograf Claes Fahlgren, 2007

Bild 46: Fotograf Caroline Gyllemark, 2007

Film:

Gerdehag, Peter & Johansson, Tell (2003) *Bondens tid på jorden*. Folkets bio.

Bilaga

Intervjuguide:

Att behandla under intervjuerna

... men frågan är vad som händer när den äldre generationen genuina bönder slutar förvalta och unga människor d.v.s. våra framtida landskapsförvaltare får mindre och mindre naturlig kontakt med denna typ av landskap och kommer längre och längre ifrån själva görandet d.v.s. den praktiska förvaltningen? Vem ska ta vid och utveckla det småskaliga odlingslandskapet? Vem ska uppfylla miljömålet "Ett rikt odlingslandskap" i framtiden? Hur kan unga människor upptäcka glädjen i att förvalta ett småskaligt landskap?

Kort introduktion

Kort presentation av mig själv och innebörden i mitt examensarbete.

Intervjupersonen får berätta kort om sig själv.

Hur tänker, resonerar och arbetar ni kring:

Betydelsen av ett samspel mellan människa och natur/landskap

Egen koppling till förvaltning/brukande?

Varför är det viktigt att förvalta?

Varför valt att bruka/förvalta vidare?

Varför vill man vara förvaltare/brukare? Vad ger det tillbaka? Uppoffringar?

Vad betyder det småskaliga odlingslandskapet för dig?

Betydelsen av samspelet mellan människor

Betydelsen av bygdegemenskapen d.v.s. att man får vara med i ett gäng?

Efter skiftet, när byarna splittrades blev kyrkan det som samlade människor, har dagens samhällsföreningar ersatt kyrkan med liknande funktion? Vad betyder samspelet mellan människor?

Vikten av teknisk support?

Vikten av att få hjälp med att fylla i olika papper? Rådgivning? Rådgivningskontoren flyttar in i städerna. När det är färre brukare behövs fler rådgivare.

Samspelet turister och boende? Varför kommer turister dit? Vad för det med sig?

Platsspecifikt

Föryngring idag, hur ser det ut i er bygd: Stannar unga människor eller flyttar de? Kommer de tillbaka? Vilket intresse hos unga finns idag när det gäller förvaltning och brukande? Deltar unga människor i landskapsvårdsinriktade aktiviteter? Vilka unga människor deltar? Vilka deltar inte? Varför? Hur gör ni för att locka/intressera och introducera unga människor? Lokala lösningar? Om inte aktivt arbete med ungdomar, varför?

Hur viktigt är unga människors delaktighet?

Naturbruksskolans/folkhögskolans betydelse för bygden? Inriktningar på skolan? Skolans popularitet? Tendenser? Samverkan mellan olika verksamheter?

Vilka ingångar finns för unga människor? Vilka förutsättningar krävs för att locka unga människor? Samhällsföreningar, studiecirklar, olika former av samverkan? Lockar det ungdomar eller krävs andra former? Nya former? Vilka erfarenheter har ni?

Kopplingen landskapsvård och landsbygdsutveckling: Vad är viktiga förutsättningar för att välja att förvalta och utveckla landskapet? Miljöstöd/ersättning, utbildning, livskvalité, kunskap, arv, by- och bygdgemenskap, det småskaliga landskapet –identitetsskapande...

Prata kring: Tyskar och danskar som köper fastigheter? Fastighetsprisernas uppgång – vad betyder de?

Unga människor – deltagande - skapa intresse – lokala lösningar – viktiga förutsättningar – fastighetsprisernas effekter

Hur ser det ut idag? Åskådliggöra dagens problematik. Framtidsutsikter?

Generationsskifte: Vilka förvaltar idag? Vilka förvaltar imorgon?

Varför vill man inte vara förvaltare? Varför väljer man en annan väg?

Förvaltningsproblematik idag? Möjligheter?

Lönsamhet i brukandet/förvaltningen? Att få ekonomisk ersättning för de naturvärden och livsmedel förvaltarna producerar.

Framtidsutsikter?

Generationsskifte – nutida/framtida förvaltare – förvaltningssvårigheter/möjligheter - framtidsutsikter

Att notera: Hur definieras landskapet? (Vilken term används på det landskap jag försöker sätta ord på? Hur definierar intervjupersonerna det?) Vad innebär det för dem?

Att påminna om då och då: Hur man kan introducera och skapa ett intresse hos unga människor att vårda och utveckla ett småskaligt odlingslandskap? Hur vi kan arbeta för att få fler unga människor att bli intresserade av att förvalta det småskaliga odlingslandskapet?